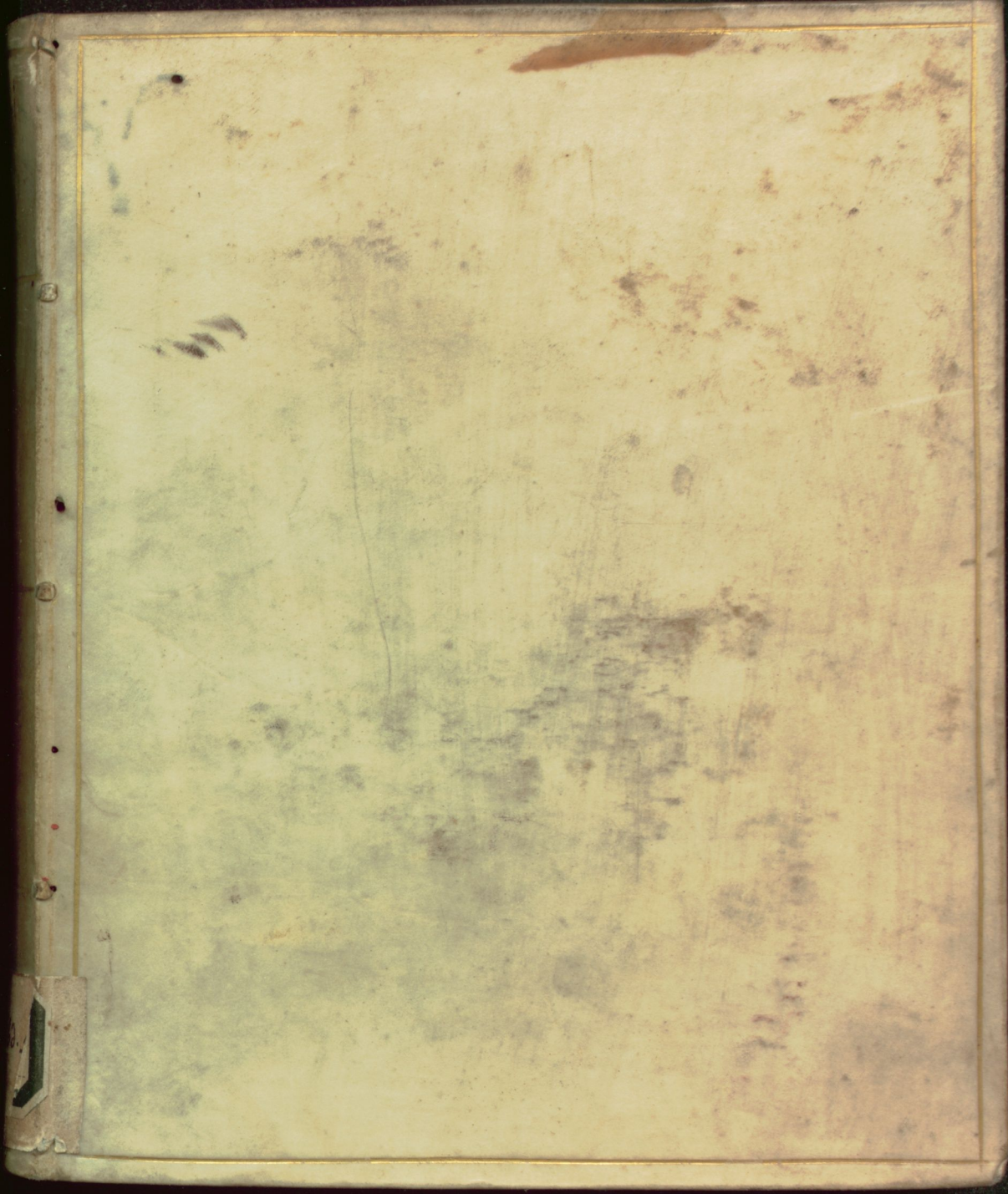

Geop.

Nbd. 5

Der Bayr. Krieg. Rath und
Majors-Commodore Dr. J. B. B. B.
Commodore B. B.

Verordnungs-
offenheit
von Stephan Pittaung
Autor.

(מראה בחוסר)

כיס בלא יבריא חולה לאין החל יחזיק רפא:
אז חסרונן אבה קלה או יועיל בו חכמה רפא:

Verfio latina ad Verbum
Marsupium plenum refozillat egrotum, Saginat Sensus;
At defectu eius ietus est gravis, neq[ue] roborat venis san.
medie Sapiencia, quicquam ei prodest.

LIBRA VERITATIS

Qua Irenopolitæ cujusdam Ari-
ani, innumeri, in citandis scripturæ, Docto-
rumq; , utriusq; Iudaicæ & Christianæ Ecclesiæ, con-
tra Æternum & per se subsistentem LOGON autoritati-
bus, errores aut falsitates, accurate
expenduntur,

Authore

JOHANNE STEPHANO RITTANGELIO.

Typis CORELLIANIS.
ANNO M. DC. L.

Ma
A+

SEBASTIANO ET POTENTISSIMO
PRINCIPI A DOMINO DOMINO

IOHANNES
CASTRORUM
GIROLAMO
DUCIS
KÖNIGSBERG
UNIVERS.
ZVHALLE

SEBASTIANO ET POTENTISSIMO
PRINCIPI A DOMINO DOMINO
IOHANNES
CASTRORUM
GIROLAMO
DUCIS
KÖNIGSBERG
UNIVERS.
ZVHALLE

SERENISSIMO ET POTENTISSIMO

PRINCIPI AC DOMINO, DOMINO

JOHANNI
CASIMIRO RE-
GI POLONIÆ, MAGNO
DUCI LITHVANIÆ, RUS-
SIÆ, PRUSSIÆ, MASOVIÆ, SAMOGI-
TIÆ, LIVONIÆ, SMOLENCIÆ, SEVERIÆ,
CZERNIHOVIÆQ; NEC NON SVECORUM,
GOTTORUM, VANDALORUMQ; HÆ-
REDITARIO REGI &c. &c.

Domino suo Clementissimo:

SERENISSIME & POTENTISSIME REX.

Vod â multis jam retro
elapsis maxime optandum erat
seculis, quodq; ad Christianæ
Reip. emolumentum, gloriam,
decus & omnimodam felicitatem
â tot Imperatoribus in-
victissimis, Regibus Christianis,
Catholicis, Fidei defensoribus Augustissimis, Sere-
nissimis & Potentissimis cruento bello, ingentiq;

hominum

* 2

hominum elade desiderari videbatur, id præsens
hoc nostrum seculum singulari Deigratia, & inge-
nus humanum beneficio, per unicum Serenissimæ
vestræ Majestatis Sacratissimum Elogium, incolu-
mitate, pace & proximorum nostrorum salute, con-
sequi posse videtur; Nempe Arianorum & Photi-
nianorum ad Religionis Catholicæ reductionem,
Jamdudum universæ Potentissimi & invictissimi
Poloniæ Reges Gloriosissimi, Sacratissimæ Vestræ
Majestatis Majores & Antecessores, officij sui me-
mores, præcipue hoc etiam in animum induxerunt,
ut non solum vera, hoc in Regno, fides propagaretur,
verum etiam hoc Zizaniæ toxicum eradicaretur.
Neq; enim satis ipsis erat providere, ne quid omni-
um Augusta hæc Polonorum Resp. detrimenti ca-
peret, utq; ejus splendor indies augeretur; Verum
etiam, quod omni prædicatione dignissimum est,
sedulo institerunt, ut ab hac pestifera secta subdito-
rum animæ conservarentur illasæ. Atq; hinc nun-
quam satis prædicabitur Divus VLADISLAUS IV.
Rex Gloriosissimæ Memoræ, Frater Serenissimæ
Vestræ Majestatis Dilectissimus, Dominus noster,
quondam Clementissimus, qui tam solida & omni-
um firmissima hac in re jecit fundamenta, ut Pru-
dentiâ suâ ac saluberrimis consilijs, multo magis,
quam cæteri omnes Regum Potentissimi armis,
Regnum Christi propagare videretur. Sciebat pijs-
simus

simus Rex per Dei gratiam, se plus pijs & salutari-
bus consilijs effecturum, quam ferro & innocen-
tum hominum cruore effuso. Nullis enim quam-
vis crudelissimis conscientia vincitur tormentis:
Nec ignem, nec eruentum sentit ferrum, nec etiam
ipsam omnium crudelissimam abhorret mortem.
Omnes spernit divitias & dignitates. Orbem terra-
rum, deserti vastissima loca permeat, vastum tra-
nat Oceanum, profundum ejus petit, in summa de-
speratione sperare docet. Fortuna iniquitatem non
curat, nec exilium; dum libera est, ubiq; bene est.
Quod certe triginta abhinc annis haecenus, summo
omnium cum dolore, potentissimorum Regno-
rum desolatione, maximarum civitatum devasta-
tione experti sumus. Alijs laude quidem dignissi-
mis Gloriosissimus Rex VLADISLAUS hoc quaesivit
medijs, tum dignitatem ornaturis tum promoturis
utilitatem. Progressus itaq; insigne & admirabile,
ad decus immortale suscepit iter: Et nisi importuno
crudelissimae mortis sufflamine impeditum istud
fuisset, jamdudum verae & Christianae Ejus charita-
tis fruges, non sensu, sed salute felicissime collegisse-
mus nostra. Hoc Ejus unicum & Sacratissimum
erat desiderium, ut non solum armis, (quibus ta-
men fines Regni Poloniae longe lateq; protulit, &
summam omnium per universum terrarum orbem
gloriam, atq; famam consecutus est immortalem.)

in omnium tranquillissimum Augustam hanc Po-
lonorum Remp. constitueret statum, verum etiam,
ut Hanc Ratione, Consilio, Providentia & Pruden-
tia sua, non gladio & ferro, ab omni animæ conta-
gio tueretur & conservaret. Scribat Piiſſimus Rex,
Apostolicum esse, validissimis rationibus, solidissi-
mis argumentis, & vera omnium Seculorum Eccle-
siæ doctrinā conscientiam convincere, non ferro
aut cruento gladio eam cogere & perturbare. Hi
qui in Augusta hujus Regni Rep. aliquando vixe-
runt, aut adhuc vivunt, testabuntur, quantum Li-
bertatem, Salutem, Pacem & Augustissimam Ejus
Gloriam, salutaribus consilijs, gravissimis Judicijs,
atq; sua propria morte, Ejus incolumitatem conser-
varit. Hujus verò laudatissimi Studij cum Serenis-
sima Vestra Majestas (ad hanc enim se jam vertit
Oratio) non minus, quam Sceptri & Regni Hæres
sit, neq; alienam eandem curam à Se putabit; imo
prout coepit, sic & præsentibus impendere clemen-
tissimè dignabitur. Editus est hic, quem sub Titulo
cujusdam Irenopolitæ Serenissimæ Vestræ Majesta-
ti humilimè offero, ab Arianis vel Photinianis, Au-
toris ut & Typographi nominibus suppressis; libel-
lus, in quo magna citatorum scripturæ locorum, ut
& Hebræorum quàm aliorum commentatorum,
farragine explosum suum errorem, *Christum non
esse Aiterum* αἰτέρον, probare conati sunt. Materia itaq;
sati

fatis fuisse pertractata, omnes ingenij & eruditionis
 suæ vires ed contulerunt, ut, novo prorsus modo,
 Articulum hunc de Verbi, filij Dei æterna existen-
 tia perverterent, & venustioribus coloribus hunc
 suum errorem ornarent. Ex cuius summa hæc na-
 scuntur Pag. 4. quæ ad verbum sic sonant: Ut ab
 odo rem ordiamur, extra dubium omnino ponendum
 est, nullum unquam genuinum Judæum vel per
 somnium cogitasse, Messiam esse æternum, & per se
 subsistentem *αὐτοῦ*. Vetera Hebræorum, si quis excu-
 riat monumenta, nihil in ijs reperiet, ad hoc com-
 mentum statuminandum. &c. Pag. 6. Non altius
 ascendunt Hebræorum vetustissimi, cum de origine
 Messia agunt, nec ulla vola aut vestigium occur-
 rit in eorum scriptis, unde Messia æterna existen-
 tia possit aliqua cum specie elici. Quæ autem à Ga-
 latino alijsq; ponuntur è Cabalistarum mysterijs &
 myrorhecijis, ea dubia aut suspecta sunt fidei, & in
 aliam penitus torquentur sensum contra mentem
 & scopum Scriptorum &c. Pag. 7. Recentiores si
 adeas Hebræorum Magistros, omnes *ἀποριῶν* bellum
 huic sententia indixerunt, & altum apud illos silen-
 tium est de hoc Messia privilegio, quod ortus omnis
 expers sit &c. Pag. 22. & 23. Sed & nullus veterum
 inter Christianos tale quid unquam somniavit de
 Johanne: Videantur duo excultissimi in utraq; lin-
 gua, Chaldaea & Hebræa, Origenes & Hieronymus,

nun-

nunquam hoc commentum ipsis in mentem venit.
O mentes hominum perversæ! O libidinem ingeni-
orum effrenatam & indomitam! Quid est, si non
hæc est calumnia? Hisce publicis scriptis & apertis
nugis, non solum miseros suos affeclas, in æterni exi-
tij barathrum præcipitant, verum etiam Christia-
nos Catholicos simpliciores eodem errore inficiunt,
perturbant seducunt. Quid igitur consilij? Nam
hæc hæretica sententia anathemate digna est; Vul-
cano ne consecrandū erit pestiferum hoc scriptum?
Absit Potentissime Rex; feliciorum enim & magis
salutarem rerum successum speramus, si argumentis
eos convincamus, & errantes rationibus in viam re-
ducere annitamur. Multo melius, utilius, felicius
& gloriosius putandum est, adversarios nostros pub-
lica sua ipsorum convincere confessione, & pro-
prijstelis conficere, & prosternere, quam ferocissi-
morum, crudelissimorum Leonum instar, in eos
inermes & imbecilles irruere. Hic certè procedendi
modus (juxta illud Hebræorum proverbium, *Hoda-
at baal hadin, Kemeah Edim*, hoc est, *Confessio
Actoris propria est instar centum testium*) non exi-
guam habiturus est & dignitatem & utilitatem:
Multo melius est adversario dicere, elige modum,
quo te firmisimis argumentis, & solidisimis ratio-
nibus prostratum erigem, quam ut omnis generis
tot menta excogitentur, quibus miser à coepto decli-
nare

nare cogatur. Hoc Diabolicum, illud verè Christianum est. Vulnera enim medicanda sunt, non lancinanda. Neq; scuto aut gladio cruento pax Ecclesiastica, animarumq; salus quærenda est, sed salutaris olivæ ramus horto Ecclesiæ implantandus, animisq; ferocioribus inferendus est. Siquidem nemo malum malo sanat, sed bono malum. Modestia & humanitas firmissimi sunt Christianæ charitatis custodes. Quanquam Photinianis & Arianis nulla fidei & veritatis, nulla religionis & judicij cura esse videatur, satisq; atrociter in hoc suo futili scripto peccent, perversam & damnatam hanc suam *de verbo seu Sermonem Dei* sententiam (quam maximis convitijs & acerbitate hinc inde spargentes, Ecclesiæ Catholicæ doctrinam spurcis & horrendis blasphemijs exagitant) defendendo, & suos in perpetuos errorum, & dubitationum fluctus conjiciendo, ut tamen leniore informatione illi ab erroribus abducantur & rationibus in animo convincantur, Christiana exigit Charitas. Præcipue cum illi ipsi, quod patet ex supra adductis illorum paragraphis, in hoc suo errore defendendo, ad judicia pariter & Christianæ & Iudaicæ Ecclesiæ omnium seculorum Auctoritatem & antiquitatem audacter satis provocent, ex eaq; se convinci postulent. Quod quidem ipsorum petikum æquissimum esse, vel ex hoc fundamento videtur: Si enim à Christo, Domino & Salvatore nostro aliquid, quod aut in Lege aut Prophetis fundatum.

**

non

non est; aut omnium seculorum Iudaica antiquitas
unanimi consensu non docuit, est prædicatum; Ve-
rus ille Messias esse non potuit: Quia hujus officium
Legem implere, Scripturam solvere & aperire, per-
plexæ ejus enodare, MYSTERIA USQUE AD MES-
SIÆ ADVENTUM VULGO ABSCONDENDA
REVELARE PRÆDICARE ET PUBLICE DOCE-
RE, fuit. Verum cum longe clarius horum omnium
veritas, non solum ex divina scriptura, sed & tam Iu-
daicæ quam Christianæ Ecclesiæ antiquitate, per o-
mnium seculorum doctrinam confirmata constet:
Sacratissimæ vestræ Majestati, si humilimo meo pe-
tito, quod intra subjunctum, clementissimè locum-
dare dignetur, sanctissimè polliceor, me divina adju-
tum gratia, clarissimam veritatem ita ijs demonstra-
turum, ut ne sol clarior meridianus esse possit. Atq;
ita spero, Serenissimam Vestram Majestatem Eccle-
siæ bono, Veritatis incremento, animarumq; omniū
ab hoc fundamento aberrantium saluti, ope & auxi-
lio non defuturam, sed ut Paternarum non minus,
quàm Fraternalium Ditionum & Regnorum meri-
tissimum Heredem, Regiarumq; Virtutum Glorio-
sissimam Ideam, semper clementissimè promoturam.
Qua spe fretus submissey & humilime quod antea
subiectissime intendebam, rogo, ut lubricis hisce
Christianæ veritatis hostibus Regia sua Autoritate
clementissime demandare dignetur, quo certo in
tempo-

temporis spatio, quosnam Hebræorum Theologos,
 genuinorum Iudeorum catalogo inserendos esse cen-
 seant, se declarent. Quod si facere detrectaverint,
 summæ Sacratissimæ Vestræ Majestatis Prudentiæ, Al-
 tissimoq; Consilio committo, qua ratione huic frau-
 dulenti & in multarum animarum perniciem vergen-
 ti tergiversationi, nefandis atq; amaris, quibus Chri-
 stianam veritatem impune laceffunt, Arianorum,
 calumnijs obviandum sit. Quod si fecerit, & laboran-
 ti Ecclesiæ suppetias tulerit, ad hæc, quæ jam glori-
 osa Sacratissimæ Vestræ Majestatis in Augustam hanc
 Polonorum Remp. effullerunt merita, & salutaria
 consilia, majus etiam ex Ecclesiæ juvandæ studio
 Gloriæ pondus accedet. Miramur illam omnium,
 maximè memorandam, quam Sacratissima Vestra
 Majestas, statim in suscipiendo hujus Augustæ Reip.
 clavo contra ejus hostes, perfectissima, in omnium
 difficillimo casu solertia probavit Fortitudinem &
 Prudentiam, quæq; ad Gloriam Sacratissimæ Vestræ
 Majestatis omnimodas illas Regias fortunas, pro Re-
 gni salute & pace conservanda despicientis, apud ex-
 teros palam effulget, & divulgata est; Dum Sacratissi-
 mam Vestram Majestatem in ipso Coronationis
 momento, Celsissimum hoc solium relinquentem,
 pro Corona & Sceptro Regio, duram Galeam cru-
 entumq; arripientem ferrum, deserti vastissima loca,
 castrorumq; terribiles acies, mortem deniq; ipsam,

pro

pro suorū vita & incolumitate subire paratam con-
speximus. Idq; recolentes animo, quod de Codro A-
theniensium Rege proditum est, ipsum sponte se pro
salute Reip. devovisse. Hac animi fortitudine cū pa-
cem Reip. singulari felicitate restituerit, non dubi-
tam⁹ quin pari cura Ecclesiæ bono animarumq; sedu-
ctarū saluti sit clementissimè prospectura: Et eos,
qvi tot errantium animarū saluti operam navant,
Regia Clementia fovere, eorūq; laborem promo-
vere, non dedignatura. Eo fine levidense hoc munu-
sculum ad Sacratissimæ Regiæ Vestræ Majestatis pe-
des humilimè depono, ea spe suffultus, fore ut cle-
mentissimo vultu illud respiciat: Nec quam exigua
molis sit, sed quam magna in Sacratissimam Ve-
stram Majestatem devotione, in Ecclesiam vero pie-
tate procedat existimet. Deus Ter O. M. Sacratissi-
mam Vestram Majestatem & Ecclesiæ & Regni sub-
ditorūq; bono & incolumitati quam diutis-
simè in terris superstitem
faciat.

Sereniss. & Potentiss. Vest. Majestatis

subiectissimus

J. S. Rittangeli.

Non dubito, Benevole Lector, quin
admiraturus sis, nos in hujus scripti
examine & solidâ refutatione fuisse
aliquantum prolixiores; cum tamen uni-
ca hæc periodus, ad id refutandum suffe-
cisset; nempe (Nullo apice ex omnibus
Chaldæorum in Scripturam S. Commen-
tarijs probari posse eos per *Memra Iehovâ*
hoc est [*verbum Iehovâ*] intelligi voluisse a-
ctiones DEI merè Spirituales, affectus vel
attributa soli DEO propria, vel per *verbum Iehovâ*
Dei DEO adscripta, aut creatum aliquem,
Angelum, vel Hebræorum Davar (*Sermo-
nem propheticum vel ore prolatum, aut verbum scri-
ptum propriè & genuine significans*) aut visionē
propheticam, aut quidvis aliud, quod hic
Irenopolita in hoc suo scripto intelligi
vult: sed semper & ubiq; ipsum *Summum Ieho-
vâ*, omnium creatorem. Causam proli-
xitatis hanc habet: Irenopolitanus Antago-
nista noster multa Scripturæ loca accumu-

lat, quorum pleraq; sunt ejusdem comma-
tis & tenoris. Vt a. Antagonistæ nostro an-
rudioribus & imperitioribus Asseclis suis
persuadendi falsoq; jactandi præcideretur,
ad loca refutatu facilia à Nobis ali-
quid responsi esse repositum prætermis-
sionibus, ulcusq; pressius tangenti-
bus, nostri officij ratio exigere visa est,
ut adductis singulis dictis, singulari respon-
sione occurreremus, & ita eandem canti-
lenam sæpius repeteremus. Principio re-
rum omnium præmonendus eris Lector
benevole, injurium hocce scriptum exe-
crandis nugis repletum, suppressis tum fa-
bricatorum, tum mentitis Typographi
& urbis in qua Typis exscriptum esse, per-
suasum te cupiunt nominibus, quod despe-
ratæ causæ indicium esse solet, in lucem
prodiisse, cognomine Irenopoleos suppo-
sito; Ideoq; fictitio hocce *Irenopolita* nomi-
ne formalia ejus insignire volui.

Errata si qua currente prelo irrepservunt Typographica Benevolus
Lector facile corrigere poterit.

Non tam ager laudatur, qui culturam uberri-
mis fructibus rependit, quàm damnatur, si
commissum nobileq; semen enecat, & pro
desideratis proventibus, vile lolium & steri-
les producit avenas. Non absimile forsan.

Benevolo lectori videbitur, si hoc ad homines referamus.
Hujus rei omnium seculorum, omnes regiones, natio-
nes, provinciæ, urbes & populi exempla satis testimonio-
rum nobis reliquerunt, ubi cœlestis ille Agricola diver-
sarum scientiarum & divinarum suarum doctrinarum
dona, in hoc Ecclesiæ suæ agro magna quadam liberali-
tate effundit, & jam salutare fructus & desiderati speran-
tur proventus, Ecce! infœlix lolium variè noxiarum
hæresium demetitur. Cujus ne aliena exempla longè
petitum eamus; Proh dolor! domestica suppeditant Po-
lonia & Borussia hæc nostra Gedani, Regiomonti, Mum-
melii &c. quibus accedit præsens hic deplorandus casus &
infortinium cujusdam Irenopolitæ; quem cum ab infan-
tia salutaribus & maternis uberibus sancta Mater Eccle-
sia succo & sanguine salutarium doctrinarum imbuisset,
optimam spem de eo concepisset, Ecce! variis execranda-
rium hæresium dogmatibus nutriculum hanc suam inficit &
infestat. In promptu est *Disceptatio* ejusdem *de Verbo vel*
Sermone Dei injuriarum & criminum plena; in qua, cum il-
le, proposita sibi materia, satis fusè pertractata, veros Chri-
sticolos miris proscindit convitiis, veram & salutarem ab
ipso Salvatore, per Apostolos, & eorum discipulos nobis
traditam doctrinam, nominat perversum scelus, mira
somnia, monstruosam opinionem, & nescio, quæ id genus
alia scommata affingat, dum æternum λόγον, Mesiam,
& humani generis Salvatorem esse nos docet. Miserebe-

ris tui, ô Irenopolita ! ut æquor naufragi. Quid tibi confert hæc tua tam ferina inhumanitas & rigor inflexus contra dulcissimam matrem tuam, cujus aliquando salutaria ubera suxisti? Quid horror iste supercilii? Quid in sanctos viros tanquam in latronum irruis insidias, & quidem inermis? Quæunquam alia, veræ & Catholicæ, tam Judaicæ quàm Christianæ Ecclesiæ dogmata fuerunt, si omnia retro secula, ante & post Christum natum respicias? Dum Sacræ Scripturæ sacratiora vis tractare & secretiora ejus pandere aut docere, cur hanc tuam ab infamia incepisti & cum infamia finiisti disceptationem? Humilia te, magnarum enim virium est clavam Herculis extorquere de manu. Cede ingenita Hæreticorum levitas firmissimæ petræ, adversus quam ne portæ quidem inferni prævalebunt. Audi flagitiosa vanitas ipsam veritatem, & tandem attende, siquidem longè aliud edoceberis. Ne glories, ne jactes! Vis contendere, discere aut docere? Si docere vis, stultissimum est docere, quod novit ille melius, quem doceas. Si discere cupis, concedat tibi VERBUM JEHOVÆ ut audias, & audiendo taceas, & tacendo intelligas, atq; postquam intellexeris, tandem loquaris. Si contendere desideras; Rideo advocatum, qui patrono egeat. Noste impudicum nugatorem, qui tantis execrandis blasphemis svavissimam matrem tuam aggredieris, & absq; omni verecundia, quicquid tibi in buccam venerit, aliis affingis, convincemus. Tuum erit patientes adhibere aures. Non enim de adversario victoriam, sed contra tuas nugas quærimus veritatem. Inanis est hic labor tuus, multiplex enim hæc tua testimoniorum scripturæ congeries, nostræ parti proficit, tuis ipsius te adoriemur telis. O-

sten-

stendemus; quod nihil nobis tuis figmentis, nec tanta hac tua scripturæ locorum silva demas aut addas: sed totum tribuas. Uti breviter videbis. Priusquam autem rem ipsam aggrediemur; Dic nobis, quid commisimus, quod nos appendicis loco relictos, tanquam scopulum, procellis obtrectationum tuarum exposueris? Cur omnes argutiarum tuarum strophas, vulpecularumq; scholasticarum insidias contra nos exponis? Verum si ipsi genitrici tuæ non pepercisti, nec nobis parces. Quid ergò mirum, si contra nos inscientia pedarios, pedissosq; sues grunnt, cum omnium doctissimi virorum suos habuerint æmulos, feriantq; summos fulgura montes? Sed inspicere adhuc semel tua erga nos humanitatis verba. *Ex hoc locorum catalogo facile perspicere poterit æquus rerum arbiter, quam mira somnia sibi fingant homines monstrosa hac opinione semel fascinati, & quàm vanè jactet Rittangelius pag. 96. in suis notis ad librum Jezirah, loca illa, in paraphrasi Chaldaica (ubi scilicet mentio fit Memra Jehovah) firmissima fidei suæ contra Iudeos & Antitrinitarios propugnacula suppeditare: Eaq; occasione promit discursum, quem narrat se habuisse cum quodam Antitrinitario, Viro in lingvis Orientalibus peritissimo, cui tres ineptas affingit exceptiones; & tandem ad incitas redactum sibi palmam cessisse nugatur his verbis: Nisi verba hæc alium admiserint sensum actum est de nobis; Vestra enim fidei firmissima propugnacula inde suppeditari videntur. Vbi quæso frons tua Rittangeli? Certè Virum in lingvis Orientalibus versatissimum, tale quid confessum esse nemini prudentiori persuaseris. Cur nomen viri suppressis? Nimis ubiq; se prodit arrogantia tuæ typhus, quàm ut modestiæ tribuas hoc silentium. Si bona fide agere volueris, ostende*

virum, & facile supercilium istud tuum retundet. Habebis hic quoque argumentum, in quo acumen tuum Cabalisticum exercere poteris: Vel si hoc obtusius fuerit, Capellus forsan è Salmuriensi Bibliotheca Pugionem porriget ad nodum hunc dissecandum. Sed & hunc à Iudæo converso plumbeum esse cusum, ubi è vagina fuerit eductus, eventus minimè fallax docebit. Hæc sunt illa tua erga nos humanitatis verba, quibus hoc tuum injurium scriptum claudis. Quid nunc vis, ut ad hæc faciamus? Tacendumne est, & vocem pectori negandam putas? Minimè gentium. Per capita tuos percurremus errores. Si enim tacuerimus, crimen agnoscere videbimur. Si loquamur, terres nos tuo Salmuriensi pugione. Non curamus, quamvis in hac tua disceptatione colubri instar, huc & illuc, ne ferireris, transferas caput: Et interim homo politicus, ad omnia versutus, summè eloquens arte Rhetorica ludis, simulans te præterire quæ dicis, ut quæ objecta probare non poteras, quasi dicta simul & prætermissa facias criminosa. Hæc est in hac tua disceptatione summa tua simplicitas, ut nullo in loco recta tendas cursum, sed ubiq; animus totus est ambiguus. Et vel sic, vel aliter posse intelligi, quævis paraphrastarum dicta, tam securè asseris, cum unum & simplicem habeant eorum verba intellectum. Verum dic in quo te læsimus? Quia te in nostro Jezira laudibus dignum esse putavimus? Esto! nos de te somnium habuisse gloriosum, verecundiæ tuæ fuerat atq; prudentiæ dissimulare, & non quasi magno testimonio, aliorum somnio gloriari. Ecce nos humiliter reprehendendos offerimus; Tu te laudatum esse congeminas. Nos te laudibus exornavimus; Tu omnes ingenii tui nervos inten-

intendisti, ut nos mendaces esse alijs persuaderes, cum
tamen nihil ferme horum, quæ tu in hac tua disceptatione
scripsisti, speciem aliquam Veritatis præ se ferat. Sed esto,
sit somnium; somnijs non est credendum. Delictum hujus
somnia nostri, quod tu quidem ipse à nobis commissum,
esse putas, non nos præcipitabit ad æterni exitij bara-
thrum: Ne hæc Martyrij Corona, quam pro injurijs à
nobis tibi illatis adeptus es, te ad ætherea regna evehet.
Quoties opulenti regijs incessimus vestibibus, apertis oculis
repente antiqui eramus pauperes illi Rittangelius & Ire-
nopolita? Quoties esurientes & sitientes ingentia flu-
mina, immensum absorpsimus pelagus, summæve splendi-
dis & maxime lautis interfuimus convivij, expergiscentes
contabefacti siccis faucibus sitiebamus vel esuriebamus?
Non diutius te detinebimus, dicamus quod res est. Hono-
ris gratia te appellavimus periculosissimum imitati morem in
Polonia receptum, ubi rustici in jus vocati vocitantur, *Præ-
torvici* (*Laboriosi*), cum tamen maxima illorum pars sæpe
pigrizia sua superet animal illud atritum & rudendi poten-
tia præditum; Sic & tu *Strabo*, inter cæcos tuos asseclas dux,
videre diceris. Cæterum quæ est ista tua prudentia, quod
accusatus ab alijs, alios accusas? Si a me provocaris, cur ter-
gum mihi obvertis? Dicis exceptiones tuas contra nos ad-
ductas esse ineptas, & a me tibi affictas? Dic quare & unde
hoc scias. Cur illarum ineptias non probas? Forte quia in
hac tua disceptatione, ubiq; ferme iisdem etiam contra
nos pugnas? Putabamus quidem fortiori & solidiori reti à
te constringi, sed tu nobis easdem iterum araneorum oppo-
nis telas. Vociferare, Clamita per plateas & angulos civita-
tum, inclama omnes tuæ sectæ asseclas, nos monstravimus
in nostris notis super librum *Iezirah*, exceptiones tuas esse

ineptas, nec a me tibi affictas, vel hinc patet, quod passim
per universum hoc scriptum tuum iisdem iterum utaris.
Loquere ut vis, argumentare ut libet, nunquam mihi hoc
extorquebis, quod publica veritas semel adeoq; semper
concedit. Nam hæc de tua officina propria procedunt. Si
ineptas esse tuas has exceptiones ipse dicis, & aliquot cen-
tum locis in hac tua *disceptatione De verbo seu Sermone DEI*
hoc probas; Et ego hoc dico, sicuti in meis notis super li-
brum Jezirah, ita etiam in mea hac veritatis libra demon-
stravi; quæ ergo tibi falsæ accusationis causa superfuit?
Quid profuit tua hæc tam injusta assertio? Proba tu aliud,
si non Verum & rectum est, quod Ego & tu scripsimus. Tam
diu habebis malus, quam diu probaveris contrarium. Nam
pro familiari tua temeritate contra te ipsū pro me pugnas,
mihi quidē innocenti aperte calumniam & injuriam faci-
endo, tibi vero ipsi calumniæ & injustitiæ notam juste impo-
nendo. In te ipsum crudelis es. Quod ipsum facinus tu com-
misisti, nobis affingis. Atq; hoc singulari tuæ prudentiæ di-
ctum esto, ut caveas imposterum in alios dicere, quicquid
in te statim retorqueri potest: Ne per festucā, quā alterius o-
culis inesse tibi imaginaris, tua tibi demonstretur trabs. Ne-
scio quomodo tu, qui alias acutus & prudens videri vis, ad
has ineptias devolvaris, ut dum alios stultos esse putas, te ip-
sum stultum esse demonstres. Tales ne tandem, in stulta
Vestra Philosophia inconstantes & vecordes habetis
Martyres, qui non dicam factis, sed scriptis tantummodo
suis nomina subscribere verentur? Si tuum tibi placuit
reticere nomen, cur loci, in quo, & Typographi, a quo
hæc tua de verbo seu sermone DEI disceptatio excusa est, suppri-
mis nomina. In nostris scriptis, nomen non tantum no-
strum

strum, sed & locorum, ubi; atq; Typographorum, à quibus excusa sunt, invenies nomina. Irenopolitani te vocas civem, verum minùs convenienter. Rectius vocaris Eridopolita, sic enim nomen rebus conveniret. Nam farrago tua haud obscurè prodit mentem rixandi avidissimam. Verum credimus menti tuæ calamum præcurrisse, teq; pro Eridopolita, Irenopolitam scripsisse. Proinde erratum hoc, præcipitantia commissum, facile tibi condonamus. Sed quicquid sit, hoc tibi persvadeas velimus, animum nostrum à rixandi studio esse alienissimum, teq; indignum a nobis haberi, quo cum contentionis ferram reciprocemus. Et quamvis non desint, qui nos ad scommata tua vindicanda impellunt, tamen satius esse credimus, si maleficium beneficio compensantes, te errantem in regiam veritatis viam reducemus. Quod verò rem gestam negare vel fictam, ex eadem nominis suppressione probare conaris, quandoquidem hæc, te solo teste, ad cuius testimonium provocare nolumus, semotis aliis arbitris, gesta sunt; Agedum, infectum hoc factum sit, concedimus, nos te prostratum erigimus, ac de novo in arenam provocamus; Experiamur, num nostram defideres frontem, nève tibi nostrum supercilium retundendi occasionem subtrahi, queri possit. En scopum & signum nos tibi sistimus, in quos sagittas, tuæ, in lingvis Orientalibus peritiæ jacias: Locum amico colloquio destinandum elige, tibi optionem cedimus, Gedani nemagis, quàm Regiomonti placet, cum consensu Potentissimi Poloniæ &c. &c. Regis, Serenissimi Electoris Brandenburgici &c. &c. ac Nobilissimæ & inclytæ Gedanensium Reipublicæ, diem colloquio dicere parati & prompti

pti sumus. Causæ nostræ veritatem, ex æquo & bono, defendemus. Et si placet, adjungas tibi omnes totius Orientis & Europæ Hebræorum sapientes, omnesq; è secta tua Photiniana seu Arriana selectissimos, certò tamen comperies, omnes Vos, nobis, nostrorumq; scriptorum veritati nihil adepturos, sed, ut supra diximus, omnia concessuros. De his satis. Non contemnendo nunc huic muneri manus injicienda est. Alea enim jacta, arbore cæsa, edicto proclamato, tuæ sectæ addictorum judicia, & argutiarum tuarum novaculam subituri sumus; æqua laturi fronte & mente, fælicitatem tentabimus, asperitatem superabimus.

Ireno-

Disceptatio de Verbo vel Sermone DEI, cujus creberrima sit mentio apud Paraphrastas Chaldæos Jonathan, Onkelos & Thargum Hierosolymitanum.

Cum hætenus strenuè desudaverint Trinitatis vulgò receptæ assertores, ut ex Veteris Instrumenti locis exterebrarent æternum λόγον, ejusdem quidem cum Patre & Spiritu S. essentia, sed tamen ut personam per se subsistentem, à Patre & Spiritu S. distinctam, quia tamen ubiq; sibi aquam hædere animadvertunt, & in nullo loco Catholicum interpretum suorum consensum ostendere possunt, uti ex diversis & sæpè contrariis eorum sententiis, quas nostri alibi coacervarunt aliquando, si Deus annuerit, liquiddò constabit; hanc nobis λογομαχίαν movent Antagonistæ, ut evincant, veterum Judæorum & inprimis Thargumim Chaldæorum sententiam fuisse, Messiam ejusmodi esse λόγον, uti initio descripsimus, atq; Joannem Evangelistam eò respexisse, cum cap. i. hanc nomenclaturam λόγος D. Jesu tribuit. Primus hoc argumento inprimis usus est Galatinus; hujus vestigiis inhæsit Plessæus in Disputatione, sua adversus Judæos, nuper D. Vechnerus, & ingeniosissimus D. Heinsius in suis annotatis ad cap. i. Johan. Unde figmentum hoc de interno, æterno Deoq; naturali Verbo originem traxerit, non facilè quis dixerit. Sæpius in Alcorano D. Jesum (ibi Jese dictum) vocant Verbum vel Sermonem Dei, omnisq; Sermo Dei in eo esse dicitur. Vi- Cap. 27.
de Epistolam Rabbi Samuelis scriptam ad Rabbi Jfac ante, pag. 91.
quingentos annos; Ubi quædam ex Alcorano pro Chri- 92.
stianis citantur. Horum quoq; Drusius meminit in suis

B

præ-

præteritis. Ut ab ovo rem ordiamur, extra dubium omninò ponendum est, nullum unquam genuinum Judæum vel per somnium cogitasse, Messiam esse æternum & per se subsistentem λόγον. Vetera Hebræorum si quis excutiat monumenta, nihil in iis reperiet ad hoc commentum statuminandum.

Rittangelius.

Hic in ipso limine offert sese iste nodus, quem solvi non posse nugari, atq; pugionem, ut dissecetur è Gallo-
rum Salmuria transferendum esse opinari. Possemus te hic optimò jure contemnere, asino quippe lyra superflue canit, cum *extra dubium omninò ponendum esse dicis, nullum unquam genuinum Iudæum vel per somnium cogitasse Salvatorem humani generis esse æternum λόγον.* Ne tamen nos arrogantia stimulis agitari arguas, hanc pro responso habeas quaestionem: An Autores Thalmudici studii, vel illos qui hosce præcesserunt, & quorum scripta Thalmud citat & approbat, vel illos, qui post divulgatum Thalmud scripsere, habeas pro genuinis Judæis? Tibi optionem cedimus. Agedum præmeditatus explica tuam mentem. Quo facto: Nos tibi haud difficulter hanc nostram de æterna Messiaë subsistentia doctrinam probabimus. Verum, non opinionibus, quia opinio versatur circa illa, quæ se aliter habere possunt, sed autoritatibus. Nec utamur argumentis Galatini, quem nunquam vidimus aut legimus; neq; disputationibus Plessæi; nihil nobis cum Vechnero, Heinsium non novimus, Rabbi Samuelis Epistola nobis suspecta est. Rogamus tamen, ne in pejorem interpreteris partem, prius à vobis tale postulari, quàm ad hoc à nobis responderi. Nos enim non latet versutia Arrianorum & Photinianorum, nunquam vel rarò, ut par est, ictus repel-

repellentium; sed ut plurimum negativè respondentium. Quod etiam factum esse experior in illis, quæ de meis notis, super librum Jezira, allegantur, ubi insimulor trium ineptarum exceptionum à me adstructarum. Dicis quidem, sed sine omni probatione: instar Æsopicæ, ut dictum est, vulpeculæ, quæ nullis decidentibus pyris, illa austera esse dixit. Et talis modus apud vestrates non est infrequens. Quoties enim jugulum vestrum peti, vosq; solide respondendi facultate destitutos animadvertitis, inepta, puerilia & futilia esse, vel rem alium habere sensum, impudenter clamatis; & erga simpliciores talibus vos jactatis verbis; Rem firmissimis argumentis & inconcussis rationibus refutavimus, adversam partem mirè exagitavimus, ut ubi pedem figant, vix inveniant. Errorum evidenter convicti nihilominus dicere non erubescitis: *Non tanti ponderis horum autoritas apud nos debet esse, &c.* Constat id testimonio hoc tuo, mi Irenopolita. Sane non absimiles estis militi illi, qui ob grave crimen suspendii poena afficiendus, nullam in tota sylva potuit invenire arborem huic negotio satis habilem. Nam in hac hoc, in alia aliud desideravit. Ea propter iterum rogo, ut manifestè illorum edas nomina, qui genuinorum Judæorum catalogo digni habeantur, quo facto voti te compotem reddere nobis non erit difficile.

Irenopolita.

In Thalmude Babylonico, ubi de ortu seu antiqua profapia Messiaë agunt, nihil excelsius illi tribuunt, quàm antè conditum mundum nomen Messiaë creatum esse. Hoc modo recenset inter septem ante mundum creata etiam nomen Messiaë, his verbis in Tract. Pesachim cap. 4. Nedarim. *Septem creata sunt ante mundum conditum, videlicet, Lex, cap. 4,*

12. *Resipiscencia, GenHeden seu Paradisus, Gehenna vel infernus, Thronus gloriae, domus sanctuarii & nomen Messiae. Lexideo, quia scriptum est: Dominus possedit me principium viae suae.*
 Prov. 8, 22. *Resipiscencia juxta id: Antequam montes nati erant. Gen-
 Pf. 90, 2. Heden quia dicitur: Plantavit Dominus hortum in Eden ab
 Gen. 2, 8, Oriente, vel antè. Gehenna, prout scriptum est: Ab he-
 Esa. 30, sterno die vel ante ordinatum est Tophet. Thronus gloriae &
 30, Domus Sanctuarii juxta illud: Thronum gloriae elevatum
 Jerem. 17, antea, sanctuarii nostri. Nomen Messiae sicuti dicitur: An-
 12. te Solem primum nomen ejus; quem locum perperam ad æter-
 Pf. 72, 17. nitatem ^{לעלם} trahunt, prout alibi à nostris in examine
 istius loci solidè demonstratum est. Integrum hoc Thal-
 mudicum dictum inferere placuit, ut appareat non alio
 sensu nomen Messiae dici creatum esse ante mundum, quàm
 sex præcedentia. Sensum ejus faciunt Hebræorum inter-
 pretes hunc; quod Deus ante conditum mundum decre-
 verit hæc condere, & Messiam mittere, eumq; in finem
 adferunt axioma; *Quod prius intentione, posterius executione.*
 Vide R. Salomo Jarchi ad ista loca Cozari. R. Jacob, F.
 Schelomo in Beit Israël ad Nedarim cap. 4. &c.*

Rittangelius.

Antiquus sermo est; Mendaces faciunt, ut nec vera-
 dicentibus quidem credatur. Miramur & hic tuam auda-
 ciam, te hunc locum nobis opponere, ac si illum ipse-
 met in Thalmude Babylonico legisses, cum tamen eum
 nunquam videris. Tune, qui in prosa vel communi le-
 ctione Historiæ Ebraicæ adeò perfectus es, ut Hebræi te
 putent Græca legere, nunc secretiora Thalmudici studii
 explicare, & perplexa ejus enodare conaris; Cum tota
 tua tam spaciola scripturæ allegatorum dictorum sylva
 testetur, te ne gry quidem in Chaldaicis scire? Hunc locum,
 mi

mi Irenopolita, non de ortu *Verbi Iehovæ*, patri consubstantialis & coæterni &c: sed de officio Messiae & dispositionis mysterio agere, sole meridiano clarius est, idq; omnium Judæorum scripta testantur. Vide Rabbi Simeonem filium Jochoæ, lib. splendoris, & eundem, supra Esa. Prophetam, Autorem.

Irenopolita.

Eodem sensu ad divinum decretum referunt in Bereschit Rabba cum ajunt ad Gen. I. 3: *Et Spiritus DEI incubabat aquis*, per Spiritum DEI intelligi posse animam vel Spiritum Messiae; vel quia omnes animas ante conditum mundum à Deo creatas esse statuunt: Vel juxta Baal Thurim, quia vocabula hæc hebraica *Vavrach Elohim Marchaphat*, & *Spiritus DEI incubabat*, eundem numerum conficiunt quæ *Rucho Schel Melech hammeschiach*, *Spiritus regis Messiae*. videl. 1034.

Rittangelius.

Novas te hîc finxisse nugas re ipsâ facillimè probari potest. Ubinam in Bereschith Rabba dicitur per Spiritum DEI, *aquis incubantem*, posse intelligi animam vel Spiritum Messiae? Noli te ita prostituere, ut contraria semper affingas autoribus à te citatis. Bereschith Rabba non dicit intelligi posse per Spiritum DEI, &c. Animam Messiae; sed intelligi debere. Hinc cadit tua sententia, quod putas Bereschith Rabba hæc referre ad divinum decretum. De creatione animarum, ne quæso judices Ebræorum scripta, priusquam illa, non dicam intelligere, sed legere ad minimum discas. Hunc enim locum, *de septem ante mundum creatis* in Thalmude Babylonico, & hoc Indæorum axioma (nempe quod prius est intentione, est posterius executione,

ne,) & cœtera quæ in hoc, & in præcedente paragrapho
 infer, non tu ipse in eorum hebraicis scriptis legisti, sed
 ex Munsteri annotatis descripsisti. Sed audi, an nescis,
 quod gloriam alienam sibi vindicare ad vim pertineat? Baal
 Thurim quod attinet: scias Ebræorum Scriptores varios
 habuisse modos secretiora sua abscondendi & exprimendi.
 Quidam brevitare verborum simplici & perspicuâ,
 rem docuerunt, alii lusu anagrammatico minus perspi-
 cuè, quidam arithmetica supputatione magis ingeniosè,
 alii aliâ methodo. Nec fas est dicere singulos peculiari
 modo doctrinæ suæ auctoritatem conciliare voluisse: Si-
 quidem non est respiciendum, quomodo & qua ratione
 quis, sed quid doceat. Ipsa doctrina per se est rei funda-
 mentum; non docendi modus. Rabboth hanc Doctri-
 nam, *Spiritum DEI, aquis incubantem, esse Spiritum Regis*
Messæ, simplicibus nobis proponit verbis; Baal Thurim,
 per Arithmeticam supputationem. Hic ætate posterior,
 alter prior.

Irenopolita.

Non altius adscendunt Hebræorum vetustissimi, cum
 de origine Messæ agunt; nec ulla vola aut vestigium oc-
 currit in eorum scriptis, unde Messæ æterna existentia
 possit aliqua cum specie elici. Quæ autem à Galatino
 aliisq; ponuntur è Cabalistarum mysteriis & myrotheciis,
 ea dubiæ aut suspectæ sunt fidei, & in alium penitus tor-
 quentur sensum contra mentem & scopum Scriptorum.
 Nec ab hoc perverso zelo excusari potest Buxtorfius, vir
 aliàs de Hebraicis optimè meritis, qui ad locum Gen. 18.2.
 Trinitariis palmarium, verba duo priora Aben Ezræ
 omittit, videlicet *Tohe ruach, hæretici vel amentes asserunt,*
quod Deus sit trinus personis, unus & trinus, & non separati. Bux-
 torfius

Galat.
 lib. 1. c. 3.
 Lib. 3.
 cap. 3. 4.

torius pervertit in *quidam dicunt &c.* quasi hæc esset sententia quorundam Rabbiorum. In Lexico Majori ad vocem *Taha* integrum producit locum, ostenditq; *Aben-Ezra* hanc sententiam Christianorum, ut hæreticam & stolidam repudiare. Plura ejusdem farinæ apud hunc aliosq; Christianos Scriptores invenire poterit sedulus lector. Quantò satius esset ignorantiam suam vel infirmitatem causæ suæ agnoscere, quàm à falsis & supposititiis testibus patrociniū illi querere. Et sanè si Cabalisticis hîc standum sit testimoniis, eodem jure Judæus contra Christianum evincere posset, animam Esavi migrasse in D. Jesum; quia nomen *Ieschuah* easdem & totidem continet literas cum nomine *Hesau* plenè scripto; sicuti isto argumento pugnat *Abarbinel* ad *Esai.* cap. 35. ut probet Jesum nostrum esse ex Esavi posteris, atq; Christianos esse Idumæos. Si ulli mortalium magno conatu magnas nugæ agunt, atq; in re seria sacraq; ludunt, certè Cabalistæ in primo ponendi sunt subsellio. Indiciū desperatæ causæ est ab ejusmodi insulsis nugivendis subsidium fidei suæ petere.

Rittangelius.

Ad hæc jam supra responsum est. Quod verò dicis, *Nec ab hoc perverso Zelo excusari potest Buxtorfius, vir aliàs de Hebraicis optimè meritus &c.* Vah! quàm disertus & elegans es, in accusando simul & laudando Buxtorfium. Sed elegantior adhuc es nugas tuas vendendo. Verùm, noli mihi Oratorum floribus ludere, per quos imperitorum & puerorum conaris decipere aures. **LOCUM TRINITARIIS PALMARIUM!** Hoc certè verborum flosculo, tuum tam apertum & impudens satagis venditare mendacium. Sed ad rem. *Buxtorfius*, inquit
noster

noster Irenopolita, verba duo priora *Aben-Ezra* omittit videlicet *Tohe ruach* (*Hæretici vel amentes*) asserunt, quod Deus sit *Trinus personis, Vnus & Trinus, & non separati*. Buxtorfius pervertit in (quidam dicunt) &c. quasi hæc esset sententia quorundam Rabbiorum. Audi mi Irenopolita: si dicis Buxtorfium has duas voces *Tohe ruach* omisisse, cur dicis illum pervertisse? Si hoc dicis, illud tacere debes. Si enim ille, ut tu ipse, falsò quidem, in sequentibus dicis, loco harum duarum vocum, alias, nempe *quidam dicunt*, supposuit; cur dicis in prioribus illum planè omisisse? Vel ubi tu legisti Buxtorfium hæc *Tohe ruach* (*errantes Spiritu*) pervertisse in (quidam dicunt?) Biblia enim, non sunt Buxtorfii Biblia, ut vel tu, & reliqua imperitorum turba sibi imaginantur, sed vetera illa Venetiana typis Academiae, cujus membrum ille erat non postremum, tantum recusa. Salvà Tyberiadē, quam illis præfixit & quibusdam annotatis. Vel ubi tu legisti *Tohe ruach* (*errantes Spiritu*) idem esse quod *amentes*? Nam error cadit etiam in sapientes, amentia verò in fatuos & omnis rationis expertes tantum. Primò igitur Buxtorfio hic notam iniustitiæ injustè apponis, cum hoc illi nunquam in mentem venerit. Non enim ipse, sed Judæorum chorus hoc fecit; & quidem præmeditato consilio & unanimi consensu: Non autem eo fine quo tu Buxtorfium fecisse, falsò suspicaris. Dicam quod res est. In Italia multoties accusantur Judæi, libros eorum contra Christianos scatere calumniis, & præcipuè Thalmudicos, ita ut in quibusdam locis Vulcano adjudicati, & in aliis, ne publicè legerentur, interdicti sint. Tandem Judæi magnis precibus & sumptibus eò desudarunt, ut, quæ Christiani contra se facere putabant, castigare vellent, & ita illis librorum expurga-

purgatorum usus concederetur liberrimus. Unde omnes illorum libros ibi excusos, à censoribus revisos hisce subscriptos invenies: Liber N. vel N. Tractatus hic vel ille revisus, & ab eis, quæ contra religionem Christianam faciebant, emendatus, correctus vel purgatus est &c. Vel etiam Italico sermone con licentia de l^o superiori. Item contigit meo tempore Viennæ, ubi quidam Judæus conversus natione Italus ad hoc eorum libros expurgandi munus destinatus erat. Deniq; priorum exemplis moniti, ne tota illorum periret doctrina, visum est ipsis, illa, quæ Christianis viderentur infensa & infesta, expurgare. Ne ergo & hæc verba, quæ de Christianis agunt, *To be ruach* (*errantes Spiritu*) pro calumnia haberentur, verterunt vel correxerunt illi ipsi, & non Buxtorfius, in *quidam dicunt*. In Lexico majori ipse quidem mentionem facit hujus phrasos ut in exemplaribus minus correctis, & his in recentioribus Bibliis Basileæ recufis, tanquam in exemplaribus correctioribus. Buxtorfius igitur nihil pervertit nec omisit. Hinc cadit tua supra dicta falsa assertio, *Quanto satius esset ignorantiam suam vel infirmitatem causæ suæ agnoscere, quam à falsis & supposititiis testibus patrocinium illi querere &c.* Barbinelem statuere D. Jesum Salvatorem nostrum ex Esavi esse posteris, & Christianos esse Idumæos; atq; animam Esavi migrasse in D. Jesum, idq; eò, quod nomen Jeschuah easdem & totidem contineat literas cum nomine Esau plenè scripto, nugaris. Non tam obese naris velim putes esse Barbinelem, ut hisce nugis se intricet. De migratione animarum piè Judæi sentiunt (excepto hoc, quod tu de Esavi anima inferis) sed vix ex millibus unum Hebræorum Magistrum invenies, qui rem significatam sciat. Impium igitur est illis hoc affingere, quod secundum literam.

ram hæc intelligi velint, ut dum dicunt hujus vel istius impij animam migrasse in canem, suem, lupum &c. Vel animam Adami primi hominis migrasse in David, & deinde in Messiam, vel Hebeli animam in Seth & in Mosen &c. Cæterum perinde est quonam in subsellio à te ponantur Cabalistsæ, inferius, quid sit cabala, patebit.

Irenopolita.

Recentiores si adeas Hebræorum Magistros, omnes *ἄσπονδοι* bellum huic sententiæ indixerunt, & altum apud illos silentium est de hoc Messiae privilegio, quod ortus omnis expers sit. Videantur R. Moses Majemon ad Tractat. Melachim, in Misnaoth ad cap. Chelek Sanhedrin, ubi statuit Messiam instar aliorum Regum per aliquod tempus imperaturum, & diem suum obiturum; in regno suo habiturum successorem, filium, nepotem & sic deinceps; quæ minimè quadrant in Deum immortalem. Inter decem prærogativas Messiae, quas Don Isaac Abarbinel ad cap. Esai. II. nequaquam hujus meminit, quod sit æternus & ejusdem essentiae cum Deo Israël; Vide Albo aliosq;. Ne quid addam de R. Lipman, qui passim in Nitzachon manuscripto invehitur in hoc dogma. Quis autem existimabit, nullum recentiorum Rabbiorum amplexum esse sententiam Chaldæorum Thargumim, cum hi pene ejusdem autoritatis sint cum sacris literis apud eos? Nihil stolidius quoq; ipsis videtur hodie, quam ex phrasi hac Chaldææ paraphraseos *memra daii* exsculpere velle æternam Messiae existentiam & communem essentiam cum Deo Israël.

Rittangelius.

Ad hæc etiam supra responsum est, & te nugivendum esse ostensum. Quæ de Maimonide, Abarbinele, Albo

Albo &c. profers, in hoc illud Hebræorum imitaris proverbium: *qui vult mentiri elongat testes*, citas enim autores, & ne falsitatis accuseris, citatorum formalia prætermittis, dissimulans te nescire, quid & Judæorum simul ac Christiana omnium seculorum Ecclesia de Messia, (nempe quædam humilia & Divinitate indigna, quædam verò sublimia, Divinitati soli & nulli creaturæ propria) senserit. Si bona fide agere volueris, affer illorum formalia, & facile supercilium illud tuum retundetur. Lipmannum tuum quod concernit, scias illum non esse publici juris & authenticum, nec ab ullo sanè Hebræorum approbatum: Siquidem omnis librorum authenticia, sub incudem revocata, & à Judæorum censoribus consignata est, sub quam tui Lipmanni Nitzachon venit nunquam. Christus ipsa veritas redarguit Phariseos ex Psalm. 110. versu primo: *Dixit Dominus Domino meo, sede ad dextram meam*. Illi obstupuerunt, tacendo confessi esse videntur, quòd hic locus de Messia, agat. Objice hanc disputationem Christi hodiernis Judæis, illi forte ex mera invidia negabunt. Quæro jam, utri credendum sit, Christo ne, an vero hodiernis negantibus Judæis. Quæro iterum an Jonathan & Onkelos Paraphrastæ fuerint genuini Judæi, qui hunc locum ita explicuerunt. *Dixit Dominus ad Verbum suum, sede ad dextram meam*? Vides igitur, quod hunc Dominum, per quem Christus ipsa veritas vult intelligi *Messiam*, Paraphrastæ utriq; reddiderint per *Verbum*. Ex. gr. *Dixit Dominus*. (Cui dixit? Textus Hebræus) *Dominom meo*: Chaldæi utriq; *Verbo suo*: Quid amplius dicit scriptura? Textus Hebræus, ut ille *Dominus sedeat ad dextram Dei*; Chaldæi utriq;, ut illud *Verbum* (per quod illi *Dominum* hunc exprimunt) *sedeat ad dextram Dei*. Adhuc audi! Cur Christus Jesus Dominus & Salvator noster Phariseis,

qui illum purum tantum hominem esse putabant, hanc
 objecit instantiam, nempe, *Si Messias filius Davidis (tan-*
tum) est, cur David in Spiritu vocat illum Dominum suum?
 Chaldaicè, *Verbum suum?* nisi ut illos convinceret, non
 omnia humilia & abjecta, sed quædam sublimia, soli Divi-
 nitati propria, de Messia esse intelligenda. Et quomodo
 hoc quadraret, ut Messias, humilis, abjectus, despectus,
 in summa persecutione non habens, ubi reclinaret ca-
 put suum, deniq; ignominiosissimam pro salute nostra
 subiens mortem vocitaretur Dominus Davidis, è contra-
 rio verò, qui congrueret, ut Idem David, qui omnes in
 circuitu Urbes, nationes, populos, Reges &c. sibi tribu-
 tarios fecit & subegit, in summaq; majestate & Regia opu-
 lentia totum vitæ suæ traduxit cursum, appellaretur ser-
 vus? Quivis emunctæ naris olfacit, Clara tibi luce ce-
 reos accendi necesse esse. Negat obstinatus Irenopolita,
 negat Arrianus, negat & incredulus Judæus, Christus,
 Apostoli, Evangelistæ, eorumq; Discipuli & Successores
 hoc docuerunt & prædicaverunt. Chaldæos secutus est
 Irenæus, Polycarpi Martyris, Joannis Evangelistæ disci-
 pulus, & Origenes cum Hieronymo, quos tu quidem ad
 tuas partes vocas &c. Quid interim? *Nihil stolidius quodq;*
(inquis) ipsis (scilicet Judæis) videtur hodie, quàm ex phra-
si hac Chaldææ paraphraseos Memra d' Adonai exsculpere velle
eternam Messie existentiam &c. Si Judæi genuini hunc lo-
 cum de Messia agere confitentur, cum Jonathane & On-
 kelo Paraphrastis, & quidem genuinis Judæis consenti-
 unt. Hinc in nihilum redigitur falsa hæc tua inferius po-
 sita assertio: *Si Chaldæi hoc nomen impositum voluissent Mes-*
sie illiq; soli competere, id vel semel tantum factum fuisset in
propria sede, ubi ex professo de Messia agunt. *Examinanti autem*
omnia

*omnia loca & vaticinia ad Messiam pertinentia manifestissimum
fiet, nunquam Chaldaos cum indigitare nomine Memra Iehovæ.*

21.

Irenopolita.

Egregium quidem habere usum Chaldæorum commentaria in eruendis Veteris scripturæ sensibus lubenter agnoscimus, non tamen omnia pro indubitatis amplectenda esse, facile deprehendet, qui penitiùs illa excusserit. Non paucas continet violentas ac contortas explicationes. Vide. Job. 3. 17: 4. 7. 11. 12: 5. 4. 10. 12. 18. 20. 21: 12. 7. 8: 14. 15. 18. 22: 15. 10. 18. 21. 29: 18. 17: 22. 19: 28. 5. 6. 8. 22. 27: 30. 4. 19: 32. 2: 34. 20. &c. Psal. 45. 10. 11: 49. 17. 18. 19: 1. 9. 10. 14: 61. 6: 72. 11: 137. 6. 7. &c. Adde his Baronii Judicium de Paraphrasi Jonathanis ad Annum Christi 184. num. 5: Paraphrastæ illi, (scilicet Jonathani) quantum sit in hac parte tribuendum, judicium esto doctorum: Ego observavi parum illum sibi constare in ejusmodi locis exponendis, ubi rei pecuniariæ aliqua sit mentio: uti Gen. 30. 28: argenteis 20, Jonathan 20 obolis argenteis. Exod. 30. Jonathan, pro obolis ponit minas. Continent etiam hæ paraphrases multas prorsus fabulosas explicationes, ut Job. 38. 7. & seqq. de Paradisi structura atq; elegantia. Psal. 50. 10: de bove stupendę voracitatis, seu mille montes depascente. Psal. 147. 4: nomine tetragrammato 370. mundos creatos esse, illudq; insculptum esse lapidi fundamentalı, quo Deus obsignavit os abyssi: Esai. 10. 30: de Senacheribo Nobum cum exercitu proficiscente. Cap. 11. 4: de Armilos seu Anti-Christo. 30. 25: de Solis intentione ad 343 gradus facta. Imprimis commentationes in Canticum Canticorum refertę sunt stolidis commentis. Vt alia omittam, de duplici Messia, Cant. 4. 5: & 7. 4: Cant. 8. 5: de volutatione cadaverum per terrę cavernas, Esth. 3. 7:

C 3

de

de Leviathan & Gallo silvestri, quę in prandium parabuntur iustis Israēlitis tempore Messię &c.

Rittangelius.

Ne Sutor ultra crepidam! Tuum non est iudicare de his, quę tu nec legere, multo minus intelligere potes. Quod verò non omnia pro indubitatis esse amplectenda iudicas; Dicas velim, quęnam illa sint? Fortè illa, in quibus Ionathanis scripta, cum doctrina Christi conveniunt, & alia quędam, quę tuas nugas produnt. Dicis præterea *Paraphrases Chaldaicas non paucas continere violentas ac contortas explicationes, & stolidas commenta*: Cur ex tot, à te, citatis unius tantum loci contorta, & violenta non attulisti? Tu nimis perpendiculares habes oculos, Dicis multa, Pauca probas. Ego quidem perlegi omnia hæc à te citata loca, nihil contorti, violenti aut stolidi in illis reperire potui. Baronium nunquam legi aut vidi, nec credo, tantę eruditionis virum se ita prostituere potuisse, ut autoribus affingat, quod ne quidem unquam in mentem illis venit. In promptu fuit Ionathanis Paraphrasis, cur non inspexisti? Et sic ingeniosissimum Baronium (si tamen tibi fides, quam toties prostituisti, habenda est) & te simul non prostituisses. Posito, hoc esse Baronii de Chaldeis iudicium; Quid Baronio cum Chaldeis? Nam Gen. 37. v. 28: (quem locum tu vel lippis oculis, pro 30. capituli incerto aliquo & non denominato versu aspexisti) Ionathan loquitur de certo monetę genere, quod vocatur *Mahab*, (*obulus*:) Exod. verò 30. vers. 3. de certo librę genere, quod *Minah* appellatur. De ænigmaticis parabolis, quę literaliter videntur absurda, ridicula, quibus tamen sacra scriptura referta est, quę & infra citasti; vide ibi in loco suo.

Ireno-

Sumpto etiam, Paraphraftas sensu recepto jam phrasin hanc accepisse, nondum tamen evicissent adversarii, idè eorum sententiam tanquam omnis erroris expertem admittendam esse. Non itaq; tanti ponderis aut pretii apud nos horum Thargumim testimonium esse debet, ut illi contradicere nefas ducamus, etiamsi Messiam nomine *Memra Iehovæ* indigitassent. Sed nec hoc Paraphraftis unquam in mentem venisse optimè nos docet R. Majemon, in More Nebochim, qui vult Chaldæos interpretes hoc nomen Deo tribuere, ut quàm longissimè eum ab omni corporis fece segregent. Hanc ob causam putarim ad Verba illa Ezech. 1: *Super similitudine throni erat figura quasi faciei hominis*, Chaldæum omisisse hæc, *figura quasi faciei hominis*, R. Mejer existimat hanc Phrasin illos usurpare, ubi de providentia, cura & tutela Dei circa homines sermo est. Tantum abest, ut imaginati sibi fuerint tale mysterium sub hac phrasi latere, aut ea designari secundam Trinitatis personam, ut non nisi attributa, vel affectiones quasdam Dei illa significari contendant.

Part. 1.
Cap. 21.

Rittangelius.

Sed videmus quorsum tendas. Negas principia? Non itaq; (diciſ) tanti ponderis & pretii horum testimonium esse debet &c. Hoc est: Etiamſi mihi omnia demonstra- veris, & per τὸ *Memrah Iehovæ*, (*Verbum Iehovæ*,) Chaldæos intellexiſſe *Meſſiam*; atq; omnes hebræorum omni- um ſeculorum ſcriptores illis conſentire; Ego non acci- pio illorum testimonia, non itaq; tanti ponderis & pretii apud nos eſſe debent. Sed audi! Cur tu citavi eos ad nos con- vincendos? An nescis, quod quiſq; jus contra alium im- petrare conatur, idem contra ſe admittere tenetur? Tam diu

diu Thargumim tanti apud nos erunt ponderis, quàm diu tu eos, non dicam sacræ scripturæ, sed rectæ rationi tantum, aliquid contrarium scripsisse, non dixeris, sed in re & veritate probaveris. Non enim sufficit dixisse, sed probasse. Maimonidem frustra ad tuas partes vocas, ideoq; non adduxisti ipsius formalia. Si Chaldæi eum in finem *τὸ Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*) Deo tribuissent, ut eum quàm longissimè ab omni corporis fece segregarent, (sicuti tu Majmonidi impiè affingis) cur utrumq; servarunt & *τὸ Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*) simul, & illa indigna, corporis fecibus propria? Quod verò putas Chaldæum hæc Ezech. I. *Super similitudine throni erat figura quasi faciei hominis*, studiò omisisse; Vel totus cæcus proh dolor! fuisti: Cæca enim mens non nisi tenebras videt; Hisce enim formalibus hæc Chaldæus expressit. *Veal demuth Kurfaia, demuth Ke-chesu Anascha, alubi mil-ma alah*: Hoc est: Et *super similitudine throni erat similitudo quasi Visio hominis &c.* Ecce quàm injustè hic Chaldæo notam injustitiæ apponis, dum dicis, illum studiò omisisse, quæ tamen expresse hisce supradictis formalibus expressit. Idem facis R. Majero. Si vir es, vel unico apice hoc ex Rabbi Majeri scriptis demonstra, illum existimare, Chaldæos hanc phrasin usurpare, ubi illis de providentia, cura & tutela Dei circa homines sermo est. Nos sane anxii quærivimus. Sed nihil horum quæ ad hanc materiam faciunt invenire potuimus. Vel quod illi attributa aut actiones quasdam Dei, hac phrasi significari contendant. Imo contrarium docet Rabbi Majer. Præterea scito, Hebræos in rem serià non opinionibus aut existimationibus, modò his, modò aliis, ludere: Sunt enim hæc, quæ ad principalissimorum omnium princi-

palissi-

palissimum pertinent fidei fundamentum, super quo tota sacra Scriptura fundata est. Lege Librum Jezira, libr. Pomarium malorum granatorum, librum Splendorum, Elucidationes Rabbi Simeonis filii Jochoæ. lib. Affluentiae roris cœlestis, libr. Columbæ deargentatæ &c. &c.

Irenopolita.

Prioris exempla, ubi hac loquendi formulâ utuntur ad removendum à Deo omnem corporis figuram, non, promittit Rabbi Majemon, nos ea tamen non gravabimur hic lectoris oculis subjicere. Sollicitè hoc Paraphrastæ cavisse videntur, ut ulla humilis, terrena aut divina Majestate indigna obrepat cogitatio. Itaq; ubi Deo *ἀνθρωποειδέως* membra, actiones vel affectiones hominis tribuuntur, hæc omnia exponunt phrasi *Membra Iehovæ, Verbi vel Sermonis Iehovæ*, ut ubicunq; *Anima* Deo tribuitur 2. Samuelis 22. 16: Esai. 30. 33: & 42. 1: Job. 4. 9: Ezech. 23. 18: Amos 6. 8: Zach. 11. 8: *Caput*: Esai. 59. 17: *Facies*: Esai. 65. 3: Jer. 23. 38: 32. 31: *Ira*: Osee. 5. 12: *Lingua*: Esai. 30. 27: *Manus*. Num. 11. 23: 14. 30: 2. Sam. 24. 14: Esai. 46. 13: 50. 11: Amos 9. 2: *Memoria, Recordatio*: Psal. 115. 12: *Oculus*. 2. Sam. 22. 25. 28: Esai. 1. 16: Jerem. 16. 17: 24. 6: Ezech. 20. 17: 7. 4. 8: 8. 18: 9. 10: Amos 9. 3. 4: Jonæ 2. 5: Chabac. 1. 13: Psal. 18. 17: *Oſ*: Num. 3. 16: 4. 49: 9. 18: 20. 23: 10. 3. 13. 3. 38. 2: Deut. 17. 10: 34. 5: Esai. 48. 13: Ezech. 3. 17: 33. 7: *Pedes*: Chabacuc. 3. 4: *Pœnitudo*: Joel. 2. 13: Zach. 8. 14: *Risus*. Psal. 2. 4: *Spiritus*: Job. 32. 8: 33. 4: 37. 10: Psal. 18. 18: Esai. 59. 19: 63. 14: Zach. 4. 6. 7. 12: *Tristitia*. Ezech. 13. 22: *Voluptas vel delectatio*: Psal. 68. 17: Qua verò specie ex illis locis conficere quis poterit ibi personam intellexisse paraphrastas, eamq; divinam? Nihil insulsius fingi potuit. Po-

D

sterioris

sterioris loca, ubi de providentia, custodia & protectione divina usurpatur hæc locutio, Rabbi Mejer non producit: hoc autem sensu accipitur in his, ubi Deus cum aliquo esse dicitur, quod Thargum reddit, *Verbum vel Sermonem Domini cum alicujus auxilio esse*, uti Gen. 21. 23: 26. 3: 28. 15. 20: 35. 3: 39. 2. 3. 21: 48. 21: Exod. 3. 12: 10. 10: 18. 19: Num. 14. 9: 14. 43: 23. 25: Deut. 2. 6: 20. 1: 31. 8: Jos. 1. 9. 17: 3. 6: 12. 13: Jud. 1. 18. 21: 2. 19: 6. 56: 1. Sam. 3. 19: 10. 7: 17. 37: 18. 12: 14. 28: 20. 13: 2. Sam. 5. 11: 7. 3. 9: 14. 17: 1. Reg. 1. 38: 8. 57: 11. 38: Esai. 17. 10: 41. 10: Jer. 1. 8. 19: 15. 20: 20. 11: 30. 11: 42. 11: Ezech. 34. 30: Amos 5. 14: Hag. 1. 13: 2. 4: Zach. 8. 23: 10. 5: Job. 9. 5: *Omnipotens mecum, Verbum omnipotentis vertit*, Psal. 90. *Erit Dominus asyllum, Verbum Domini* Psal. 23. 3: 55. 20: 46. 7. 11: 124. 1. 2: Hisce adde 2. Sam. 22. 3: *Cujus Verbum me sustentat*, habet paraphrasis, & vers. 19: *Dominus scipio mihi, Verbum Domini*; ubi quoque de revelatione & promissis non incommodè accipitur. Sic Psal. 55. 18: *Dominus servabit me, Verbum Domini*, 121. 7: collato cum versu 5, ubi Paraphrastes simpliciter reddit *Dominus servabit*. Psal. 127. 2: Item Psal. 118. 6. 7. 13: 124. 8: Quibus subijce Oseæ, 2. 9: Zach. 1. 3: Malach. 3. 7: ubi ad aliquem reverti dicitur Dominus, Chaldæus exponit *Verbum Domini reverti*, hoc est, Dominum gratiosa sua protectione & beneficentia ad aliquem redire. Si quis hæc omnia velit interpretari de filio Dei seu λόγῳ essentiali, quænam quæso Oeconomix ratio inter personas divinas superstes manebit? Quamnam imperii partem sub. V. Test. Pater sibi reservavit? Certè tota gubernandi provincia secundum hanc sententiam fuisset Filio demandata. Deinde quæ ratio dari poterit, ut potiùs de filio quàm de Spiritu S. hæc phrasis accipiatur? Multo commodiore sensu hæc tri-

tribuuntur Spiritui S., quatenus virtus seu efficacia est ab ipso Deo emanans, quàm filio ut personæ ab illo distinctæ. Atq; hæc expositio optimè congruit cum mente ipsius Paraphrastæ, explicantis *Spiritum DEI* per Verbum ipsius. Esai. 30. 28: Zach. 4. 6: Adde quod ex sententia adversariorum opus providentiæ, conservationis & gubernationis, non minus Spiritui Sancto quàm reliquis duabus personis tribuendum sit.

Ritrangelius.

Farragine allegatorum & non expressorum scripturæ dictorum Victoriæ somnias? quorum multa hinc & inde in tuam perniciem aliquoties reiteras, ut vel lectorum ab inquirendo absterreas, vel eruditionis gloriolam popularem aucuperis, præcipuè apud tuæ sectæ affectas. Hæc loca omnia pro nobis, contra te, faciunt. Nam primò hic nobiscum disputas de *Verbo Iehovæ*, & adducis loca, in quibus nec minimo apice *Verbi Iehovæ* fit mentio. Ne verò prolixitate Benevolo Lectori nauseam creemus, ex multis perpauca subjungemus, ut Num. 11. vers. 23: cap. 14. vers. 14: cap. 23. vers. 25: Esai. 46. vers. 13: Nimirum laboris insumeret, si quis hanc tuam scripturæ locorum sylvam, sub limam accuratiorem revocare vellet. Nam & *tineam* pro immani aspexisti *Leone*. Pudet nos tui, quod de te somnium habuerimus tam gloriosum, ô Vir in linguis Orientalibus versatissime! Ubinam, quæso, ex textu Hebræo, Chaldaica Paraphrasi, & quotquot sunt, aut unquam fuerunt in toto terrarum orbe versionibus, monstrabis, quod in versu duodecimo quinti capitis Osee fiat mentio *Irae*? Pudeat te compositam dictionem Chaldaicam *Ka-ascha* (quasi *tinea*,) pro simplici voce Hebræa *Kaas* (*Ira*) aspexisti, quæ cum *Samech* scribitur in fine;

D 2

Chal-

Chaldaica vox *Ascha* (tinea) verò, cum *schin* in medio & in fine cum *Aleph*. An nescis voces Chaldæas plerumq; se finire in *Aleph*? Quid dicam de his, à te citatis locis, quæ in nullis extant Bibliis? Verùm brevibus te absolvemus. Dicis Chaldæos hac phrasi *Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*) usos esse, ad removendum à Deo omnem corporis figuram: Dic ergò; cur utrumq; servarunt Chaldæi, & corporis figuram & τὸ *Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*?) Dum enim pro uno ponitur aliud, illud debet omitti, pro quo aliud positum est. Sic necesse fuisset secundum tui miserrimi cerebelli figmentum, ut loco figurarum corporis Chaldæi posuissent τὸ *Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*.) Idem quoq; de actionibus & affectibus sentiendum est. Si enim Chaldæi per *Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*) intelligi voluissent *actiones & affectus*, qui sit, quòd utrumq; exprefferunt & *actiones* vel *affectus* & *Verbum Iehovæ*? ut *Risus Verbi Iehovæ*, *Tristitia Verbi Iehovæ*; *Memoria* & *voluptas Verbi Iehovæ* &c. Hic arrige aures! Si Chaldæi *omissis propriis & genuinis vocibus horum actuum vel affectuum* &c. illos expressissent per τὸ *Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*;) tunc vel speciem aliquam veritatis hoc tuum commentum habere videretur. Sed hoc nullibi factum esse monstrabis. Ex. gr. Textus hebræus habet Psal. 2: *Iehova irridebit eos*. Chaldæus hunc Hebræorum *Iehovam* nominans *Verbum Iehovæ* dicit; *Verbum Iehovæ irridebit eos*. Secundum tuum commentum deberet esse *Iehova Verbum eos*. Quia tu vis *Verbum* significare *irridebit*; Ergo loco *irridebit* debet stare *Verbum*, Si Chaldæi carnalia hæc atq; terrena divinà Majestate indigna, à Deo per τὸ *Memra* (*Verbum*) removere voluissent. Idem sentiendum est de cæteris affectibus, actibus &c. Sic quoq; de posteriori mem-

membro, ubi de providentia, custodia ac protectione divina usurpari hoc vocabulum *Memra* (*Verbum*) nugaris. Nam in omnibus his à te citatis locis Chaldæus providentiam, custodiam & protectionem servavit & *Verbum* simul: Si verò per τὸ *Memra* (*Verbum*) significari voluisset providentiam, custodiam & protectionem, tunc loco horum significatorum deberet stare *Verbum*. Sed Chaldæus utrumq; servavit, ut eò distinctius, *Verbum* ab hisce significatis discriminaret. Ex, gr: Textus Hebræus juxta te habet, *Dominus scipio mihi*: Chaldæus, *Verbum Domini scipio mihi*: Textus Hebr. *Erit Dominus asyllum*; Chaldæus, *Erit Verbum Domini asyllum*. Textus Hebr. *Et fuit Deus cum puero*: Chaldæus, *Et fuit Verbum Domini cum puero*, vel *in auxilium pueri*. Secundum tuam hanc monstrosam opinionem deberet esse. *Et fuit Deus in Verbum pueri*, pro *in auxilium pueri*. Quia tu vis *Verbum* significare *auxilium*, Ergò pro voce *auxilium* debet poni *Verbum*. Sic de cæteris omnibus *Verbum Domini scipio mihi* juxta te debet esse, *Dominus Verbum mihi*. Quia vis *Verbum* significare *scipionem*. Sic *Erit Dominus Verbum*, pro *Erit Dominus asyllum*; Quia *Verbum* apud te significat *asyllum*. Sic deniq; de promissis & revelatione: Ex, gr. *Et Verbum est Deus Abrahamo*, pro *Et revelatus est Deus Abrahamo*. *Et terram, quam Verbum est Deus patribus vestris*, pro *terram, quam promisit Deus patribus vestris*. Quia tu nugaris *Verbum* significare *promittere & revelare*. Sed dic mihi, si Chaldæorum *Memra* (*Verbum*) tot in se habet significationes, quomodo scis, quando hoc vel illud desinat, & iterum aliud incipiat significare? Et vice versa. Noli imposterum ingenio tantopere superbire. Hæc sit tibi nota universalis, Chaldæos nullibi in suis supra scripturam commentariis, *Membra*

corporis humani, Deo attributa per *Verbum* expressisse, nisi in illis locis ubi de Messia agitur *Verbo aeterno Dei filio*. *Actus vero & proprietates atq; affectus* nunquam reddiderunt per *Verbum*.

Irenopolita.

Nec sine causa videntur Paraphrastæ tam crebro hoc loquendi modo uti, eaq; duplex assignari potest. Una, quia non occurrebat aptius vocabulum ad exprimendum actiones Dei merè spirituales. Quis enim nescit, inter omnes operationes humanas à materiæ sordibus secretas esse quoq; sermonem? eumq; solum esse spiritus seu mentis humanæ indicem. Quid ipsa ratiocinatio, actio Spiritui propria, aliud est quam λόγος ἐνδιὰ τοῦτο? Hinc nec veretur scriptura angelicis mentibus tribuere loquelam: Nec Hebræorum Magistris religio est, Deo vel angelis *Batkol* adscribere, seu oraculum cœlitus demissum, quod sub templo secundo prophetiæ successisse volunt, & nonnulli autumant tale fuisse testimonium Patris de Filio, inter quos & illustris Grotius, Matth. 3. Joh. 12. 28: Neq; Paraphrastis, Deo tribuere *Vocem*, uti Deut. 4. 33. 36: 5. 24. 25. 26: 13. 18: Psal. 68. 34: *Eloquium*, Prov. 5. 7: 6. 1: 7. 24. &c. ubi *Imar* sermo, eloquium semper vertit *Memar*. Nec indignum Majestate divina erit, si dicamus loquelam quasi Dei esse nihil affine habentem cum nostra. Quæ autem & qualis hæc sit, nemo facile divinaverit. Altera causa hujus nomenclaturæ reddi potest, quod Thargumim resperxerint ad Hebræorum *Davar*, cujus significata latissime se diffundunt, & sæpius jussum vel imperium divinum, quandoq; internas actiones & cogitata, ut sic loquar, vel decreta Dei denotant, modò vim atq; ἐνέργειαν à Deo proficiscentem, uti ab aliis observatum est. Hinc etiam putarim.

tarim Chaldæos, ubi vel simpliciter dicitur *Deus* aliquid locutus esse, vel ore suo prolocutus esse, id semper referre ad decretum verbo ejus patefactum. Prioris exempla vide 1. Reg. 14. 11; Esai. 52. 6; Jerem. 2. 30: 13. 15; Ezech. 5. 13. 75. 17: 6. 8: 17. 21. 24: 21. 21. 36: 23. 33: 24. 14: 26. 5. 14: 28. 10: 30. 12: 34. 25: 36. 5. 6. 36: 37. 14: 38. 18: 39. 5. 8. In quibus locis omnibus: *Ego Dominus locutus sum* paraphrasis reddit: *Ego in vel cum Verbo meo decrevi*. Posterioris 1. Reg. 8. 15: *Dominus locutus est ore suo*, vertit *decrevit verbo suo*. Mich. 4. 4: *Os Domini locutum est*, *decrevit in Verbo Domini*. Quis verò inde poterit elicere, Verbum hoc esse personam? Cum optimè istud exponi possit vel de Verbo apud Deum abscondito, vel de revelato, quo tanquam medio Deus voluntatem & decreta sua hominibus patefacit. Nec alienum à mente Paraphrastę erit, hanc phrasin, *Dominus decrevit in vel cum Verbo suo*, exponere *Dominus decrevit apud se ipsum in arcano suo consilio*, juxta illud Gen. 8. 20: *Et dixit Dominus ad Cor suum*, ubi Chaldæus habet, & *dixit Dominus cum Verbo suo*: hoc est, statuit, decrevit, apud se ipsum. Si quis ex hisce loquendi formulis colligere velit essentiale Dei Verbum, non minore jure idem elicere poterit Enthusiastes ex ista perfamiliari prophetis locutione *Neum Iehova* (dictum *Iehova*), quod majoris confirmationis ergò vaticiniis suis subnectere solent, prout nonnulli vertiginosi tale Verbum inde extundere conantur. Nec animadvertunt *αλογοι* logodædali se penitus confundere ac permiscere Veteris, & Novi fœderis revelationem, cum τῷ λόγῳ seu filio Dei tribuunt patefactionem decretorum omnium sub Veteri lege: penitus contra mentem Scriptoris ad Hebræos cap. 1. 1: ultimam tantum filio revelationem tribuentis. At horum judicio Pater sub antiquo Fœdere

dere per Filium locutus fuisset, perq; hunc Prophetis confilia & decreta sua inspirasset. Tantum autem abest, ut persona a Deo Patre distincta intelligi possit, cum dicitur Dominus decrevisse, in Verbo suo, ut contra tantum de actione voluntatis divinæ seu immanente seu emanante accipi debeat,

Rittangelius.

Frustra hîc iterum duas hujus nomenclaturæ proponis causas. Primam; Quod per τὸ *Memra* (*Verbum*) vis significari actiones Dei merè Spirituales. Quænam sunt istæ? Ratiocinari ne, aut loqui? Quid dicunt Paraphrastæ? Verbum ratiocinatum est. Verbum locutum est. Vide quomodo hic (ut ita dicam) Verbum pro *persona* ratiocinante & non pro *ratione* accipiatur, sed ab ipsa valdè distinctè discriminetur. Cæterum dicis *inter omnes operationes humanas à materiæ sordibus secretas esse quoq; sermonem*. Ubi hoc legisti? In quo autore hebræo? Legisti ne scripturariorum vel Carræorum libros, qui omnes ἀσποδον bellum huic sententiæ indixerunt? Præcipuè in tractatu de actu & sermone prophetico. Mentis indicem esse sermonem nullus negat Hebræorum. Ubi tu legisti scripturam sacram Deo & angelicis mentibus propriè tribuere *loquelam* vel *Batkol* (*filiam vocis*?) De *Batkol* (*filia vocis*) melius tacuisses. Scis tu quid ne sit *vox* vel *Bat-kol* (*filia vocis*?) Te certè & quàm plurimos hodiernorum Hebræorum Magistros latet hoc mysterium, quid primævi Hebræorum sapientes per *Batkol* (*filiam vocis*) intelligi voluerint. Non enim omnibus, sed certis in certa ætate, bonæ vitæ & pietatis fama perspicuis personis, hæc revelantur. De opinione Illustris tui Grotii & cæterarum non disputo. Sed ne Sutor ultra crepidam, Quid Grotio

tio cum Chaldæis & Hebræis? Scio quantum viris doctis debeam, quos & semper summa veneratione prosequor. Alteram hujus nomenclaturæ causam quod attinet, Chaldæum ad Hebræorum *Davar* respexisse, falsum est. Aliàs vel in unico, ex tot à te citatis locis Hebræorum *Davar* (Sermonem proprie ore prolatum, seu propheticum, denotans) per *Memra* (*Verbum*;) reddidisset, quod tamen factum non est. Vereor ut Enthusiastes, ex ista perfamiliarum Prophetis voce *Neum* (quam tu contra mentem Spiritus Sancti interpretatus es *dictum*) elicere possit *personam*. Quod tu tamen tam protervè & securè asseris. Dein hic ferulas mereris, ubinam legisti *Neum Iehova* significare *Dictum Domini*. Pudeat te quod hic *Verbum* pro nomine aspexeris. Trecentis, quadraginta duabus vicibus invenies hanc phrasin *Neum Iehova* in sacris scripturis, sed in omnibus his locis est vel Præsentis, vel Præteriti temporis, Indicativi modi. Et duobus in locis tantum, nempe Num. 24. vers. 3. & 15: & 2. Sam. 23. vers. 1. quidam volunt τὸ *Neum* significare *dictum*. Verum non *Iehovæ*, sed Bileami & Davidis *dictum*,

Irenopolita.

Idem iudicium esto de aliis locis, ubi de Verbo *Jehovæ* talia pronunciantur, quæ nec Deo neq; personæ propriè conveniunt, sed tantum punitioni seu vindictæ divinæ, veluti cum Deus comparatur igni Deut. 4. 23: *Dominus Deus tuus ignis consumens*, Chaldeus habet, *Domini Dei tui Verbum ignis consumens*. *Pantheræ*, Paraphrasis, *Et fuit Verbum meum tanquam panthera*. Urso, ibid. vers. 8. *occurram iis ut ursus*, Chaldeus, *occurret iis verbum meum ut ursus*. Si quis hæc velit aptare Filio mirus evadet sensus, & statuendus erit λόγος ille essentialis instrumentum severitatis, per
E quod

quod Deus justitiam suam vindicatricem exsecutus fuerit, & vice versâ, misericordiæ, clementiæ, benedictionis & auxilii. Vide Job. 42. 12: *Dominus benedixit*, Chaldæus, *Verbum Domini*. Psal. 116. 17: *Dominus benefecit tibi. Verbum Domini*. Psal. 118. 6. 7. 13. 24: Psal. 124. 8: *Auxilium nostrum in nomine Domini*: Cui non absimilis est locus Mich. 4. 5: *In nomine Domini Dei nostri ambulabimus*, Chaldæus in *Verbo Domini*. Ex quibus duobus ultimis locis liquet, Paraphrasten minimè cogitasse de ejusmodi λόγῳ essentiali Deo & ab eodem distincto, qualem ex Chaldæa hac dictione extorquere satagunt. Hisce adde illa, in quibus Verbo Dei adscribuntur, quæ tantum causis mediis vel affectionibus divinis competere possunt: Veluti Mich. 4. 14: *Pasce populum sceptro vel Virga tua*. Chaldæus cum *Verbo*. Chab. 3. 10. *Ad lumen sagittarum tuarum*. Chaldæus prævaluerunt *Verbo tuo*. Psal. 18. 16: *Misit sagittas suas*. Chaldæus *Verbum suum*. Quis nisi mente motus, sceptrum, virgam, & sagittam dixerit esse personam? Ejusdem commatis sunt reliqua loca, quæ in Thargum Hierosolymitano occurrunt, quorum nonnulla Vechnerus profert, paucis ea excutiemus, num inde subsidium aliquod sententiæ suæ Trinitarii mutuari possint. Inter 13. loca ubi hæc phrasis extat, agmen ducit ille ad Gen. 1. 27: *Et creavit Verbum Dei hominem*. Antequam ad hunc locum respondeamus, admonendus est lector, perperam Vechnerum paraphrasin Hierosolymitanam producere, cum omninò incertum sit, num hæc paraphrasis unquam Joanni Evangelistæ conspecta sit, utpote tempore posterior Jonathanis & Onkelosi paraphrasis, prius itaq; probandum ipsi fuerat, ante conscriptum Evangelium Joannis publici juris factum fuisse hoc commentarium; neq; hoc solidè evinci potest de Thargum

gum

gum Jonathanis & Onkelosi, uti postea pluribus ostendemus. Sensum autem loci, Gen. i. 27: nemo melius edocebit, quam aliud Thargum Esai. 45. 12: ubi Verba illa: *Ego feci terram & hominem super eam Ego creavi*, Chaldeus reddit: *Ego in vel cum Verbo meo feci terram & hominem super eam creavi*. Et cap. 48. 13. *Manus mea fundavit terram*. Chaldeus *Verbo meo fundavi terram*. Ubi per Verbum intelligendam esse vim sive ἀπόρροίαν illam Dei, qua res ex nihilo condit, aliàq; rara & eximia efficit, optimè observavit diffusissime eruditionis Grotius in cap. i. Johan. Quis verò dixerit, illam vim effectricem à Deo promanantem esse personam? Et hoc etiam dato, nondum tamen effecerint personam illam esse consubstantiali & coæternam Deo. Ad summam nihil aliud inde colligi poterit, quam λόγον istum juxta Arrianorum placitum fuisse instrumentum creationis, à quo tamen toto animo abhorrent. Reliquis locis à Vechnero productis nullus nervus nec robur inest; atq; responsione antea à nobis datà in fumum abeunt; non itaq; operæ pretium est, ut ad illorum congeriem quicquam reponatur.

Rittangelius.

Dicis de *Verbo Dei* talia pronunciarì, quæ nec Deo neq; personæ proprè conveniunt. Spiritus Sanctus in Sacra Scriptura humanæ nostræ fragilitati sese accomodat atq; condescendit, dum dicit *Deus est ignis*; Chaldeus *Verbum Dei est ignis &c.* Occurram eis ut ursus, Chaldeus *Occurret eis Verbum meum ut ursus*; & horum similia. Vide omnia, quæ scriptura in textu Originali Hebræo loquitur de summo Iehova, hæc Chaldeus quoq; de *Verbo Iehovæ*. Quare? Quia per *Verbum Iehovæ* Chaldeus vult, intelligi ipsum Iehovam. Nec ullus unquam genuinus Judæus au-

E 2

sus

sus fuit contradicere, neq; contradixisse aliquem mihi monstrabis. Jam quæro, utrum summus ille Hebræorum *Iehova* apud vos sit substantia per se subsistens? Si hoc, necessario quoq; Chaldeorum *Verbum Iehovæ* id esse sequitur, quia, ut sæpius dictum est, per *Verbum Iehovæ* Chaldei intelligunt ipsum *Iehovam*, sicuti Germani per suum *Gott* vel *Got* & Galli per suum *Eternail*, Hispani per suum *Dio* &c. Nunquid abhorres hic ab hac sententia λογον essentialem esse severitatis, & versa vice, misericordiæ, clementiæ, benedictionis & auxilii instrumentum, quod tamen in toto hoc tuo futili & injurio scripto ubiq; affirmasti? Nos quidem hoc non solum impugnamus, sed & omnes quotquot sunt, & unquam fuerunt genuini Judæi. Pergit Irenopolita: *Hiscæ adde illa, in quibus Verbo Dei adscribuntur, quæ tantum causis mediis vel affectionibus divinis competere possunt, veluti Mich. 4. 14: Pasce populum sceptro vel virga tuâ &c. &c. Quis nisi mente motus, sceptrum, virgam, & sagittam dixerit personam esse? In te ipsum crudelis es talem contra te sententiam proferendo. Nam tu hoc ipsemet dicis in subsequentibus, vaticinium Bilhami (Num. 24. 17: stella è Iacob & surget sceptrum ex Israel) citando. Quæ Chaldæus ita reddidit: Surget Rex è Iacob & ungetur Messias ex Israel. Quid ergo Virga vel Sceptrum hic significat, quod Chaldæus per Mefchicha expressit? Personam ne? Si hoc unicus negare poterit Christianus vel Judæus, vapulabo. Præterea quid Stella hic significat, quam Chaldæus per Malka (Rex) reddidit? Personam ne? Noli imposterum ingenii tui imbecillitatem aliis deridendam prodere. Ad capitis primi Gen. vigesimum septimum versum, quem inter tredecim loca agmen ducere dicis: audies hæc sequentia. Quid dicit Textus Hebræus? Deus*

creavit

creavit, Deus morte afficit, Deus vivificat, Deus exaudit preces, Deus remittit peccata, Deus sedet in solio excelsō & elevato. Iam audiamus Chaldæum: Verbum Dei creavit, Verbum Dei morte afficit, Verbum Dei vivificat, Verbum Dei exaudit preces, Verbum Dei remittit peccata, Verbum Dei sedet in solio excelsō & elevato. Vides Hebræorum Iehovam, Chaldæus nominat Verbum Iehovæ. His jam applica tuas nugas. Vis à Deo emanans creavit, vis morte afficit, vis vivificat, vis exaudit preces, vis remittit peccata, vis sedet in solio excelsō & elevato. Neq; coelum neq; terram attingit. Nec opus est disputare, num Hierosolymitana Paraphrasis Ioanni Evangelistæ conspecta sit: Sufficit ut scias omnium seculorum antè & post Christum natum, veræ Judaicę Ecclesię hanc fuisse doctrinam. Et præterea citando locum Esai. 45. 12: & 48. 13: ipse fateris Jonathanis & Onkelosi paraphrases priores fuisse, quę idem docuerunt. Nihil, dictum jam est, Grotio cum Hebræis aut Chaldæis. Num Vechneri argumenta, ut tu nugaris in fumum abeant, Benevolus Lector ex his judicare poterit.

Irenopolita.

Secundum assertionis membrum, Evangelistam Joannem nomenclaturam hanc Verbi vel Sermonis Dei cum D. Jesum cap. 1. λόγος nomine designat, à Paraphrastis Chaldæis mutuatum esse, ut Vechnerus, & post illum Heinſius, aliiq; contendunt, incertis nititur conjecturis. Communis quidem Chronologorum sententia est, Jonathanem Prophetarum paraphrasten ætate reliquos Chaldæos Interpretes superare. Sed in tempore conscripti commentarii variant autores: Nonnulli volunt Jonathanem annis circiter 20. ante natum Dn. Jesum, alii 30. annis paraphrasin suam consignasse, quidam 42. annis præ-

Galat.
lib. 1.
cap. 3.
Geneb.
lib. 11.
Chron.

E 3

cessisse

cessisse Christi natalem. Quo autem fundamento hæc opinio suffulta sit nondum satis patet. Inter Hebræorum Chronologos David Ganz in Tremach David hunc Jonathanem floruisse ait anno mundi 3728. id est, 32. ante D. Jesum, vultq; illum fuisse discipulum Hillelis. Novi quidem hanc esse receptissimam Hebræorum traditionem, Jonathanem conscripisse paraphrasin suam ex ore Haggæi, Zachariæ & Malachiæ: Atq; hoc pacto plus quam 200. annis ante D. Jesum in vulgus dispersa fuisset. Sed nihil vanius hoc commento excogitari potest. Quis enim adeo obesæ naris est, ut divinos hosce Vates sentiat tam rancidas protulisse nugas? quarum specimina quædam supra attulimus. Nihil magis indignum Spiritu prophetico fingi potest. Ne jam addam de longo temporis intervallo, ut anni circiter 300. inter obitum horum trium vatum, atq; hunc paraphrasten intercedant. Obierunt enim hi tres ultimi Prophetæ anno 3442. ex computo Tremach David, vel anno 3448. ex suppuratione R. Abraham F. David & Jochasin. Cui autem facile quis persuadebit, hunc Jonathanem ultra 300. vixisse annos? Mirum merito videri debet, cur hic Jonathan ab Hebræis non recensatur inter 120. Viros magnæ Synagogæ, qui succenturiatâ seriè traditionem à prædecessoribus acceperunt. Vide Juchasin, Tremach David, Majemon in præfatione ad Jad Chazeka, ubi in catalogo *πατεροπαράδοτων* nomen hujus Jonathanis non extat. Licet etiam antè conscriptum Evangelium Joannis commentarius Jonathanis consignatus fuisset, nondum tamen constaret, eum tempore Ioannis factum fuisse communis juris, vel ad ipsius Evangelistæ manus pervenisse. Non enim existimandum est, statim post scriptionem paraphrasin hanc è regione textui appositam.

positam fuisse, uti in hodiernis impressis voluminibus videre licet. De Onkelosi paraphrasi quorundam sententia est, eam incidere in annum Christi 50; alii tempore ipsius Christi velpaulò post floruisse volunt Onkelos. Inter Hebræos verò autor insignis Meor Enaima Cap. 16: existimat Onkelosum & Aquilam Ponticum eodem floruisse tempore, licet ille paraphrasin priùs concinnaverit, hic verò posteriùs, utriq; discipuli R. Eliezaris & R. Iosux; Atq; hoc pacto commentator hic non fuisset visus Evangelistæ nostro; uti nec, si computum sequamur David Ganz, eum referentis ad annum mundi 3840. Christi vero 80. Hujus Paraphrastæ mentio fit in Thalmude, tractatu Berachot cap. 1. & Megilla cap. 1: Multò igitur majores dubitandi causæ sunt, quam de Ionathanis commentario, Ioannem in sensu phraseos *Memra Iehovæ* Onkelosum secutum esse; cum ne quidem constet, num unquam Evangelista illum viderit aut lectitarit; immo cum constet potiùs Evangelistæ illum nostro visum non esse. Neq; opus fuit Ioanni illam vocem mutuari ab interpretibus Chaldæis, qui non minùs in cap. 1. quàm in reliqua Evangelii sui parte præceptorem & dictatorem habuit divinum suggestum. Et cur tantum in hac phrasi & non in aliis quoq; magistros Chaldæos secutus fuisset Ioannes? De Hierosolymitano nulla dubitandi ratio est, eum Evangelistæ nostro nunquam fuisse conspectum, cum prioribus duobus longè sit recentior, & tamen eum ad partes suas vocat Vechnerus; tantum abest ut statuendum sit Ioannem ejus phrasin usurpasse: Imo rationes non contemnendæ præter illas priores dari possunt, Evangelistam nostrum Chaldæorum Interpretum vestigia non legisse. Hi enim vocem hanc sumunt sensu variò & multiformis
ille

ille unico & constanti. Ioannes eà intelligit personam perfectissimę Dei voluntatis præconem & interpretem, unde convenientissimè *Sermonis* nomenclaturam illi imposuit ab officio; Chaldei tantum intelligunt attributa, affectiones vel actiones Dei pro subjecta materia: Evangelista semper D. Jesum nostrum verum & unicum Messiam, eju.ve doctrinam: Chaldæa paraphrasis nunquam Messia personam. Hic pes paulisper figendus est. Si Chaldæi hoc nomen impositum voluissent Messia, eiq; soli competeret, id vel semel factum fuisset in propria sede, ubi ex professo de Messia agunt. Examinanti autem omnia loca & vaticinia ad Messiam pertinentia, manifestissimum fiet, nunquam Chaldæos eum indigitare nomine *Memra Iehovæ*. Sed passim titulo *Meschicha*, *Messia*, vel addito Regis, *Malcha Meschicha*, Regis Messia, *Meschicha Iehovæ*, *Messia Domini*, vel *Meschicha dⁱ Israel*, *Messia Israelis*. Vide Gen. 49. 10: *usq; dum veniet Siloh*, Chaldaicè *Meschicha*. In vaticinio Bilhami Num. 24. 17: *Stella è Iacob & surget sceptrum ex Israel*: ubi Chaldaicè sejunctim hæc duo illi tribuuntur nomina, ut surgat Rex è Iacob, & oriatur Messias ex Israel. Esai 4. 2: *Die isto erit furculus vel germen Domini*. Chaldaicè *Christus vel unctus Domini*. Esai. 9. 5: *Princeps pacis*, Chaldaicè, *Messias pacis*. Esai. 11. 1: utrumq; nomen Regis & Messia sejunctim illi imponit; & ad vers. 6. vocat illum Messiam Israelis. Esai. 42. 1: & 52. 13: In quo utroq; *Servus meus*, Chaldæus reddit, *Servus meus Messias*, &c. vers. 10. Jerem. 23. 5: 30. 9. 21: 33. 15: ubi vocatur *Messias justitiæ*. Oseæ 3. 5: Chaldaicè *Messias filius Davidis*. Mich. 4. 8: Chaldaice, *& tu Messias Israelis*. cap. 5. 1: Zachar. 4. 7: & 6. 12: *Germen nomen ejus*, Chaldaicè, *Messias nomen ejus*, juxta Vechneri sententiam Chaldæo potius

tius dicendum fuisset, *Sermo Domini nomen ejus*. Psal. 21. 1: Chaldaicè *Rex Messias*, & Vers. 8: Psal. 45. 3: 42. 5: 61. 6. 8: 80. 18: Cant. Cant. 1. 9: Ubi Deum introducit Moſen his verbis alloquentem, Chaldaicè, usq; ad tempus quo missurus sum Regem Mesſiam, & vers. 17: *Domus Sanctuarii, quæ edificabitur diebus regis Mesſiæ*. cap. 4. 5: *Duo vindices te liberaturi sunt, Mesſias filius David & Mesſias filius Ephraim*. Item cap. 7. 4: & vers. 13. cap. 8. vers. 2. 4. Ruth 1. 1: & cap. 3. 15: &c. Indicem omnium locorum, ubi Mesſiæ nomen apud Chaldaeos paraphraſtas occurrit vide in Lexico Buxtorffii Chaldaeo Rabbinico ad vocem Mesſias: In nullo autem horum unquam vocatur *sermo Domini*. Quis autem alicui perſvadebit, paraphraſtas alibi, ubi minimè opus erat, hoc nomen Sermonis Domini tribuisse Mesſiæ, in locis verò ad illum propriè ſpectantibus illud omiſſiſſe aut neglexiſſe?

Rittangelius.

Medicum oportet accuratè paſſiones iſtius, qui curandus eſt, obſervare. Bonus homo de bono cordis Theſauro producit ea, quæ bona ſunt. Tu verò Vulpis inſtar ſedes in *inſidiis*, ut in *aperto* laqueum ponas. Verùm ne timeas: Vafa figuli probat fornax: nam perſpicuæ veritati reſiſtendo propriâ captus es tendiculâ. Novas planeq; abſurdas hic ſtrophas ſtruere opinaris, quarum panegyrico per angulos & plateas, atq; per omnes muliercularum textrinas triumphans, in ſummarum diſputationis argutiarum pendes aculeis. Omnis enim hæc tua de Verbo ſeu ſermone Dei diſputatio eò delabitur, ut ſimul accuſes, ſimul excuſes, ſimul pecces, ſimul poenitentiam agas, ſimul judices, ſimul condemnes. Accuſando ludis verborum ſtrophis; Excusando culpam omnem in Chaldaeos refers. Peccando

F

dia-

dialectica nos arte constringis. Pœnitentiam agendo, Christianæ non minùs veritatis oblitus, quàm simplicitatis, nodos nobis inter hoc & illud nectis. Iudicando, Verba tibi de alieno fluunt stomacho. Condemnando, nimium disertus & elegans esse incipis, ut non dicam sincerus. In summa blandiris Chaldæis ut pater filiolo suo dilectissimo; Erudis eos ut Magister discipulum suum, judicas eos ut Sisamnes, instruis eos ut Legislator, erigis eos ut patronus clientem. Prodis contra eos in maiestate verborum ut Irenopolita. Verùm liceat mihi has tuas strophas obiter tangere, ut tuæ sectæ sectatores intelligant, quàm divinum in te mirentur ingenium. Hæ sunt illæ strophæ novæ, quibus te vulgo tam celebrem reddere opinaris. Advocatum Rei imitaris, qui coram iudicè cedis aliusve manifesti sceleris convincitur, cuiq; nulla vitæ spes amplius affulget, ultimum refugium in hoc quærit, ut testes quacunq; ratione & modo suspectos & inhabiles reddat, atq; ita Reum à capitali pœna liberet. Non immeritò hic ejusmodi advocato es comparandus: Dum enim manifesti erroris es convictus, omnemq; elabendi rimam tibi obstructam animadvertis, hoc ultimum asylum tibi superesse putas, ut Chaldæos (quorum tamen auctoritate in Nos refutando uteris) suspectos aliis, ratione temporis facias, dum eos justo recentiores esse nugaris. Ad hoc statum inandum varias adhuc struis technas. Primò Jonathanem inter 120. Viros magnæ Synagogæ non inveniri miraris: Quin imò te hoc mirari, Ego sanè demirari non possum. Annon enim tibi constat multos ejusdem temporis floruisse Doctores & Legisperitos, quorum tamen nomina neq; in numero 120. virorum Synagogæ magnæ, neq; in Chronologis ejus seculi inveniuntur?

tur? Elumbe argumentum; Jonathanis non fit mentio in numero 120. Virorum Synagogæ magnæ: Ergo non fuit. Tritum est; à non scripto, ad non esse non valere consequentiam. Scilicet ab autoritate non divina sed humana. Ex gr. Ptolomæus nihil scripsit de nova Hispania; Ergò eadem non fuit. Falsum. Florent hîc Regiomonti & aliis in locis, quàm plurimi omnium facultatum Doctissimi Viri, & quia non sunt recepti in Senatum, ergò non existunt? Quæ consequentia? Cæterùm rectè dicis, non esse existimandum, statim post scriptionem, paraphrasin hanc è regione textui appositam fuisse. Nam, audi & edoceberis. Noster Rabbi Salomæus Jarchi. Idem Rabbi David Kimchi & Rabbi Levi filius Gerson, Baal ha Thurim &c. quorum commentaria è regione legis, ut in hodiernis voluminibus videre licet, apposita sunt, vixerunt; Rabbi Salomæus Jarchi ante 650. circiter annos; Rabbi David Kimchi ante annos fermè 450. Rabbi Levi filius Gerson suum in legem commentarium absolvisse dicitur Anno Christi 1330. horum commentaria verò, aliquot centum annis post textui è regione adhibita sunt, num sequitur illa non prius, quàm textui apposita fuere, publici juris facta esse? Carræi vel Textuarii, aut potius Essæi commentarium, ex tot centum, antè & post Christum natum conscriptis, textui è regione appositum habent nullum, num sequitur, scripta illa non facta fuisse publici juris? Et ut taceam, quòd nullum commentarium habeant typis mandatum: Sequiturne illorum commentaria non facta fuisse semper publici juris? Quid appositioni commentariorum cum publico jure? Dein falsum est Chaldæos phrasin hanc sumere sensu vario & multiformi, sed unico & constanti, ut jam demon-

stratum est, & posthac clariùs adhuc patebit; illos neminem alium nisi ipsum summum *Iehovam* per *Verbum Iehovæ* intellexisse. Quod verò dicis Chaldæos intelligere voluisse per *Verbum Iehovæ* non nisi attributa & affectiones, falsum itidem est, nec unicum locum ex omnibus illorum scriptis mihi monstraveris, ubi attributa vel affectiones Dei per *Verbum Iehovæ* reddiderint. Atq; hæc ut antè prolata, sic & antè refutata sunt, hanc tuam opinionem è diametro menti Chaldæorum contrariari. Nam ecce! ea ipsa attributa, quæ vel propriè ipsi Summo *Iehovæ*, (ut omnipotentia, omniscientia &c.) vel impropriè per condescendentiam (ut actiones affectus, iræ, indignationes, vindictæ, misericordiæ &c.) attribuuntur; quæ tu nugaris, à Chaldæis per *Verbum Iehovæ* exprimi, à Chaldæis ipsi *Verbo Iehovæ*, neq; tanquam instrumento, sed ipsi supremæ causæ, non minùs ac in textu Hebræo Summo *Iehovæ*, adscribuntur. Ringere ut voles, rumpanitur licet ilia codro, nunquam te à tanta injuria expedies. Hic noster Irenopolitanus interpres pedem paulisper figere opinatur. Sed cum venia liceat mihi tuam ipsius tela in te vertere. Si Chaldæi hoc nomen *Verbum Iehovæ* non voluissent impositum *Messia*, eiq; non competeret propriè, id nunquam factum fuisset in istis locis, in propria sede, ubi ex professo de *Messia* agunt. NB. Et quibus locis nullus unquam vel Iudæus vel Christianus ausus est contradicere, imò nec potuit. Hic ausculta! Quid nobis indigitatur per *Verbum Iehovæ*? nonne ipse Summus *Iehova* vel certus in Deo subsistendi modus? Cur ergo vis nobis obtrudere alienum sensum, ut credamus, quod hæc nomenclatura *Verbum Iehovæ*, quæ de sublimitate divinæ naturæ agit, extare debeat in istis locis, quæ agunt de humilibus, abjectis nature

turę humane, divina maiestate indignis? Cui bono est ergo hæc citatorum locorum farrago? Et cum ipse arguas, nos hanc phrasin de Divinitate æterni *ἀέως* intelligi velle; Cur ergo vis ut illa extet in locis de humana & mortali tantummodo natura agentibus? Nugaris quoq; indicem omnium locorum de Messia agentium, ad vocem *Messias*, in Lexico Buxtorffii Rabbinico extare.

Irenopolita.

Sed & nullus Veterum inter Christianos tale quid unquam somniavit de Joanne. Videantur duo excultissimi in utraq; lingua Chaldæa & Hebræa, Origenes & Hieronymus: nunquam hoc commentum ipsis in mentem venit. Nec mirum, cum neutri quicquam de Chaldæis paraphrastis innotuerit, ut omninò mihi persuadeam post Hieronymi demum ætatem illos floruisse vel in lucem prodiiisse: ut ita non fuerint natales eorum adeò vetusti, uti pleriq; Christianorum sibi persuasum eunt. De ipso Jonathane antiquissimo interpretum Chaldæorum non dubitat Ribera Jesuita doctissimus asserere ipsum post Hieronymum extitisse his verbis in Abdiam cap. i. ad vers. 20. *Me, inquit, horum (Jonathanis scilicet & Josephi vel Josipi Hebræi, non Flavii) autoritas parum movet, quoniam utrumq; vixisse arbitror post Domini adventum, imò & post Hieronymi ætatem. Etenim neq; Hieronymus neq; ullus illorum temporum vel superiorum hujus paraphrasis meminit, quæ Hieronymum certè diligentissimum antiquitatis indagatorem & semper ferè in Hebræis versatum omniaq; illorum scripta & arcana scrutatum minimè late re potuisset: sæpè illà usus esset, sicut & cæterorum interpretum editionibus, sæpè eam contra Iudæos protulisset. Et paucis interjectis. Adde quòd nihil certi de hac Paraphraste tradunt auctores. Galatinus 40. annis præcessisse dicit Domini natalem, sed*

“*sine autore dicit. Thalmudici ajunt eum vertisse Prophetas in*
 “*Chaldaeam linguam ex ore Haggæi, Zachariæ & Malachie, sine*
 “*autore quoq; ut solent. Quid cum specie huic argumento*
 opponi possit non video. Autumant nonnulli Justinum
 Martyrem in quæst. ad Orthod. quæst. 63. hujus paraphra-
 seos facere mentionem. Sed nequaquam ibi meminit Jo-
 nathanis, sed tantum Syriacæ translationis. Vide ibid.
 Sixtus ipse conjecturæ suæ testem producit non antiquio-
 rem Scriptorem, sed Iacobum Episcopum Christopolita-
 num, qui floruit circa annum Christi 586. Ne quid jam
 dicam de autore harum quæstionum, illum non Justinum
 Martyrem, sed recentiorum aliquem esse, uti egregie osten-
 dit Robertus Cocus in censura Veterum Scriptorum.
 Itaq; meritò tanquam novitium & insulsum figmentum,
 à nobis rejicitur hæc Vechneri conjectura.

Rittangelius.

Dicis nullum Veterum inter Christianos tale quid
 somniasse de Ioanne, cum per τὸ *Verbum* intellexisse λόγον
 æternum? Falleris mi Irenopolita: Consule eos ipsos,
 quos tu, pro confirmanda hac re, ad tuas partes allegas,
 Origenem nempe & Hieronymum. Quod verò eos Ori-
 genem scilicet & Hieronymum in utraq; lingua Chaldaea
 scilicet & Hebræa vocas excultissimos; Scias neutrum
 horum calluisse linguam Chaldaeam. Nec mirum, quòd
 Chaldæorum formalia non citaverint, cum tamen Do-
 ctrinam Chaldæorum, publici juris factam, approbave-
 rint. Doctissimi Riberæ autoritas non magni in Chal-
 dæa lingua potest esse momenti. Audi homuncio, supe-
 rioribus ante Riberam seculis, fuerunt Doctissimi sat mul-
 ti in Latina & Græca lingua, quorum scripta Riberæ non
 vidit, & ideo horum nec minimam infert mentionem: In-
 de

dene sequitur, eos eo tempore non extitisse? Quid dicemus de seculo longè superiori, in quo Chaldæi floruerunt, quorum linguam nec Origenes nec Hieronymus vel ipse Ribera calluit.

Irenopolita.

Si hariolationi standum esset, multo solidius evincitur, Chaldæos Paraphrastas, post divulgatum Thalmud in lucem prodiisse, non pauca enim ex Thalmude mutati sunt; uti fabellam Exod. 7. 15. & 8. 16. de Pharaone divinationes faciente super aquis; desumptam ex Thalmud tract. Moed szaton fol. 18. 1: Sic fabula Gen. 3. 24: de Gehenna creata ante mundum deprompta ex Pesachim fol. 54. 1: Deut. 32. 50: De arbore pro regibus plantata extat quoq; in Tacanith fol. 14. 2: Fabulam de Asmodæo rege Dæmonum hausit paraphrastes ex Gittin fol. 68. 1: ubi fusiùs illa narratur. Illam de bove mille montes depascente Psal. 90. habet ex Bana Basna fol. 74. 2: Illud Levit. 11. 1: ut caveant sibi à pollutione 18 Terephot seu carniū discerptarum, extat quoq; Cholin cap. 3. ubi initio Gemaræ ajunt 18 species Terephot expositas esse Mosi in monte Sinai. At quàm bellè hoc convenit cum Majmonide in libro de mactatione, ubi ait octo tantum species Mosi traditas esse? De Isai consilio serpentis mortuo Ruth. 4. vers. ult. extat quoq; Sabbath fol. 55. 2: Et plura passim hujus generis in Thargumim observare licet, quæ in utroq; Thalmude occurrunt.

Rittangelius.

Chaldæos post divulgatum Thalmud in lucem prodiisse, eò quod hæc à te supradicta ex Thalmude desumpta esse asseris; falsissimum est. Inverte hoc tuum figmentum.

gmentum & veritas ipsa apparebit. Nempe sic: Chaldaeos ante divulgatum & conscriptum Thalmud in lucem produsse, patet ex hoc, quod Thalmud illorum scripta citat & approbat. Nam hæc paraphrastæ non ex Thalmude, sed Thalmudistæ à Paraphrastis mutuati sunt. Hisce acquiescendum est. Benevolum Lectorem monere, debemus, Irenopolitam nostrum fortè nunquam Thalmud vidisse, sed hæc omnia ex Buxtorfii Lexico majori descripsisse. Habet & ille suos errores. Nullus est tractatus Thalmudicus *Bana Bafra* inscriptus. Transeamus ceteras hallucinationes, & ad rem: Nam & hic novo ledendi uteris genere ad polluendum bonorum & piorum viro- rum scripta, super optimum illibatæ veritatis semen, tuum zizaniæ toxicum seminando. Nemini prudentiori hoc persuaseris, doctissimos illos primævos Hebræorum Sapientes & Legisperitos, adeò obesæ naris fuisse, ut has à te citatas ænigmaticas parabolas (quæ literaliter, ut supra diximus, absurdæ & ridiculæ videntur) ad literam intelligi voluerint. Nec universum hoc latet mundum, quantam curam, diligentiam & laborem, impenderint, & in hunc usq; diem impendant, ut secretiora sua, non dicam à nobis, sed à sua propria gente abscondant. Et quò quid apud eos sanctiùs, eò quoq; secretiùs est illis. Nam omne Sanctum apud illos est secretum. Unde Rabbi Simeon filius Jochoæ de lapide abscisso sine manibus (per quem vult intelligi Messiam æternum, *לעולם*, apud Deum Patrem, ab oculis omnis viventis, reconditum) dicit: istum lapidem usq; ad infinitatem ascendisse, ubi nec omnium angelorum Chorus sublimitatem ejus apprehendere potest. Paucis interjectis, idem ad verba Esai. 53. dicit; In die illa implebitur; *Et ille,* (intellige

Rabbi
Simeon
filius Jo-
choæ.

(intellige lapidem abscissum sine manibus) *despectus est propter iniquitates nostras*, hoc est, factus est prophanus & communis. Quasi dicat, Sanctissimum illum lapidem, quem antea universus cœlestis exercitus summo cultu divino, dum adhuc absconditus erat, prosequabatur, post ejus revelationis tempus prophanum fore & communem. Nam secretum divulgatum amplius sanctum non est, sed prophanum & commune. Et hæ ænigmaticæ parabolæ vocantur *Lex Oretenus tradita*, hæc enim sub illis latet, quam etiam Seinones Israel succenturiata linea sibi fideliter tradiderunt. De qua lege Rabbi Meierum tuum, quem tu toties in tuam perniciem ad tuas partes vocas. Qui dicit, tempore, quo invaluit contra eos impiorum, persecutio, labefactata esse ipsorum corda, operam dare legi, propter summam oppressionem & multiplicia onera, quibus fuerant aggravata, ita ut ferè tota *Lex oretenus* data oblivioni tradita fuisset (antea enim non erat licitum legem oretenus datam scriptis reddere.) Si non istius seculi Doctores & Legisperiti unanimi consensu curassent illam scriptis mandare. Nec talia ulli sub iuramento concredita fuerunt, nisi viris probatæ vitæ, fidei & pietatis. Quos motus pepererit talium secretorum in publicis concionibus introductio, legat qui velit defensorium scriptum Doctissimi Viri Anbunich Abraham & Rabbi Selomo filium Adereth. Et Anathema Barcelloniorum & &c. Quæ igitur tu de hac materia infer, ex Buxtorfii Lexico majori Rabb. descripsisti. Inde velim scias, nec Galatino, nec Reuchlino, multo minus Buxtorfio quicquam de his innotuisse. Nec mirum quod tales ænigmaticæ parabolæ ipsis absurde ridiculæ visæ sint. Quid enim Buxtorfio cum Judæorum secretioribus?

Rabbi
Meier de
lege oretenus
data.

G

Suffi.

Sufficiat ipsi fama, quam vertendis & componendis lexicis pro tyronibus acquisivit, ne eandem, iisdem perdat, dum ea, quæ captum ipsius superant, allegat.

Irenopolita.

Ne autem singulis locis à Vechnero productis diutius immoremur, unum alterumvè excutiemus, unde de reliquis poterit iudicium fieri: ut cum in Thargum Hierosol. Verbo Dei tribuitur vox seu loquela Gen. 3. 2. 1: *Dixit Verbum Domini Dei, ecce Adam &c.* Gen. 6. 3: 30. 22: Exod. 3. 14: *Et dixit Verbum Domini ad Moysen & cap. 13. 18: cum quo convenit cap. 4. 5: 19. 19: Num. 25. 5: Deut. 3. 3: ubi eadem locutio. Ibi per metonymiam intelligendum esse ejusmodi Verbum, cujus interventu Deus se ipsum revelavit vel voluntatem suam patefecit, idem Thargum nos docet, cum hanc alibi sic exprimit, Dominus dixit in Verbo suo, velut: Exod. 15. 2: Deut. 33. 26: *Dixit in Verbo suo, quanquam Voces illæ in Verbo suo etiam sequentibus jungi possint. Atq; hoc modo convenienter Verbo Dei tribuitur loquela tanquam causæ instrumentali seu mediæ. Hinc quoq; revelatio Majestatis divinæ interventu hujus Verbi facta dicitur; uti Gen. 18. 11. 2: ubi Hebræus fons habet: & respexit ad eum Dominus, ibi Thargum Onkelos reddit. Et revelatus est Dominus. Hierosolymitanum verò: Et revelatum est illi Verbum Domini. Sic & Jacobo, Gen. 35. 9: Hebr. Et respexit Deus ad Iacobum, Tharg. Onkelos: Et apparuit seu esse revelatus est Dominus Iacobo. Hierosol. Et revelatum est illi Verbum Domini: Paulò post: & revelatum est Verbum Domini Jacobo. Unde colligitur, Verbum Domini ibi non differre ab ipso Domino, Exod. 6. 3: Visitavi vel respexi Abrahamum: Onkelos revelatus sum: Hierosol. Revelatus est in Verbo suo Dominus Abrahamo. Ubi*
de*

de alloquio vel suggestu prophetico commodè accipitur
facto olim Patriarchis in somno vel visione. Si quis hic
velit personam intelligere, non nisi creatum angelum con-
cipere poterit, cujus ministerio Deus olim prophetis aliisq;
sanctis arcana sua patefecit.

Rittangelius.

Ubi *Verbo Iehovæ* tribuitur vox seu loquela, ibi per
metonymiam intelligendum esse tale *Verbum* asseris? Pa-
ce tua iterum dixerim, hoc non esse verum. Ad mayo-
rem huius rei elucidationem recurramus ad fontem He-
bræum. Quid dicit textus Hebræus? *Et dixit Iehovæ*. Quis
est iste Iehovæ? textus hebræus, *Deus*. Audiamus Chalde-
um, *Et dixit*, Quis? Chaldæus, *Verbum Iehovæ*. Quodnam
est hoc Verbum Iehovæ? Chaldæus, *Deus est hoc Verbum*.
Nihil certè insulsius est dicere hebræorum *Iehovam*, quem
Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt, per metonymiam
esse Verbum, cujus interventu se Deus in somno reve-
lavit. Nam quantum hic monstri nasceretur, mox pate-
bit. Quodnam est hoc Verbum per metonymiam intel-
ligendum? Irenopolita, *Deus*. Pudeat te tui commentarii,
Cætera nihil ad rem, sed contra te faciunt, ignorantiam
tuam stupendam in linguis Orientalibus prodendo. Pri-
mò Gen. 18. 1: fons hebræus non habet *respexit*, sed *visus*
est vel *apparuit*. Secundò, nec Gen. 35. 9: habet *respexit*
sed itidem *visus est* vel *apparuit*. Tertiò, nec Exod. 6. 3:
habet *respexi*, sed iterum *visus sum* vel *apparui*. Hisce verò
in locis *Verbum Iehovæ* de alloquio vel suggestu prophetico
in somno (in somnio, non somno debuisses dixisse) vel
visione Patriarchis facto posse intelligi, veritati iterum
repugnat. Nam audi eandem ubiq; cantilenam. Quid
dicit textus hebræus, *Et apparuit*. Quis? textus hebræus,

G 2

Iehovæ

Iehova apparuit. Chaldeus hunc *Iehovam* per *Verbum Iehovæ* exprimens, dicit; *Verbum Iehovæ apparuit.* Præterea, scito *Verbum* propheticum fieri ad prophetas, non apparere. Nullibi monstrabis, *Et apparuit Verbum propheticum*, sed, *Et factum est Verbum propheticum.* Adhuc audi, in quo auctore hebræo legisti unquam, quòd *Verbum* propheticum ore prolatum vel *verbum* per metonymiam intelligendum in somno vel visione Prophetis apparuerit? Rudis adhuc es in hac scientia. Deniq; te verborum tuorum valdè immemorem esse video. Dum enim argumenta, argumentis connectis, ac per sacrarum literarum latissimos campos infrenis equi libertate debaccharis, in re tam seria, quam defensurus aggressus es, tibi ipsi contradicis. Nam hæc est etiam sententia Chaldeorum, Apostolorum, & omnium nostrum, nempè *Verbum Iehovæ* non differre ab ipso *Iehova*. NB. Benè igitur hìc facis, dum distinguis inter similitudinem & æqualitatem, siquidem illud picturam, hoc verò ipsius rei essentiam imitatur. Avis viva aëris spatia transvolat, picta inhæret parieti. (Hæc cum venia dicta sunt.) Verum non diu perseveras in hac sententia, nam statim subjungis, per *Verbum Iehovæ* non nisi creatum angelum concipi posse &c, quod falsum est.

Irenopolita.

Nonnunquam autem vocabula *Iehova* & *Verbum Iehovæ* eodem significatu accipi vers. idem 3. ostendit: nam ubi Hebræus & Onkelos habent; *Et nomen meum Iehova non indicavi illis*, ibi Hierosol. vertit, & *nomen Verbi Iehovæ non indicavi illis*. Quis verò existimabit mentem Paraphrastæ esse, nomen Messix non revelavi patribus vestris, sed huic seculo reservavi? Nihil minus; uti ex loco ipso liquidd

quidò constat, ubi duo nomina Dei *Schaddai* & *Iehova* opponuntur, illo ait Deus se revelatum fuisse Patriarchis, non hoc. Semper autem fermè Paraphrastæ nomen *Iehova*, non *El*, *Elohim*, *Schaddai* &c. describunt hac locutione *Memra Iehovæ*, ut hoc pacto pro superstitione sua, perfamiliari nomen *Jehovæ* ἀνεκφώνητον exprimant. Hanc phrasin autem ex mente paraphrastæ de revelatione Majestatis seu potentix divinæ sumi magis adhuc clarescit ex Tharg. Hierosol. ad cap. 12. Exod. vers. 42: ubi ter hæc locutio occurrit, *Nocte prima*, inquit, cum revelaretur mundo Verbum mundi Domini, erat mundus inane chaos. Paulo post: *Nocte secunda* cum appareret Verbum Domini Abrahamo inter segmenta, erat Abraham centum annorum. Paucis interjectis: *Nocte tertia* cum patefieret Verbum Domini Ægyptiis media nocte &c. in quo tertio membro, Verbum Domini optimè refertur ad angelum populi Israelitici eductorem. Huic sententiæ non obscuræ suffragatur Jonathan, sæpius angelum hunc appellans *Verbum Domini*, veluti Exod. 12. 23. *Et transiit Verbum Domini januam, neq; permittet angelum vastatorem ascendere in domos vestras.* Ubi quidem videtur verbum Domini distinguere ab angelo Mechabla vel ὁλοθεύοντι, cujus mentio fit in Thargum Hof. 13. 14: & Cant. 2. 2: uti & Hebr. 11: Sed ita tamen, ut per illud intelligat bonum, angelum protectorem populi Judaici. Sic eodem cap. 12. vers. 29: habet, Verbum Domini trucidavit omnem primogenitum. At ex historia hanc internecionem fecisse angelum perditorem. Vide quoq; Exod. 23. 20: collato cum Deut. 31. 3: ubi Thargum *Verbum Domini Dei tui transivit ante te.* Certum autem est angelum illum, in cujus medio posuerat Deus nomen suum, duxitasse populum per desertum in terram Canaan. Quis enim adeò injurius

erit in divinam Majestatem, ut statuatur illam descendisse ex luce illa inaccessa, atq; terrenis his negotiis se immiscuisse? Unde optime Irenæus: Quis credat summam illam majestatem descendisse? &c.

Rittangelius.

Dolus est, cum aliud dicitur, aliud simulatur. Falsissimum est *Nonnunquam*, Verissimum, Nunquam - non vel potius semper Chaldæos Vocabula *Iehova* & *Verbum Iehovæ* eodem significatu accipere. Nam ubicunq; Chaldæi habent *Verbum Iehovæ*, ibi semper volunt intelligi ipsum *Iehovam*. Nunquam mihi hoc monstrabis, Chaldæos creatum Angelum, vel aliam quamvis creaturam, aut horum proprietates, affectus, actiones, figuras, vel attributa per *Verbum Iehovæ* expressisse. Secundò. Nec te latet, quòd dissimulas, nos confiteri æternum λόγον suscepisse humanam naturam, non tamen amisisse divinam. In his igitur locis, ubi de Messiae divina natura agitur, ibi habebis *Verbum Iehovæ*, ubi verò de humana, ibi nomen *Meschicha*. Tertiò; Non nomina sed significata nominum sibi opponuntur. Nam nomen *Schaddai*, est nomen certi attributi divini; *Iehova* verò, nomen essentiale, ipsissimam notans essentiam divinam, non actiones, non operationes. Hinc patet, te non intelligere huius loci sensum. Et nomen meum *Iehovæ* non notum feci illis. Quartò dicis: Semper fermè paraphrastæ nomen *Iehovæ*, non *El*, *Elohim*, *Schaddai* describunt hac locutione *Memra Iehovæ*. Hoc quoq; falsum est, Chaldæos non *El*, *Elohim* per τὸ *Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*) describere: si enim hanc tuam ipsius scripturæ locorum sylvam inspexeris, contrarium invenies. Quintò; Hanc phrasin ex mente Paraphrastæ de revelatione majestatis seu potentiae divinæ sumi,

sumi, & ex Tharg. Hierosol. ad cap. 12. Exod. vers. 42. clarescere, falleris. Quænam est ista majestas? Creata ne an non? Si creata, dictum jam est, Chaldæos per hanc phrasin *Verbum Iehovæ* nullam creaturam, sed semper ipsum summum Jehovam creatorem omnium solum exprimere. Sextò; Falsum itidem est, Chaldæos per prædictam phrasin exprimere angelum creatum, vel angelum populi Israelitici, per desertum ductorem fuisse creaturam. Est enim hoc contra mentem & doctrinam omnium Judæorum. Septimò; Hic frugi vir esse incipis, nam infra ad cap. 12. Exod. vers. 29. Dicit *Verbum Iehovæ* vel Hebræorum *Iehovam* esse ipsum angelum malum vastatorem. O blasphemum os! Hic verò distinguis *Verbum Iehovæ* ab angelo malo vastatore, & paulò post iterum id impugnas. Octavò. Ne falsitatis accuseris, pro more tuo, citatorum verborum Irenæi locum prætermittis. Num vel hæc ex ullo audivisti aliquando? Omnia certè ad voluntatem tuorum affectuum loqueris, nihil ad veritatem.

Irenopolita.

Ut autem Vanitas hujus commenti magis appareat, vellem rationem hariolatores reddant: Cur Paraphrastæ, si hac voce significare voluissent λόγον Dei substantialem, id non fecerint in omnibus istis locis, ubi angelo tribuitur nomen *Iehova*, & quæ de angelo increato seu filio Dei Domino & Principe angelorum exponunt. Uti angelus ille qui apparuit *Agari* Gen. 16. 7. 13: *Abrahamo* Gen. 22. 11. 16: Quid duxit Israelitas per desertum Exod. 23. 20: confer Deut. 31. 3. qui apparuit Gedeoni Jud. 6. 11. 14: At certum est in illis locis non tribui angelo nomenclaturam *Memra Iehovæ*, Quæ autem Gen. 22. 16, Onkelos habet, & dixi in.

in Verbo meo, vel apud me ipsum juravi, ibi angelus personam Dei sustinens illum loquentem introducit. Neq; dicitur ibi, juravi per Memra Iehovæ. Semper etiam, ubi juramentum Deo tribuitur, hæc phrasis sic occurrit, tam apud Jo- nathanem quàm Onkelos. Quòd verò uterq; Thargum ista ad locum 23. 21: Quia nomen meum in medio ejus, red- dunt, quia in nomine meo sermo vel alloquium ejus, eò mani- festè significarunt, hunc angelum tanquam legatum no- mine Dei affaturum esse Israelitas, ut quicquid ille jussu- rus vel acturus esset, tanquam ab ipsomet Deo profectum, esse censerent. Unde valdè probabilis, si non indubia, quorundam Christianorum & Judæorum sententia vide- tur, ope ac ministerio hujus angeli omnia tam bona quàm mala evenisse populo Israelitico, atq; Deus per hunc pro- videntix suæ opera executus fuerit. In hunc etiam sen- sum Thargum Deut. 31. 3. exponit, Verbum Domini Dei tui transivit ante te. Sic & angelus Joh. 6. 2: vocatur Iehova. Ita quoq; Jud. 6. 14: ubi Thargum reddit nomen Jehova, non verò Memra Domini, uti & in aliis, quæ angelo tribu- unt nomen Jehovæ, & Trinitarii de Filio Dei solent ex- ponere, in iis debuissent Paraphrastæ hanc phrasin usur- pare.

Rittangelius.

Proh dolor! quoties inculcatum est Chaldæos per *Verbum Iehovæ* neminem alium nisi ipsum summum Jeho- vam creatorem omnium intelligi velle, nunquam ange- lum creatum vel aliam quamvis creaturam. Nam hæc à te citata loca Gen. 16. 7: Gen. 22. 11: Exod. 23. 20: Jud. 6. 11. 14: loquuntur de Angelo creato. Cætera verò loca, ut Gen. 22. 16: Genes. 16. 13: Deut. 31. 3: de ipso summo Jehova omnium creatore. Ideoq; Chaldæus in his locis habet

habet *Schechina* & *Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*;) in illis
 verò, *Mallacha Iehovæ* (*Angelus Iehovæ.*) Dein falsum.
 & hoc est, quòd Angelo creato tribuatur nomen *Iehovæ*.
 Vel ubi hoc legisti illum Angelum de quo Exod. 23. 20: agi-
 tur, duxisse Israelitas per desertum, & illum ipsum esse
 filium Dei Angelum increatum, Dominum & Principem
 Angelorum, juxta Trinitariorum sententiam? Utrumq;
 falsum est, & hoc & quod addis, nempè *valdè probabilem*,
si non indubiam, quorundam Christianorum & Iudeorum senten-
tiam videri, hunc Angelum tanquam legatum nomine Dei affatu-
rum esse Israelitas &c. atq; Deum per hunc providentiæ suæ ope-
ra executum fuisse. Ringere ut voles, nunquam te a tanto
 crimine expedies. Omnes enim Israelitæ ἀσπονδοὶ bellum
 huic sententiæ indixerunt. Et quæ tandem est hæc con-
 sequentia? Georgius vel Martinus solent hoc tempore
 hunc locum Jud. 6. 14. exponere de filio Dei; Ergò Para-
 phrastæ (quorum primus Jonathan tempore templi secun-
 di suam paraphrasin concinnavit, &c.) debuissent hanc
 phrasin ibi usurpasse, Calx sine arena.

Irenopolita.

Nec leve argumento nostro pondus addit, quòd Sy-
 rus interpretes nunquam æmulatus sit hanc Chaldæorum
 dictionem, qui tamen meliori jure hæc potuisset & debu-
 isset facere, quàm Evangelista Joannes: sed in propria
 sede Joh. 1. & 1. Joh. 1. 1: utitur voce *milta* denotante *Ver-*
bum. Num putabimus Syrum hoc mysterium latuisse?
 vel commentatores nostri seculi emunctioris fuisse naris?
 nec est quòd obvertas Syriaco idiomati hoc vocabulum
Memra inusitatum esse; habet illud non minus suum *Me-*
mar quàm Chaldaica dialectus, neq; hoc dissimulat Hein-
 sius in suis Exercitationibus ad cap. 1. Joannis, ubi pro fa-

H

miliari

miliari sua temeritate commentatur. *Chaldeis autem quantum tribuerit Evangelista, quem dilexit Dominus, quem* *φίλον* *αγαπῶν* *ἐκείνου* *Græci dicunt, vel ex voce Memar, qua Sermonem dixerunt illi, à quo hic principium deduxit; planum est. Apparet ergò linguam illi aliam in animo fuisse, quamvis id in Græca vix apparet, neq̃ Syrus hic nos iuvet. At nihil obscurius est Joanni hanc Chaldaicam dictionem in animo fuisse, nec vel levissimum hujus rei indicium extat ibi; & verissimè agnoscit Syrū nihil subsidii præbere huic figmēto, ut sane mirum sit viros eruditos tam audacter hanc mentē Iohanni affingere. Quamvis autem inter Græcam & Chaldaicā vocem maxima sit significationis vicinitas, quis tamen inde certò colliget, Evangelistam eò habuisse animum intentum? Certè ejusdem vocabuli usurpation non facit, ut quis ad eum autorem respexerit vel inde mutuatus sit, qui illo prius usus est. Idq̃ magis hic locum obtinet, cum Chaldæi Paraphrastæ nunquam eo sensu hanc vocem sumpserint, uti Evangelista noster; Sed maximè utuntur hac phrasi, ubi *ἀνθεωπονία*, vel miraculum arguens singularem veluti præsentiam, vel prophetica inspiratio, vel simile quid memoratur, sic uti Cocceius in Jobum commentatur ad cap. 2. 5: p 35: quod verò ibidem addit; *Nam & creaturis accommodat hanc phrasin eo modo quo animæ ejus &c.* id non tantum locum habet in creaturis sed & in Deo; uti ex catalogo manifestum evadet. Sic etiam inani nititur conjectura, cum ibi subjungit: *Non dubito quin à Patriarchis & Prophetis fluxerit hic loquendi modus:* Saltem vel unicum ex iisdem promere debuisset indicium, ne majorem lectori dubitandi ansam præberet. Ut autem magis patefeat, quàm variè hæc phrasis sumatur, non abs re erit contexere indicem omnium locorum ex Pentateucho, ubi hæc vox à Jonathane Deo*

Deo tributa legitur. Non addimus hic ex paraphrasi Onkelosi, quia pleraq; illius loca jam antè à nobis observata sunt, ubi tamen consensus utriusq; Paraphraseos occurrit, verbo indicabimus,

59

Rittangelius.

Recordare quæso istius Arabici proverbii; *Ne jacias sagittam in idolum ferreum*. Sagitta enim, dum in duriorē mittitur materiam, revertitur & vulnerat vulnerantem. Liceat igitur & mihi *Irenopolitanum tuum mucronem, vel potius Salmuriensem illum pugionem* in te ipsum vertere. Nec levissimorum omnium levissimum quidem pondus argumento vestro hoc addit, quòd Syrus interpres hanc Chaldæorum dictionem *Memra* nunquam æmulatus, sed voce *Milta* usus est: Nullo enim jure potuit & debuit hoc facere. Elumbis est hæc argumentatio: Syrus interpres, Theodotion, Symmachus, Aquila Ponticus &c. nunquam æmulati sunt Chaldæorum dictionem *Memra*: Ergo Evangelista eò non habuit animum intentum, vel si mavis, Syrus interpres nunquam Chaldæorum vocem *Memra*, æmulatus est, nullo enim jure potuit & debuit hoc facere, Ergo Chaldæi Paraphrastæ nunquam τὸ *Memra* eo sensu, quo Evangelista noster sumpserunt. Adhuc audi; Irenopolitanus noster interpres nunquam æmulatus est hanc Chaldæorum dictionem *Memra*; Ergò Chaldæi hæc phrasi utuntur ubi ἀνθρωποπίθεια vel miraculum arguens singularem veluti præsentiam, & prophetica inspiratio, vel simile quid memoratur. Logica hic nos arte constringis. Pudeat te. Haudquaquam Heinsius in suis exercitationibus vos juvat. Si enim tu cum Hein시오 differentiam, quæ est inter Chaldæos Paraphrastas & Syrum interpretem, observasses, nunquam te ita turpiter dedisses. Mi-

H 2

nimè

nimè igitur hic id obtinet locum, Chaldaeos Paraphra-
stas hanc phrasin nunquam eò sensu sumpsisse, quo Evan-
gelista noster: Cum Paraphrastæ eam semper, sicut supra
jam demonstratum est, eodem unico & constanti sensu,
uti & Evangelista noster, sumpserint. Ut tandem adhuc
magis pateat, eos non vario & multiformi sensu hanc
phrasin usurpasse, proximè sequentem tuum supra Pen-
tateuchum annexum indicem examinare aggredimur.
Deus faxit, ut hæc omnia cedant ad nominis sui gloriam,
nostrorum omnium doctrinam, tuam & omnium
tuorum asseclarum conversionem &
salutem.

Dicta Genes.

Irenopolita.

C Ap. 2. vers. 8: *Et plantatus est in vel cum Verbo Do-
mini Dei hortus in Eden pro justis ante creationem
mundi: ubi optimè pro decreto vel consilio Dei
sumitur.*

Rittangelius.

Tu cum venia, Chaldaeus habet; *Et plantatus est cum,
vel in Verbo Iehovæ DEO (non Dei) hortus ex (non in) Eden
pro justis ante creationem mundi.* Jam si hæc tuis compara-
veris somniis, magnus mihi eris Apollo. Hic jam arri-
ge aures! Textus Hebræus dicit: *Et plantavit hortum,*
Quis? (Textus Hebræus) *Iehovæ*; Chaldaeus hunc Hebræo-
rum Jehovah nominat *Verbum Iehovæ*. Noster Irenopolita,
Consilium vel decretum plantavit hortum. Conferamus (Quis
est ille Jehovah, qui plantavit hortum? Textus Hebræus)
Dens. Dic tu Chaldaee, quis est ille quem tu Verbum Jeho-

væ

væ nominas? Chaldæus, *Deus est*. Irenopolita dicit consilium vel decretum est Deus. Hęcine verò, quam toties jactas, genuina Chaldæi interpretatio est.

Irenopolita.

Cap. 3. vers. 8: *Et audiverunt vocem Sermonis Dei*. Idem quoq; habet Onkelos, hoc est, vocem distinctam, articulatam, & cum ipsis, idem etiam v. 10: *Et dixit Sermocinantem vocem sermonis tui audiebam*. Sic & Onkelos.

Rittangelius.

Ne quid nimis, de nulla articulatione hïc sermo fit, sed de *Voce deambulante*: de cujus verò voce hoc in loco agitur? Textus Hebræus, de *Voce Iehovæ*. Chaldæus *Verbi Iehovæ* (Quis est ille *Iehovæ*, quem Chaldæus *Verbum Iehovæ* vocitat? Textus Hebræus & Chaldæus) *Deus est*. Sed adhuc est quod sub incudem revocandum venit in posteriori membro: Nám duplex ibi committitur vitium & translationis & interpretationis. Translationis itidem duplex est. Primum dum verba decimi versus citando dicit, *Et dixit Sermocinantem vocem sermonis tui audiebam*, cum Chaldæus habeat, *Et dixit vocem Verbi tui audiri in horto* &c. nec hïc ulla *Sermocinationis* fit mentio. Secundum vitium est dum dicit; *Sic & Onkelos*, cum Onkelosi formalia ad Verbum cum Jonathanis Paraphrasi concordent: nempè *Et dixit Vocem Verbi tui audiri in horto* &c. Interpretationis vitium ex ipsa supra collati textus inspectione patet.

Irenopolita.

Vers. 23: *A fructu arboris vitæ, quem preparaverat vel ordinaverat Verbum Domini custodire*: Id est decretum Dei.

H 3

Rittan-

Rittangelius.

Quàm hæc ejus versio cum Chaldaica paraphrasi concordet, non video. Chaldæus hæc habet: *Melius est servare legem, quam fructum arboris vitæ, quem præparavit Verbum Iehovæ, custodire &c.* Ad cætera supra responsum est, & post hæc dabitur larga pluribus probandi occasio. Chaldæos per *Verbum Iehovæ* indigitare ipsum *Iehovam*, non decretum.

Irenopolita.

Cap. 4. vers. 26: *Et extruxerunt idola sua in nomine Verbi Domini.* Quasi illa mandato Dei colerent,

Rittangelius.

Ad Garamantes & Indos es relegandus, ut saniori redeas mente. Toto enim cœlo tua versio à Jonathanis paraphrasi aberrat. Jonathan hæc habet, & *cognominarunt idola sua nomine Verbi Iehovæ.* Tuam nunc applica versionem, Chaldæus dicit *cognominarunt*, Tu verò, *extruxerunt.* Chaldæus *nomine Verbi Iehovæ*, Tu verò, *mandato Dei.* Egregium sanè Chaldæi interpretem! Sublato jam fundamento, corrui tota tua de *mandato* superædificata structura.

Irenopolita.

Cap. 5. vers. 2. *Et benedixit illis in nomine verbi sui.* Vide infra cap. 24. 1:

Rittangelius.

Quoniam nos ad capitis vigesimi quarti primum versum remittis, eousq; sententiæ à te latæ examen differamus.

Irenopolita.

Vers. 22: *Et ascendit (scilicet Enochus) in verbo coram Domino,*

Domino, & vocavit nomen ejus Metatrum, Scribam magnum. Ubi significat jussu vel potentia Dei adscensionem hanc factam esse.

63

Rittangelius.

Anserinos hic habuisti oculos. Chaldæus habet *Mitratrum* in prima syllaba *Chirek*, & in fine *Nun*, non *Mem*. Adhuc audi. Textus Hebræus habet, *Quia accepit eum*, (scilicet Enochum.) Quis accepit eum? Textus hebræus, *Deus accepit eum*; Chaldæus hunc Deum vocat *Verbum Iehovæ*. Interpres noster Regius & tam egregius vult hunc Hebræorum *Iehovam* vel Deum, quem Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt, esse potentiam vel jussum. Applica: *Iehova accepit Enochum*, id est. *Iussus & potentia accepit Enochum*. Nugæ.

Irenopolita.

Cap. 6. vers. 3. *Et dixit Dominus cum verbo suo, non judicabitur &c.* Targum Hieros. *& dixit Verbum Domini: non judicabuntur &c.* Eadem phrasis, ubi Deo tribuitur, quod aliquid dixerit cum Verbo suo, vel apud se ipsum decreverit, occurrit etiam infra cap. 8. 21: cap. 18. 17. 29: 31. 30: Exod. 23. & 3. 17. & 22. Targum Hieros. Exod. 13. 19. 1. 17: Sic & Jonathan. Num. 15. 2. 17: Creberrimè etiam Onkelos usurpat, ubi vel deliberationem vel decretum, aut consilium, quod divina mens (ut sic loquar) apud se ipsum facit, denotare vult. Idem hæc loquendi formula Chaldæis valet, quod Hebræis, In corde vel animo suo dicere. Satis autem appositè Chaldæi ratiocinationis actum hic describunt, qui nihil aliud est, quàm interna vel occulta fermocinatio cum intellectu vel mente. Hoc pacto etiam de hominibus Paraphrastæ sumunt. Sic Jonathan Num. 20. 32: *Surrexit vir quidam è Domo Iosephi & dixit cum Verbo suo*

suo, vel apud se ipsum. Non est igitur hic fingenda persona λόγος substantialis, cum qua Deus sermones miscuerit, aut consilium inierit. Vide reliqua huc pertinentia supra.

Rittangelius.

Scripturæ loca tanquam cinerem spargis, quæ omnia contra te faciunt. Textus Hebræus dicit in his locis, *Dixit Iehova*, Chaldæus *Verbum Iehovæ dixit*; Irenopolita, *Deliberatio, decretum vel consilium dixit*. Vel si mavis. *Et dixit Dominus cum verbo suo, habet Chaldæus*; Textus Hebræus, *Et dixit Dominus apud se ipsum*: Irenopolita; *Dixit Dominus ad deliberationem, decretum vel consilium suum*. Quod tandem per Num. 20. cap. 23. versum verba probare conaris, hoc pacto etiam de hominibus paraphrastas sumere hanc phrasin: Scias me anxie hunc locum quæsisisse, verum irritò labore nec hoc nec aliis in locis mei exemplaris invenire potuisse. Ad cætera supra responsum est.

Irenopolita.

Verf. 6: *Et pœnituit Dominum in vel cum Verbo suo, quod fecerat homines in terra: & doluit contra illos*. Onkelos reddit, *dixit cum verbo suo*. Utrumq; etiam Onkelos habet. Ubi pœnitudo & dolor tribuuntur Verbo Dei, vel decreto ejus, quo antea statuerat hominem condere.

Rittangelius.

Novum & inauditum hoc interpretandi genus est. Primò Textus Hebræus: *Et pœnituit Iehovam*. Chaldæus hunc Jehovam vocat *Verbum Iehovæ*. Interpres noster Irenopolitanus, *Et pœnituit Verbum scriptum, literam mortuam vel decretum per verbum significatum, quod fecerat homines vivos in terra*. Sed audi. Vel Verbum scriptum & decretum per verbum significatum & Jehova unum sunt vel non.

non. Si prius *παιτολογία* vitium, grande apud eos nefas, Chaldeis iniquè affingis. Si posterius: Doceas me quæ-
sò, quid sit *pænitere decretum vel Verbum scriptum*, & quo-
modo *pænitudo* quam & *Iehovæ incomprehensibili & Verbo scri-
pto vel decreto* ejus attribuis, in ipso *Iehovæ* & verbo scripto
vel decreto ejus differant? Aut instruas me, quomodo
scias, quando *pænitudo* ipsi *Iehovæ* sit adscribenda, &
quando *decreto vel Verbo scripto*? Secundò; Chaldæi Jo-
nathan & Onkelos, uterq; habent & *conversus est Iehovæ*,
cum Verbo suo & non *pænituit*. Tertiò; Nullus quoq; ho-
rum habet. Et doluit: Sed Jonathan habet: *Et disceptavit*.
Quartò; Nec Jonathan habet *contra illos*, sed *super eis*. Au-
di jam, *Et disceptavit super eis cum Verbo suo*, (Quis disce-
ptavit?) Textus Hebræus, *Iehovæ*, Chaldæus, *Verbum Ieho-
væ*. Cum quo disceptavit? *cum Verbo suo* dicit Chaldæus,
(Dic tu Hebræe cum quo disceptavit *Iehovæ*?) *cum se ipso*.
Quodnam est illud verbum? (Chaldæus, ipse summus Je-
hova) Textus Hebræus idem dicit. Audiamus nostrum
Irenopolitam. *Et disceptavit*. (Quis?) Irenopolita, *Ver-
bum prophoricon vel decretum*: (Cum quo disceptavit?) Ire-
nopolita, *Verbum prophoricon vel decretum disceptavit cum*,
Verbo prophorico vel decreto. Si hæc quis tuis comparave-
rit nugis, vapulabo.

Irenopolita,

Verf. 7: *Dixit Dominus: Tollam hominem Verbo meo &c.*
id est, vindicta vel ira mea, cujus muneris minister est ver-
bum Dei,

Rittangelius.

Et hoc, non solum novum, sed & horrendum quoq;
monstrum est. Christus Jesus Dominus & Salvator no-
ster Luc. 18. cap: 19. versu dicit. *Nemo bonus nisi solus Deus.*

I

Tu

Tu hunc unicum solum summèq; bonum Deum dicis esse vindictam & iram, vel quod magis est absurdum, hujus muneris ministrum saltem. Nam audi, Textus Hebræus dicit: *Et dixit Iehova delebo hominem &c.* Chaldæus hunc Hebræorum *Iehovam* vocat *Verbum Iehovæ*. Interpres noster Irenopolitanus, Verbum scriptum, nempe ipsa litera mortua, quæ vindictæ & iræ Dei ministra est, tollet hominem vivum. Non solum egregium interpretem, sed etiam valdè mirum hic agit revelatorem. Et unde hoc scis hoc in versu Hebræorum *Iehovam*, quem Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt, significare *Verbum scriptum* literam mortuam, quam vindictæ & iræ esse ministrum, nugaris? In aliis verò locis notare decretum: Et rursus in aliis *deliberationem seu consilium*. In quibusdā *jussu* & *potentiam*; in aliis rursus contraria, nempe modò *Angelum protectorem bonum*, modò diabolum *Angelum perditionis malum*? Uti infra habebimus in locis certis. Dic quodnam habeas aded certissimum signum, quo certò & infallibiliter possis scire, quando Hebræorum *Iehova*, quem, uti sæpius diximus, Chaldæi *Verbum Iehovæ* nominare solent, incipiat significare *ministrum iræ & vindictæ*, & quando desinat significare hoc, & iterum significare *deliberationem, consilium, seu literam mortuam*; & quando iterum hoc desinat significare, & incipiat iterum aliud notare; ut vel *potentiam*, aut *jussu*, & *imperium, misericordiam, clementiam, protectionem, benedictionem, conservationem, providentiam &c.* Vel quando ipsum Deum summè bonum *Iehovam unicum & solum* (ut in sequente à te citato versu, qui ita sonat, *Quia pœnituit me cum verbo meo, hoc est, apud me ipsum vel in anima mea &c.* & cap. 8. vers. 1. *Et recordatus est Dominus in vel cum verbo suo Noachi, hoc est, apud se ipsum*) signi-

significet? Aut quomodo in hoc versu scis *Verbum Iehovæ* significare utrumq; & *decretum* & *Iehovam* simul ipsum? Subjungis enim vel propter decretum de conservando Noach.

Irenopolita.

Cap. 9. vers. 12: *Et dixit Dominus: Hoc est fœdus, quod pango inter verbum meum & inter vos. Sic & vers. 13: Et erit in signum fœderis inter verbum meum & terram: vers. 15. Recordabor fœderis inter verbum meum & vos. Et vers. 16. Et recordor fœderis æterni inter verbum Domini & omnem animam. Et vers. 17: Ita quoq; idem loquendi modus extat cap. 17. 2. 7. 10. 11: Exod. 31. 17: Inter verbum meum & filios Israelis. In his etiam omnibus locis Targum Onkelos eadem Verba retinet. Congruè autem hic per *Verbum* Domini intelligitur promissum vel iuramentum, cuius interventu Deus pactum init cum homine. Sicuti omne fœdus duabus partibus continetur, videlicet promisso respectu Dei, & conditione ab homine requisitâ. Hucusq; Irenopolita.*

Rittangelius.

Paucis hic tantum opus est. Nam in omnibus hisce citatis locis Textus Hebræus habet *inter me Iehovam*, fœdus pango, vel fœderis recordabor & inter vos vel omnem animam &c. quem Iehovam ubiq; Chaldæi exprimunt per *Verbum Iehovæ*, ipsum Iehovam nominantes *Verbum Iehovæ*. Si ergo juxta te *Iehova*, vel *Verbum Iehovæ* significat promissum, cur iuramentum? vel quomodo iuramentum aut promissum, ipsum incomprehensibilem Iehovam? Dic! cur vel unico in loco Hebræi promissum vel iuramentum non exprefferint per *to Iehova*, quem Chaldæi per *Verbum Iehovæ* reddiderunt, sed utrumq; servarunt, iuramentum

12

nempc

nempe & *Iehovam* vel *Verbum Iehovæ* simul; nisi ut eò distinctius *Iehova* vel *Verbum Iehovæ*, qui iurasse dicitur, ab ipso iuramento discerni possit? Percontare scripturam, & Chaldeorum scripta, nullibi comperies *iuramentum* vel *promissum* redditum esse per τὸ *Iehova*, vel *verbum Iehovæ*.

Irenopolita.

Cap. II. vers. 8: *Et revelatum est Verbum Domini super vel contra civitatem.* Hic manifestatio vel revelatio tribuitur Verbo Domini vel *in malum*, ubi exequitur vel in lucem producit poenas in decreto ejus absconditas; veluti in hoc loco: vel *in bonum*, cum beneficia huic vel illi destinata profert, aut etiam arcana sua hominibus pandit. Ita habet Targum Hieros. Exod. 6. 3: *Revelatum est Verbum Domini Abrahamo, Isaaco &c.* Sic & cap. 12. 42: *Revelatum est Verbum Domini super Mundum.* De beneficii revelatione manifestus est locus in Targum Jonathan Deut. 32. 39. *Postquam revelatum est Verbum Domini ad liberandum populum suum.* Itaq; in his omnibus commodè sumitur pro beneficiendi vel puniendi decreto, quod per executionem hominibus revelatur. Quandoq; etiam accipitur de Prophetica visione seu revelatione, vide Thargum Hierosol. Gen. 18. 1. *Factus est sermo propheticus à facie Domini ad Abrahamum iustum, & revelatum est super illum Verbum Domini in valle Chafasa.*

Rittangelius.

Omnia hæc à te citata loca contra te faciunt. Nam quid dicit in omnibus hisce Textus Hebræus? *Et apparuit vel revelatus est Iehova.* Chaldæus hunc *Iehovam* nominans *Verbum Iehovæ* dicit; *Et apparuit Verbum Iehovæ.* Per *Verbum Iehovæ* igitur Chaldæi nullum alium, nisi ipsum *Iehovam* solum exprimunt; non verò *visionem* seu *revelationem* proph-

propheticam. Nam sermo Propheticus fit ad Prophetas & non revelatur; uti ex loco à te supra citato Gen. 18. 1: satis manifestè liquet. Hinc video te nescire quid sit Prophetæ & Verbi Iehovæ revelatio. Aut quid sit sermo propheticus & sermonis prophetici actus.

Irenopolita.

Cap. 12. vers. 17. *Et immisit Verbum Domini Pharaoni plagas*. Ita in maledictionibus contra populum immorigerum Deut. 28: sæpius Targum Jonathan habet, *Verbum Domini percutiet vos*, vers. 22. 27: &c. ubi pro vi Dei ultri- ce rectissimè sumitur vel pro supplicio, quod antea Deus in verbo suo comminatus fuerat. Vide & Exod. 32. 35.

Rittangelius.

Tangam breviter. Textus Hebræus; *Et plagis affecit*, (Quis? Textus Hebræus) *Iehova*: Chaldæus, *Verbum Iehovæ*. Interpres noster hunc Hebræorum Jehovah, quem Chaldæi *Verbum Iehovæ* vocant, dicit esse vim ultri- cem vel supplicium. Absit hoc.

Irenopolita.

Cap. 15. vers. 1: *Verbum meum Clypeus pro te vel tibi*. Sic & Onkelos. Protectio vel tutela tribuitur Verbo Dei, quia hujus interventu illam pollicitus erat Dominus, ut ipsemet Abrahamus huic promissio securè inniti posset. Vel si mavis Verbum Dei, ex sensu Paraphrastæ, significabit actum divinæ providentiæ, quando cura, & conser- vatione sua circa aliquem versatur, sicuti alibi dicitur ver- bo suo *benedicere, punire, &c.*

Rittangelius.

Neq; hoc neq; illud. Nam per *Verbum Iehovæ* Chal- dæi nec sermonem prophoricon, (cui protectionem &

I 3

tutelam.

tutelam tribui debere nugaris,) nec actum providentiæ significari volunt. Nam audi: Textus Hebræus dicit; *Ego Clypeus tibi.* (Quis est ille Ego? Textus Hebræus) *Iehova.* Ecce hunc *Iehovam* per τὸ Ego significatum Chaldæus nominat *Verbum Iehovæ.*

Irenopolita.

Verf. 7: Et credidit in Verbum Domini. Ita quoq; Onkelos. Similis loquendi modus extat Exod. 14. 31: *Et crediderant in nomen Verbi Domini.* Ubi simpliciter Onkelos reddit in Verbum Domini. Num. 14. 9: *Ita non crediderunt in verbum meum.* Cap. 20. 12: *ut non crederetis in verbum.* Idem & Onkelos. Deut. 1. 32. *Credidistis in Verbum Domini Dei vestri.* Sic quoq; Onkelos, in his omnibus minime opus est discedere à propria significatione, ut sumatur pro Verbo Dei promittente, comminante, vel aliud quid revelante, cui fides adhibetur. Nihil enim vulgatus tam sacris quam prophanis scriptoribus hac phrasi, dicto seu verbo alicujus credere. *Perperam autem à multis fingitur* hic discrimen, quasi aliud sit credere Verbo, ut hoc nudum tantum assensum notet; aliud verò credere in *Verbum Dei*, ac si fiduciam hic modus loquendi includeret. Vnicus locus huic differentiæ evertendæ sufficit, Psal. 106. ubi illud quod versu 12: dixerat *crediderunt in verba ejus*, postmodum vers. 24. repetit, *crediderunt ipsius verbis.* Certè qui vel à limine salutavit Hebræorum & Chaldæorum loquendi rationes, illicò deprehendet, has phrasas indifferenter illis venire, ut aliquando sequenti voci, ad quam fides refertur, præfigant particulam BE, in, vel LE tertii casus.

Rittangelius.

Tua cum pace; Ad arbitrium & nutum tuæ sectæ addi-

addictorum totum te fingendo & accommodando adeò non verum loqueris, ut hoc in paragrapho saltem tredecim vitia te commississe ostendamus. Primum, Quomodo habet Textus Hebræus? *Et credidit in Iehovam.* Quomodo hæc vertit Chaldæus? *Et fuit ipsi fiducia in Verbum Iehovæ;* Ecce Hebræorum *Iehovam*, in quem Abraham credidit, Chaldæus vocat *Verbum Iehovæ*, huic acquiescendum est. Secundum vitium est, dum textus Hebræi formalia arripis, quibus nudam vocem *מֶמְרָא* (*Verbum*) assuis & pro Jonathanis verbis vendis. Tertiò; falsum est, quod dicis: *Ita quoq; Onkelos.* Quartò, nugaris, Num. 14. 9: Chaldæum habere; *Ita non crediderunt in Verbum meum.* Quintò, nec hic Onkelos sic habet, ut tu ipsi affingis, sed longè aliud, nempe, *Quousq; non credent in Verbum meum.* Sic & Jonathan habet. Sextò cap. 20. vers. 12. dicis, *ut non crederetis in verbum*, cum Chaldæus habeat, *Eò quod non credidistis in Verbum meum.* Septimò, dum Deut. 1. 32; dicis, *credidistis in Verbum Domini Dei vestri.* Chaldæus verò contrarium habet, nempe, *Vos non credidistis in Verbum Iehovæ Deum Vestrum.* Octavò, falsum quoq; est, quòd dicis, *Sic quoq; Onkelos.* Cum Onkelosi cum Jonathanis concordet paraphrasi, & non cum tua versione. Nonò, Hic arrigat benevolus Lector aures; dicit enim noster interpres, à propria significatione non esse descendendum. Sed audis; Quid dicit textus Hebræus; *Et credidit* (scilicet Abraham) *in Iehovam*, Chaldæus *in Verbum Iehovæ credidit*; Interpres noster *in literam mortuam credidit vivus Abrahamus*, quod quidem tunc temporis nondum in rerum natura fuit, vult igitur Hebræorum *Iehovam*, quem Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt, significare literam scriptam. Decimò, noli disputare de phrasibus,

sibus, cum legere admodum non scias, nam *credere & non credere* contraria sibi sunt. Undecimò: Non dicam juxta te, nihil vulgatius tam sacris, quàm prophanis scriptoribus hac phrasi, *dicto seu verbo alicujus credere*, sed hanc, tam sacrorum hebraicorum quàm omnium prophanorum scriptorum, phrasin, idem significare, quod Chaldæorum phrasis, *credere in Verbum Iehovæ* (per *Memrah Iehovæ* expressa) nec unico apice ex omnium Paraphrastarum scriptis probare poteris. Duodecimò nugaris; Unicum hunc locum Psal. 106. vers. 12: huic differentiae a te positae, evertendae sufficere. Nam & hic locus contra te facit. Primò versum hunc non rectè, prout citandus fuisset, citas, cum Chaldæus & Textus Hebræus habeant, *in Verbum ejus*, in singulari, & non in plurali; sicuti tu habes; nempè *in verba ejus*. Decimo tertio: Falsum est hunc locum agere de sermone prophorico. Sed secundum Chaldæum & omnes in scripturam commentatores Hebræos de ipso Jehova. Sequentem verò versum 24. agere de verbo ore prolato vel scripto, nullus negat. Ideoq; in priori 12. versu Chaldæus habet *Memrah* (*Verbum*) per quod Chaldæi ipsum Jehovam exprimunt; In posteriori verò habet *Pithganeah* (Sermonem ore prolato vel propheticum vel scriptum semper & ubiq; in omnibus paraphrastarum scriptis propriè notans.)

Irenopolita.

Cap. 16. vers. 13: *Et confessa Domino verbum ejus esse, quod locutus fuerat.* Propria significatio hic retinenda est.

Rittangelius.

Textus Hebræus. *Et invocavit nomen*, (cujus nomen invocavit? Textus hebræus) *Iehovæ loquentis ad eam.* Chaldæus hunc *Iehovam* cum ipsa Hagahra loquentem.
Verbum

Verbum Iehovæ nominans dicit; Et laudavit Iehovam, cujus verbum loquutum erat cum ea: Hinc cadit tua sententia, de propria significatione retinenda. Cæterum, quam tua versio à Jonathanis paraphrasi discrepet ex ipsa collatione textus Chaldæi apparebit.

Irenopolita.

Cap. 18. vers. 5: *Et sumam fulcimentum panis, & stabilite cor vestrum atq; confitemini nomini verbi Domini.* Sunt verba, Abrahami invitantis tres angelos ad refectionem, eosq; adhortantis ad benedictionem nominis divini antè cibi sumptionem: Ubi non intelligit aliud nomen quàm sibi in verbo, ad ipsum facto, revelatum. Quo sensu & alibi verbo Dei tribuitur nomen: uti infra, cap. 21. 33: *Et crediderunt in nomen Domini Dei mundi &c.* Ut tantum describatur quale nomen fuerit, quod celebraverunt vel in quod crediderint, non ab ingenio hominis confictum, vel temerè usurpatum, qualia erant falsorum Deorum nomina, sed tale, quo se ipsum in verbo suo Deus manifestaverat.

Rittangelius.

Sagitta, ut jam dictum est, dum contra duram mittitur materiam, in mittentem revertitur, & vulnerat vulnerantem. Nam primò; Falsum est Abrahamum adhortatum esse tres angelos ad benedictionem antè cibi sumptionem. Est enim hoc contra mores, consuetudinem, & canones omnium Hebræorum: Quibus solemne est, ut antè cibi sumptionem Paterfamilias benedicat; sublato verò cibo, benedictionis honor hospitum primario concedatur. Secundò. Hic pes paulisper figendus. Nam audi, quid dicit Chaldæus? *Confitemini.* (cui est confitendum?) *Nomini,* (cujus nomini?) *Verbi Iehovæ.* Sic vers.

K

33. cap.

33. cap. 21: Textus Hebræus. *Et plantavit* (scilicet Abraham: Quid plantavit?) *arboretum*: (ubi?) *In Beerschabat*: (Et quid?) & *invocavit ibi*, (Quem invocavit?) *nomen* (cujus nomen?) *Iehovæ*, (Quis est ille Jehova?) *Deus mundi*. Audiamus jam Chaldæum. *Et plantavit* (Abraham) *arboretum in Beerschabah*, & *præparavit in eo victum & potum* (cui?) *transeuntibus & revertentibus* (viatoribus scilicet:) (Et quid tandem?) *Et exclamavit coram eis ibidem confitemini & credite*, (in quem?) *in nomen*, (in cuius nomen?) *Verbi Iehovæ*. (Quodnam est illud Verbum Iehovæ?) *Verbum Iehovæ est Deus mundi*: Si jam hæc tuis cum nugis comparaveris, vapulabo. Sed quæso, in posterum, ne ita cito, ad scribendum proficias, ne levi infania duci videaris.

Irenopolita.

Cap. 19. vers. 24: *Et Verbum Domini dimisit pluvias benevolentiae*: & *ignem à facie Verbi Domini è cælo*. Non ineptè Verbum Domini hic accipietur pro efficace jussu Dei, cujus interventu fuit excitatus imber benedictionis, ut hoc pacto ad resipiscentiam alliceret Sodomitas; sed cum nihil proficeret, sulphurem & ignem dimisit ex iræ & maledictionis suæ thesauro. Hac ratione in secundo membro concinne hæc, à *facie Verbi Domini*, referentur ad indignationem atq; excandescentiam Dei (quam Deo tributam Chaldæi sæpè exprimunt per *Verbum Domini*. Vide Deut. 4. 23: Oseæ 5. 12: &c. sicuti antithesis manifesta exigit. Ut sensus sit; cum antea non posset Dominus largâ suâ benedictione illos ad sanio rem mentem reducere, convertit clementiam suam in iram, à quâ profectum fuit hoc supplicium. Quis verò adeò infrunitæ mentis erit, ut dicat Dominum, cujus in primo membro fit mentio, per verbum seu filium suum hanc Vindictam executum.

tum esse? Hinc non obscurè emergit sensus illius emphaticæ repetitionis vel auxeseos in hebræo, Pluit *Dominus à Domino*, hoc est, à justissima sua ira vel ultione: ut vox Domini repetita non ipsius personam significet, sed ejus severitatem longanimitati vel *αὐτοχρηστία* oppositam. Neq. hoc insolens est scriptoribus sacris, attributis vel affectibus divinis tribuere nomen Dei.

Rittangelius.

O! omnibus inaudita res seculis. Proh dolor! Quid absurdi piis hic ingeritur auribus? *Iram, excandescentiam, maledictionis thesaurum, indignationem &c.* esse ipsum summè & unicè solum bonum Jehovam? Ubi locorum in sacra scriptura aut in omnibus Chaldæorum vel Hebræorum scriptis legisti, quòd attributa & affectus hominibus mortalibus propria, propriè summo attribuerint *Jehovæ*? vel ubi legisti, quòd attributis vel affectibus divinis tribuerint nomen *Jehovæ*? aut quod Chaldæi per *Memra d^o Adonay* (*Verbum Jehovæ*,) per quod ipsum summum Jehovam solum expriment, *indignationem, excandescentiam, maledictionis thesaurum, iram, severitatem, ultionem*, vel alios affectus expresserint? Vel quòd Deus summam suam bonitatem & Clementiam converterit in iram? Si bona fide agere volueris, ostende vel unico apice & facile supercilium illud tuum retundetur. Et quid tandem loca Deut. 4. 23: & Oseæ. 5. 12. contra te ipsum citas, & non adducis horum formalia, nam in posteriori, ut supra fol. 27. videbis *Ca - ascha* (*sicuti rinea*) & hic & folio 27. legisti pro ira. Pudeat te facti, ubi Oseæ, 5. 12. habetur *Ira*?

Irenopolita.

Cap. 20. vers. 3: *Et venit Verbum à Domino ad Abimelechum.*

K 2

lechum. Ubi de revelatione in somniis facta sermonem esse, nulla ratio finit dubitare; maximè verò vers. 6. ubi Jonathan reddit. *Et dixit ad illum sermo Domini in somnio.* Hoc modo sumitur etiam pro Oraculo divino & suggestione prophetiæ in somnio vel visione oblata. Vide Num. 12. 6: *Quia Verbum in Visione ad illos fit.* Sic cap. 23. 16. *Et venit Verbum à facie Domini ad Bilhamum,* ubi idem Onkelos. Ita quoq; Deut. 34. 6: *Apparuit Abrahamo in Visione verbi sui &c. Apparuit ei (Mosi) in verbo suo.* Nihil autem manifestius est, quàm in his locis agi de revelatione prophetica.

Rittangelius.

Nihil manifestius est, quàm in his locis agi de revelatione in somnio vel Visione facta. Exceptis illis locis, quæ non agunt de tali revelatione, nempe Deut. 34. 6: de Abrahamo & Mose mortuo &c. de quibus infra loco suo. Cætera verò loca de supradicta revelatione quidem prophetica agunt, sed quòd hoc per τὸ *Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*) fiat, falsum est. Nam Textus Hebræus dicit: *Et venit* (Quis?) *Elohim vel Deus,* (Ad quem? Textus Hebræus) *Ad Abimelechum;* (Quando vel quomodo? Textus Hebræus;) in somnio noctu. Chaldæus hunc hebræorum *Elohim* vel *Deum* nominat *Verbum Iehovæ*, dum dicit: *Verbum Iehovæ venit ad Abimelechum in somnio noctu.* Ecce quomodo hic tam distinctè *Elohim vel Deus*, qui revelatur in somnio noctu, & quem Chaldæi *Verbum Iehovæ* nominant, ab ipsa Visione vel somnio prophetico distinguitur. Sic de cæteris locis. Nisi velis dicere *Elohim* vel *Deum* significare somnium vel Visionem propheticam. Nugæ,

Ireno.

Verf. 18: *Et valde constrinxerat Verbum Domini facies omnium cardinum vulvarum &c.* Id est, ultio Dei verbo significata.

Rittangelius.

Hem! mirum Chaldæum! Audiatur benevolus Lector Textum Hebræum, qui ita sonat: *Quia claudendo clauserat.* Chaldæus itidem ad verbum. Noster interpretes verò, *valde constrinxerat.* Egregiè hunc locum vertit. Sed transeant ista. Ad rem ipsam. Quæramus quisnam sit ille, qui clauserat &c? (Textus Hebræus) *Iehova.* Chaldæus, *Verbum Iehovæ,* noster interpretes, *Ultio divina Verbo scripto significata.* Hæccine est genuina Dictionis *Iehovæ* interpretatio. Textus Hebræus dicit *Iehovam* (quem, ut toties diximus, Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt) clausisse &c. Tu dicis *ultionem.* Si vel unico apice monstraveris Hebræorum *Iehovam* vel Chaldæorum *Verbum Iehovæ* significare ultionem in verbo scripto significatam, actum erit de me. Etiam si omnia illorum scripta perscrutatus fueris, certò tamen comperies, illos nunquam de summo Deo impiè sensisse, quod tu tamen illis admodum impiè & securè affingis.

Irenopolita.

Cap. 21. verf. 20: *Et fuit Verbum Domini in auxilium puero.* Eadem loquendi formula, ubi de Verbo Dei narratur, quod alicui auxilium præbuerit, occurrit infra, verf. 22: & cap. 26. 28: 28. 20: 29. 12: 39. 23: 48. 21: Exod. 18. 19: Num. 23. 21: Deut. 2. 7: 31. 8. 23: ubiq; etiam Onkelos hanc phrasin retinet. Intelligitur autem hic providentia, cura & protectio Dei, quam antea per verbum

K 3

suum

suum pollicitus erat, & quâ circa hunc vel illum versatus est. Vide alia huc pertinentia supra.

Rittangelius.

Paucis hic iterum tantum opus est. Nam ubi Textus Hebræus habet, Et fuit *Iehova* vel *Deus cum puero*, Chaldæus hunc *Iehovam* vel *Deum* per *Verbum Iehovæ* exprimens dicit; Et fuit *Verbum Iehovæ* cum vel in auxilium puero, & non *Et fuit providentia, cura Et protectio cum vel in auxilium puero*. Aut forte putas Chaldæos nullum aliud habuisse vocabulum, quo providentiam, curam & protectionem exprimere potuissent? Falleris. Nam audi! Et fuit in auxilium puero, (Quis? Textus Hebræus,) *Iehova* vel *Deus*. Chaldæi *Verbum Iehovæ*; Tu verò, *providentia, cura Et protectio fuit in auxilium puero*. Sic de cæteris omnibus locis.

Irenopolita.

Verf. 23. Et jam jura mihi in vel per *Verbum Domini*. Idem quoq; Onkelos. Ubi Ethnici hi Abimelech & Pichol ne per somnium quidem cogitarunt de alia persona præter illum Deum, qui se in verbo vel in somnio revelaverat Abimelecho. Nisi velimus hos existimare nocturnam hanc manifestationem à filio Dei profectam esse. Sed ubi quæso vola aut vestigium hujus rei in historia? Sic quoq; infra cap. 24. 3: in adjuratione Abraham, ubi Jonathan. *Adjuro te in nomine Verbi Domini, cujus thronus est in cælis excelsis*. Onkelos autem habet *Adjuro te in Verbo Domini*. Nihil aliud volunt quam Abrahamum usurpatione nominis Dei, qui se antea ei revelaverat in verbo prophetico, servum suum obstrinxisse, ut hic idem sit *Adjuro te in nomine verbi*, vel per *Verbum Domini*. Non quasi per verbum aliquod Dei scriptum fecerit hanc adjurationem (sicuti post-

postmodum Judaica invexit superstitio, hodieq; usitatum est, ut per libros sacros vel per legem Moſis Judæi concipiant ſua juramenta, de quo Majmon in Hilchot ſchebuoth cap. 12.) ſed per illud verbum ſeu oraculum, quo ſe Deus manifeſtaverat.

Rittangelius.

Primò. Quid inde ſive ad te, ſive contra me, quomodo Ethnici illi hæc verba intellexerint: Nam eorum, nos ſententiam non imus examinatum, ſed Chaldæorum. Dein certum eſt, Abimelechum & Picholem, dum volunt Abrahamum jurare ſibi debere per *Iehovam*, non voluiſſe ut juraret per *verbum revelatum*, ſed per *Iehovam* ipſum, quem Chaldæi dicunt *Verbum Iehovæ*. Præterea: Quæ de Judaica ſuperſtitione in juramentis præſtandis diſſeris, non ex Majmonide, quem tu nunquam vidisti, legiſti, ſed ex Buxtorſii majori Lexico in radice *Schabab* deſcripſiſti; & nec ejus ſatis percepſiſti mentem. Non enim Buxtorſius de ſolemni Judæorum juramento, ut tu falſo dicis, loquitur, ſed de vulgi conſuetis juramentorum abuſibus. Sed nondum erroris finis eſt. Neutiquam enim Hebræis per legem ſcriptam jurare integrum eſt, ut benè conſtat iis, quibus cum illis intercedit familiaritas.

Irenopolita.

Verſ. 33. *Et crediderunt in nomen Verbi Domini.* Huic perſimilem locum vid. Exod. 14. 31: hic Alia loca ubi credere quis dicitur in nomen Verbi Dei vel in Verbum Domini, conſule ſupra ad Gen. 15. 7.

Rittangelius.

Non veritatem & pacem ſed rixas & odium quæris, aliàs materiam hanc, ſuperius jam ſatis fuſè pertractatam,
&

& loca toties citata non de novo repeteres. Ad hæc omnia supra cap. 15. 7: responsum est.

Irenopolita.

Cap. 22. vers. 1: *Et illicò Verbum Domini tentavit Abrahamum*, metonymicè, scilicet Deus per verbum vel oraculum suum, quod mox describitur. Nisi potius hic intelligere velimus sapientissimum Dei consilium, quo explorare fidem & constantiam Abrahami voluit.

Rittangelius.

Multa moves, pauca promotes. Quid dicit Textus Hebræus: *Et tentavit Abrahamum*. (Quis? Textus Hebræus;) Deus; Chaldæus, *Verbum Dei tentavit Abrahamum*: non consilium vel oraculum, ut tu nugaris. Ad cognatos es ablegandus. Quid dicunt Germanica nostra Biblia? *GOTT versuchte Abraham*: Jam quantum hic monstri nasceretur, si quis vocem *GOTT* redderet per consilium vel oraculum. Fumos vendis.

Irenopolita.

Vers. 17: *Dixit: cum Verbo meo juravi*. Ita quoq; Onkelos, hoc est, *mecum*: Vel uti Hebræus legit Bi. ut significetur firmissimum decretum, quod DEUS apud se ipsum statuit. Huc refer uberioris explicationis causa, quæ supra dicta sunt ad cap. 9. 12:

Rittangelius.

Veritas exilium quidem patitur, sed in totum suppressi non potest, pellucidum est enim omne mendacium. Textus Hebræus: *Apud me juravi*: Chaldæus, *Apud Verbum meum juravi*. Jam audi: Quis est ille, qui se apud se ipsum jurasse dicit? Textus Heb. *Iehova*. Chaldæus hunc hebræorum *Jehovam* nominat *Verbum Iehova*: Germani. *GOTT*:

GOXX / Galli; Et encul: Ergo dum Iehova dicit, apud me ipsum iuravi, hoc Chaldæi exprimunt per Verbum meum iuravi, adeoq; per Be Memri (per verbum meum) indignant ipsum incomprehensibilem Iehovam? Ita res se habet. Ad cætera supra responsum est cap. 9. 12:

Irenopolita.

Vers. 18: Quia obedivisti verbo meo. Idem etiam Onkelos. Hoc est iussui meo de mactando filio obtemperasti. Rittangelius.

Hæreticorum animositas & inscitia flagitiosa semper est inquieta, etiamsi eadem ubiq; Chorda oberret. Textus Hebræus: Eo quod obedivisti voci meæ (cujus voci? Et quis est qui hæc loquitur? Textus Hebræus;) Iehova. Chaldæus hunc Iehovam nominat verbum Iehovæ. Interpres noster Iussum de mactando filio: Ergo non Deus ipse, cuius nomen est Iehova, & quem Chaldæi per Verbum Iehovæ exprimunt, sed illud iussum de mactando filio dixit ad Abrahamum. Quia obedivisti iussui meo? Et hoc, calx sine arena. Iussus dixit Abrahamo.

Irenopolita.

Cap. 24. vers. 1: Et Verbum Domini benedixit Abrahamo omni genere benedictionis. Sic quoq; infra cap. 31. 9: Et benedixit Dominus nomine Verbi sui post mortem matris ejus. Ita etiam Num. 23. 8: Quid ego maledico? Nam Verbum Domini benedixit illis: Deut. 24. 19: Benedicet nobis Verbum Domini Dei vestri in omnibus operibus manuum vestrarum. Hic benedictio facta Abrahamo, Isaaco, & promissa populo tribuitur verbo Domini, non tantum quia interventu illius Deus eam pollicitus erat, sed etiam quia huic conjuncta est ἐνέγεια quædam apparens in Dei beneficiis. Atq; hoc sensu latè extendunt Chaldæi hanc dictionem, ut per hoc Verbum intel-

L

intelligent, vim illam in Deo, qua cuncta moderatur atq; exequitur, sive illa in bonum sive in damnum hominis cedant.

Rittangelius.

Ne nimis accuratam cum nostro Antagonista instituamus rationem, breviter respondemus. Quid dicit Textus Hebræus? *Et Iehova benedixit Abrahamo in omni.* Chaldæus, *Et Verbum Iehovæ benedixit Abrahamo omni genere benedictionis.* Vides quod neminem alium Chaldæi per τὸ *Verbum Iehovæ* indigitant, quàm ipsum incomprehensibilem *Iehovam*. Tu sudabis ostendere hunc incomprehensibilem *Iehovam* esse vim aliquam creatam.

Irenopolita.

Cap. 26. vers. 5: *Quia obediit Abraham Verbo meo & observavit custodiam Verbi mei.* Ita etiam Onkelos. Mandatum hic intelligi de relinquendo patrio solo & offerendo filio, nemo facile inficias ibit.

Rittangelius.

Ad hæc jam superius cap. 22. vers. 15. responsum est.

Irenopolita.

Cap. 27. vers. 28. *Et dabit tibi Verbum Domini de rore bono.* Uti suprâ benedictio refertur ad verbum, ita hic largitio roris. Vide annotat. ad cap. 24. 1:

Rittangelius.

Et hic nugas vendis, nam Chaldæus habet; *Et dabit tibi Verbum Iehovæ de bonitate rorum descendantium de cælis.* &c. Adcætera superius cap. 24. 1: (ubi de omni genere benedictionis & benedicente simul actum est) responsum est. Superflua hæc sunt. Parvus libellus, multis & quidem maximis scatet mendaciis. Si quilibet versus semel tantum citatus

citatus fuisset, unica charta suffecisset. Miror tamen quod tam diversam faciat orationem, cum largitio roris hoc in loco pars sit superioris sui totius. Vid. cap. 42. 1:

Irenopolita.

Vers. 31: *Et impedivit Verbum Domini ab illo feram mundam.* Divinā scilicet providentiā factum fuit, ut Esau non posset edulium tempestivè parare ex capta fera.

Rittangelius.

Divina quidem providentia hoc factum esse concedo. Chaldæos vero hanc per τὸ *Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*) indigitare voluisse falsum est. Cum illi neminem alium, quàm ipsum summum *Iehovam* per *Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*), ut sæpissimè inculcavimus, expriment. Alias vel unico in loco, ubi in sacra scriptura de divina providentia agitur, Chaldæi ipsum genuinum vocabulum τὸ *providentia* per *Verbum Iehovæ* expressissent, quod factum nullibi est.

Irenopolita.

Cap. 31: vers. 24: *Et venit Angelus cum Verbo à facie Domini ad Labanum.* Onkelos reddit; *Et venit Verbum à Domino*, hoc de revelatione facta Labano in somnis accipiendum esse historia manifestò arguit.

Rittangelius.

Non adeò crassæ putabam te esse rusticitatis, quam tu quidem solam pro industria habes. Nescio, quam tibi auctoritatem scelere errorum tuorum acquirere conaris. Ubi tu unquam in sacris authoribus legisti Deum se alicui revelasse in somno? In somnio scripsisse debuisses. Quis de tuis larvis nocturnis & noctuis portentis in somno factis non rideat? Ad cætera supra responsum est
cap. II. vers. 8:

L 2

Ire-

Verf. 50: *Vide: Verbum Domini testis sit inter me & te.*
Idem quoq; Onkelos. Hoc si de Angelo ex mente Jonathanis, apparente Labano sumatur; tum propriè is potuit testari de hoc fœdere: aliàs potest intelligi de ipso met Deo, qui se per verbum noctu revelaverat.

Rittangelius.

Interpres noster ex falsa præsumptione vult Jonathane hic loqui de Angelo, cum hoc falsum sit. Nam ubi Textus Hebræus de Angelis creatis loquitur, ibi Chaldæi habent vocem *Mal'acha* (quæ propriè *nuncium*, *Angelum* vel *legatum* significat.) Unde *Mallechuth*, *legationem* significat, & quidem etiam *propheticam*. Et Prophetæ Angeli dicuntur. Per *Verbum Iehovæ* verò indignant ipsum *Iehovam* semper. Jam audi, Textus Hebræus: *Vide Deus, (non Angelus aut legatus) testis est inter me & te.* Chaldæus. *Vide Verbum Iehovæ testis est, inter me & te.* Nulla hic mentio fit angeli. Cur non inspexisti Germanicam vel Latinam quamvis versionem?

Irenopolita.

Cap. 41. 1: *Et facta est sub finem duodecim annorum recordatio Iosephi coram verbo Domini.* Hoc est decreto Dei, quo statuerat tunc illum è carcere liberare.

Rittangelius.

Tu tibi imaginaris illum esse insanum, qui tecum infano non insanit. Ubi tu legisti in Textu Hebræo, Chaldæis, vel in omnibus, quotquot sunt, aut unquam fuerunt, in universo terrarum orbe versionibus, recordationem Iosephi factam esse sub finem duodecim annorum? Sub finem *duorum*, non *duodecim annorum*. Vide quod

quòd nullus sit locus in hoc tuo futili scripto, ubi non ex tuis ipsius scriptis & verbis tela sumam, quibus contra te pugnem. Præterea quis est hic sensus, *facta est recordatio Iosephi coram decreto?* Scis ne tu, quid sit decretum, vel ipse Deus? Quis unquam ex insanis non dicam prophanis scriptoribus tale quid somniavit? Coram *Verbo Iehovæ*, (per quod Chaldæi ipsum *Iehovam* indignant,) *facta est recordatio Iosephi*, non coram decreto, &c.

Irenopolita.

Cap. 46. vers. 4: *Ego sum, qui cum Verbo meo descendam tecum in Ægyptum &c. Et Verbum meum ascendere te faciet.* Curam & protectionem suam antea illi per Verbum promissam dicit perpetuum fore ejus comitem.

Rittangelius.

Nunquam hoc vel omnium minimâ calamistratione, non dicam apice ostendes, etiamsi non solum totam scripturam & omnes Chaldaicas paraphrases, imò etiam omnium (quotquot omnibus seculis fuerunt) Hebræorum Commentatorum & prophanorū Scriptorum scripta percontatus fueris, eos per τὸ *Iehova*, (quem Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt) intelligere voluisse *Curam* & *protectionem* per *Verbum scriptum &c. promissam*. Nam hic arrige aures; *Et Ego ascendere faciam te etiam ascendendo* habet Textus Hebræus. Chaldæus verò; *Et verbum meum ascendere faciet te &c.* Jam! Quis est ille *Ego qui ascendere faciet &c.* quem Chaldæus per *Verbum meum* expressit? Summus ille & incomprehensibilis *Iehova*; non cura, non protectio in verbo scripto significata. Considera quæso quis sit *Iehova*, & quid sit *cura*, & ita noli amplius de Deo impiè loqui.

Irenopolita.

Cap. 48. vers. 9: *Et dixit Ioseph ad patrem suum, filios dedit mihi Verbum Domini.* Respicit forsan ad somnium, Gen. 37. 9: Vel dicit Verbum Domini dedisse filios, quia hoc causa fuerit benedictionis hujus; Vide & supra, ad cap. 24. 1:

Rittangelius.

Textus Hebræus dicit in præcedente versu octavo, Israel vidisse filios Josephi filii sui, & quæsisse, quinam sint. Cui Joseph sequente hoc versu nono hisce respondit; *Filii mei sunt hi, quos dedit mihi Deus hic &c.* Hæc Chaldæus ita explicuit; *filii mei sunt hi, quos dedit mihi Verbum Iehovæ &c.* Noster interpres: *Filios dedit mihi Verbum Domini.* Vide quàm tua à Textu Hebræo & Chaldaica discrepet paraphrasi. Nunc applica! Quis dedit tibi filios mi Joseph? Textus Hebræus. *Deus dedit mihi filios.* Chaldæus hunc Hebræorum Deum vocans *Verbum Iehovæ* dicit; *Verbum Iehovæ dedit mihi filios.* Noster interpres, *vis quædam per literam vel mortuum verbum significata dedit mihi filios vivos.*

Irenopolita.

Cap. 50. vers. 19: *Sed Verbum Domini cogitavit illud in bonum.* Quia Dominus, pro sapiente & benigna sua providentia, hic per verbum significata, in bonum direxit eventum.

Rittangelius.

Quis cogitavit illud in bonum? Textus Hebræus; *Deus cogitavit illud in bonum.* Chaldæus hunc Hebræorum Deum nominat *Verbum Iehovæ.* Interpres noster Irenopolitanus dicit, *Providentia cogitavit illud in bonum.* Hem! non solum egregium interpretem, sed & mirum etiam.

etiam revelatorem agit noster Irenopolita. Si unico apice mihi ostenderis, Deum in sacris scripturis & Verbum Iehovæ apud Chaldæos, notare providentiam, vapulabo. Id est, Nunquam.

Dicta Exod.

Irenopolita.

C Ap. 12. vers. 23: *Et transiit verbum Domini ostium.*
Hoc est, angelus Domini, ne Israelitis noxam inferret.

Rittangelius.

Hic iterum nugas vendis. Textus Hebræi vel cuiusvis versionis sunt hæc verba, quibus tu nudam voculam τὸ Memra (verbum) adjecisti, & pro Jonathanis vendis. Hæc verò quæ sequuntur sunt Jonathanis formalia; nempe, *Et proteget Verbum Domini ostium, neq̃ dimittet angelum perditorem intrare in domos vestras ad percutiendum.* Tu ne es peritissimus ille & omnium doctissimus Magister in Israele, & quod magis, in linguis Orientalibus versatissimus, & nondum scis, quomodo angelus vastator ille apud Targumistas vocetur? Cur non inspexisti Jonathanem? *Mallacha Chabala* vocatur apud Targumistas *Angelus perditor vel vastator*, non *Memra Iehovæ (Verbum Iehovæ.)* Audi & applica. Textus Hebræus. *Et transibit*, (non transiit.) Quis? Textus Hebræus, *Iehova transibit.* Chaldæus hunc hebræorum *Iehovam* nominat *Verbum Iehovæ.* Interpret noster Irene oriundus vocat hebræorum *Jehovam Angelum Vastatorem*, vel perditionis. O blasphemum & impudens os! Ubi Jehova significat angelum perditionis malum? Sed adhuc audi & aliud edoceberis.

Et

Et non dabit vel permittet venire, (Quis?) 'Iehova non permittet venire: Chaldæus Verbum Jehovæ non permittet venire. (Quem?) Textus Hebræus: Hamaſchith id est perditorem) non permittet: Chaldæus hunc perditorem nominat Mallach Hachabala (Angelum perditorem) non permittet venire in domos veſtras ad percutiendum. Ecce Chaldæus & Textus Hebræus diſtinctis nominibus & ipſum ſumme bonum Jehovam & angelum perditionis malum expreſſit, ut te blaſphemum oſtenderet.

Irenopolita.

Verſ. 29: Et Verbum Domini trucidavit omnem primogenitum: Videlicet angelus Vaſtator, qui juffu Dei huic negotio præfectus erat. Confer infra cum cap. 13. 15: Ubi Jonathan dicit, Dominus interfecit &c. omiſſa verbi mentione.

Rittangelius.

Tu hic ex paralellis locis contra te ipſum, Proh dolor! tela cudis. Nam cap. 12. verſ. 29: impiè nugaris Verbum Jehovæ ſignificare Angelum malum perditionis: Et cap. 13. verſ. 15: vis eundem angelum eſſe ipſum Jehovam. Si hoc dixeris, illud tacere debes, ne contraria ſibi eadem in re, dixiſſe videaris.

Irenopolita.

Cap. 13. verſ. 5: Quam (terram) juravit in Verbo ſuo patribus tuis. Quia hoc promiſſum de terræ Canaan poſſeſſione Deus antea per verbum ſuum fecerat. Ita quoq; Targum Hieroſ; Deut. 26. 3:

Rittangelius.

Ad hæc ſupra cap. 22. verſ. 17: ſatis fuſe reſponſum eſt. Vide ibi,

Ireno-

Verf. 15: *Et factum est, cum indurasset Verbum Domini cor Pharaonis.* Quia contra crebras admonitiones & miracula, ministerio Moſis & Aharonis facta, magis animum obfirmavit.

Rittangelius.

Textus Hebræus dicit. *Iehova induravit.* Chaldæus hunc *Iehovam* vocans *Verbum Iehovæ* dicit; *Verbum Iehovæ induravit.* Noſter interpres Irenopolitanus vult Textum Hebræum per *Iehovam* (quem Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt,) ſignificari velle Crebras admonitiones & miracula ministerio Moſis & Aharonis facta. Sed citra rationem. Nam quis hic existeret ſenſus. *Crebræ admonitiones & miracula ministerio Moſis & Aharonis facta ſedent in ſolio excelfo & elevato, exaudiunt preces noſtras, vivificant, morte afficiunt, remittunt peccata &c.* Pudeat te tui commentarii.

Irenopolita.

Verf. 17: *Vt transgrederentur decretum verbi Domini.* Idem loquendi modus occurrit Num. 14. 31: *Transgreſſi eſtis decretum verbi Domini:* Vide & Num. 22. 18: 24. 13: *Ad transgrediendum decretum verbi Domini.* Ubi idem habet Onkelos, quia decretum Domini revelatum in verbo ejus violaverant. In primo autem loco agitur de termino Liberationis ex captivitate Ægyptiaca decreto à Deo, & ſignificato Abrahamo, Gen. 15. quod Ephraëmitæ illud anticipaverint triginta annis. In ſequentibus verò ſermo de verbi vel mandati divini violatione.

Rittangelius.

Quid hic novi? *Transgreſſi eſtis decretum verbi Domini* Num. 14. 13; *Ad transgrediendum decretum verbi Domini* Num.

M

22. 18.

22.18. & 24.13: significat, quia decretum Domini revelatum in verbo eius violaverant? Hæc; *transgressi estis*, sunt illa sola quibus tuus commentarius recte accommodari potest, non verò sequentia, nempe *Verbi Iehovæ*. Nam per *Verbum Iehovæ* Chaldæus exprimit ipsum *Iehovam*, cuius decretum violaverant. Benè enim sequitur: *Transgressi estis* (Quid?) *decretum*, (cujus decretum?) *Verbi Iehovæ decretum*: Ex mente verò Irenopolitæ: *Transgressi estis* (Quid?) *decretum* (cujus decretum?) *decretum decreti vel verbi scripti*. Oedipo hic opus est. Quid amplius? Irenopolita vult hæc Exod. 13.17: ab ipso citata verba agere de termino liberationis ex Ægypto: quod falsum esse patet ex sola textus inspectione; dicitur enim *transgredi non egredi*. Sed adhuc est quod sub examen revocandum venit, nempe versionis vitium. Nam Exod. 13.17: Chaldæus habet; *Et quia transgressi sunt decretum verbi Iehovæ &c.* Hæc noster Irenopolita vertit; *ut transgrederentur decretum verbi Domini*. Nimis accuratè hunc locum vertit,

Irenopolita.

Eodem. 17. versu: *Quod venturum esset ad illos Verbum Domini per manus prophetae Hezechielis in valle Doura*. Respicit Jonathan ad cap. 37. Hezech. & putat ibi narrari de suscitatione Ephraimitarum, qui ante præfixum terminum exiverant Ægypto, & à Philistæis trucidati fuerant. Cujus traditionis mentio fit quoq; à Rabbi Eliezer in suis Pirke, & in Talmude.

Rittangelius.

Vah! quantum hic monstri nascitur. *Pirke*, cujus generis & numeri? Cujus status, absoluti vel regiminis? Legisti tu unquam *Pirke* in fine orationis? ferulam mereris. Vah & iterum Vah! parturiunt montes & nascitur
ridiculus

ridiculus mus. Ubi unquam ab hebræis & quidem omnium imperitioribus vetulis & mulierculis audivisti *Rabbi Eliezer in suis Pirke*. Pudeat te ! Sed rudiora adhuc benevolus lector deprehendet : si Jonathanis inspexerit formalia quæ ita sonant. *Hæc sunt illa ossa arida, quæ adduxit Verbum Iehovæ per manus Ezechielis Prophetæ in valle Douva*. Vides; *Quæ adduxit Verbum Iehovæ* habet Chaldæus; Non, *Quod venturum esset ad illos Verbum Iehovæ*, ut tu nugaris. Certè virum in lingvis Orientalibus versatissimum tale quid commisisse nemini prudentiori persuasisses.

Irenopolita.

Cap. 14. vers. 25: *Quia Verbum Domini perfecit pro illis bella in Ægypto*. Idem & Targum Hieros. Auxilium enim Domini pro illis pugnabat.

Rictangelius.

Hic sensus pius quidem & verus videtur; Sed hoc in loco malè applicatus. Non enim Chaldæus per τὸ *Memra* (verbum) vult intelligi *auxilium*; Aliàs ubi propriè de *Auxilio* agitur, Chaldæus id, per *Memra* (Verbum) expressisset, cum tamen hoc, nullo in loco, totius sacrae scripturæ factum sit. Sed illum Hebræorum *Iehovam*, pro Israele pugnantem, & à quo illis *auxilium* hoc proveniebat, per *Verbum* reddidit. Audiamus Paraphrasten; Inimico enim non est credendum. Paraphrastes Jonathan: *Quia Verbum Iehovæ, illud est quod pugnât pro illis bella contra Ægyptios*. Textus Hebræus: *Quia Iehova pugnans pro illis contra Ægyptios*. Vides; Hebræorum *Iehovam* pro illis pugnantem Chaldæus nominat *Verbum Iehovæ*: Sed adhuc recipe has hallucinationes. Chaldæus habet *pugnât bella in præsentî*. Tu hoc præsens vertisti in præteritum, nempe *perfecit bella*. Dein Chaldæus habet *contra Ægyptios*, Tu

M 2

in

in Ægypto: Natio tibi Regio visa est. Cum hoc Ægyptij dixerint in submersione maris algosi, qui postmodum Ægyptum nunquam viderunt amplius. Pergit noster tam egregius interpres; Idem & Targum Hierosol. Cæcis tu vel vitulinis oculis aspexisti Hierosolymitanum Paraphrasten. Falsissimum est enim, eum ita, sicuti tu veritisti, habere.

Irenopolita.

Cap. 15. vers. 1: *Ipse in Verbo suo liberavit ab illo: Ubi liberationem ex servitute Ægyptiaca dicit factam esse per verbum Dei, quia illam promiserat Dominus in verbo suo. Vide Gen. 15.*

Rittangelius.

Tu dicis liberabit ab illo: Chaldæus verò habet contrarium nempe vindictam sumet ab illo. Fracta jam navi, de mercibus non est disputandum.

Irenopolita.

Vers. 8. *Et cum verbo coram te transiverunt aquæ; Onkelos habet; cum verbo oris tui, id est jussu.*

Rittangelius.

Et hic Jonathan habet contrarium: Hoc est, non transiverunt aquæ; Sed ut cumuli steterunt aquæ. Certe virum in linguis Orientalibus versatissimum hoc commisit senemini prudentiori persuasisse. Sed & Textus Hebræus sic habet sicut Jonathan. Frustra igitur de non subsistentibus sententiam fers. Falsum enim non subsistit.

Irenopolita.

Cap. 16. vers. 3. *Quis dabit per Verbum Domini in Ægypto? Ubi in Heb. manu Domini. Quæritatur populus quod in deserto penuria carnis laboret, quam large antea suppeditaverat Dei providentia in Ægypto.*

Rittan-

Ter hic noster interpres in sua translatione impingit. Nam; Primo pro *utinam* habet *Quis dabit*, quæ sunt verba Textus Hebræi vel cujusvis versionis. Secundò, *mortui essemus* omisit. Tertiò: In terra *Ægypti* vertit in *Ægypto*. Sic enim sonant Jonathanis verba formalia: *Vtinam mortui essemus per Verbum Iehovæ in terra Ægypti*.

Irenopolita.

Cap. 17. vers. 1: *Moverunt castra sua secundum Verbum Domini*, hoc est præscriptum vel mandatum ejus. Idem & Onkelos. Ita & vers. 13. *Secundum os Verbi Domini*. In Hebr. *Secundum os Domini*, quod uterq; Paraphrastes reddit, juxta *Verbum Domini*. Vide Num. 3. 16: *Præcepit vobis Moses secundum os sermonis Domini*, & vers. 51: *Utrobiq; Onkelos habet. Secundum Verbum Domini*. Sic & Num. 4. 27. 37. 41. 45. & 49; Cap. 9. 8: *Iudicavit illos secundum verbum sanctum*, & vers. 18: *bis; vers. 20. & 23. ter. Num. 10. 13. & 13. 4: 33. 2: 38. & 36. 5*. In quibus omnibus pro jussu divino vel Verbo Dei propriè dicto sumi nulla ratio finit dubitare.

Rittangelius.

Erras & alios in errorem trahere satagis. Hæc dicit Chaldæus: *Et profecti sunt omnis cætus filiorum Israel de deserto Sin ad profectiones suas, juxta Verbum Iehovæ & castrametati sunt in Rephidim*. Hæc aliter sonant quam tua versio. Ad cætera supra responsum est, Chaldæos per *Memra de Adonai* (*Verbum Iehovæ*) nullibi significari vel le decretum. Dein in tuam propriam perniciem citas versum 16-tum capitis tertii Numerorum, *Præcepit vobis Moses secundum os sermonis Domini*. Nihil enim horum, neq; in Textu Hebræo, multò minus in omnibus Chaldæis

M 3

extat

extat. Sed Textus Hebræus habet; *Et numeravit illos Moses &c.* Sic & Chaldæi. Vah! quam belle hunc locum vertit præcepit pro numeravit, & vobis personam secundam, pro illos tertia persona. Numeravit illos Moses &c. habet Textus Hebræus, & Utriq; Chaldæi, non præcepit vobis Moses. Corrige igitur.

Irenopolita.

Verf. 15: *Exstruxit Moses altare, & vocavit nomen ejus Verbum Domini vexillum &c.* Quia ope verbi sui miracula inter illos patravit: Sicuti Targum Jonathan & Onkelos rationem ejus appellationis addunt. Vide supra cap. 13. 8:

Rittangelius.

Ignosce non sic, sed hæc habet Chaldæus: nempe, *Et edificavit Moses altare & invocavit nomen ejus, Verbum Iehovæ, hoc est miraculum meum.* Ubi tunc erat Lex vel verbum scriptum? Vel putas Mosen illico descripsisse sermones Dei (cum venia Ore prolatis) & per illam scripturam, literam mortuam patrasse miracula? Sed quoniam ad Chaldæorum rationes provocas, scias Chaldæos velle; Mosen non altare sic nominasse, sed eum, qui fecerat ipsis prodigia super eo invocasse, & miracula ibi facta commemorasse & pro iis Deum laudasse. Nam, *Va-ikra* non solum significat vocare, vel nominare, sed etiam laudare, celebrare & invocare.

Irenopolita.

Verf. 17: *Et dixit: juravit Verbum Domini per thronum majestatis suæ; quod per Verbum suum bellum esset gesturus.* Decreto Dei, tanquam personæ, tribuit juramentum, quod per verbum vel per justam suam vindictam bello deleturus esset Amalekitas.

Rittan-

Cum licentia mi Antagonista Chaldæus habet. Et dixit quia juravit Verbum Iehovæ. Hæ particulæ conjunctivæ, disjunctivæ, rationales, distinctivæ &c. interpretatu difficiles valde videntur nostro interpreti, cum plerumq; eas omittere soleat. Bis hoc in versu Verbi Iehovæ fit mentio. Primum, Antagonista vult notare decretum: Secundum verò vindictam. Quis tibi hoc indicavit unum & idem incommutabile, invariabile, & inapprehensibile significare diversa & contraria? Ubi hoc monstrabis Iehovam inapprehensibilem notare decretum vel vindictam? vel si vindictam, non decretum. Et si decretum non vindictam. An nescis quid sit decretum, vel quid sit vindicta: & quis sit ille omnium summè bonus Iehova? Chaldæus nec decretum, nec vindictam, sed ipsum Iehovam exprimit per Verbum Iehovæ. Pergit noster interpres; Decreto tanquam personæ tribuitur juramentum. Sed quis hic existeret sensus. Decretum juravit per majestatis suæ thronum? Vel ut antè dictum est, Decretum vel vindicta sedet in solio extenso & elevato. Decretum vel vindicta exaudit orationes nostras. Idem Decretum vel vindicta facit petitiones nostras. Decretum vel vindicta remittit peccata? Hem mirum interpretem.

Irenopolita.

Cap. 23. 21: Cave tibi ab illo & obedi voci ejus &c. non condonabit peccata vestra: quia in nomine Verbi mei, sermo ejus. Ubi de angelo agitur, quem populo Judaico ita præfecerat, ut omnia nomine Dei esset inter illum acturus & dicturus.

Rittangelius.

Cave tibi ab illo (à quo?) ab angelo: Et obedi (cui?)
verbo

verbo ejus. Cujus verbo obediendum est? *Angeli.* Ecce quam distinguit *Angelum à Verbo*; Quare? *quoniam non dimittet debita vestra.* Dein notari velim Chaldæum non habere & obedi voci *ejus*, nam hæc sunt verba Textus hebræi quæ Antagonista hic pro Jonathanis vendit, *sed obedi loquelæ ejus.* Tertiò hæc Chaldæi verba, *quia in nomine meo Verbum ejus*, Irenopolita vertit, *quia in nomine verbi mei sermo ejus.* Quod longe aliud est.

Irenopolita.

Cap. 25. vers. 22: *Et præparabo Verbum meum tibi illic.* Quia in illo loco Deus responsa & oracula sua daturus esset. Vide similem phrasin cap. 29. 42. 43; cap. 30. 36; ubi idem reddit Onkelos.

Rittangelius.

Versio hujus loci tolerabilis est. Sed quid dicit Textus Hebræus, *Ego Iehova conveniam te ibi*, non *Ego Oraculum vel responsum conveniam te.* Hunc *Iehovam*, quod toties inculcavimus, Chaldæus *Verbum Iehovæ* nominat.

Irenopolita.

Cap. 26. vers. 28: *Et precatus est ibi in nomine Verbi Dei.* Sive istius Dei qui se Mosi revelaverat in Verbo suo,

Rittangelius.

Varia noster Irenopolita malæ suæ causæ quærit refugia, quæ inter non exiguum est, præpostera locorum citatio. Nam hic versus, in hoc, ab eo citato, loco mei exemplaris non extat.

Irenopolita.

Cap. 32. vers. 35: *Et percussit Verbum Domini propter vitulum.* Hoc est ultio Dei ex ira ejus profecta. Vide supra Gen. 12. 17;

Rittan-

Cum venia mi Irenopolita, hic iterum nugaris, nihil enim horum habet Jonathan, sed hæc sunt ejus formalia; *Et perdidit Verbum Iehovæ populum, propter quod incurvassent se coram vitulo quem fecerat Abaron.* Ad reliqua, dicimus, Deus non est ultio; nec ira afficitur. Sed nec scriptura sacra, vel Chaldæi, aut ullus unquam hebræorum scriptorum tam impiè de summè bono Deo senserunt: Aliàs vel unico in loco, ubi de ira vel ultione agitur, illi hæc attributa, per $\tau\delta$ *Memra* (*Verbum*) expressissent. Examinanti autem omnia scripturæ, de ira & ultione agentia, loca, omniumq; Chaldæorum scripta, nullum ex omnibus inveniet. Scriptura caute, & per condescensiam loquitur, atq; quasi vim sibi facit, dum dicit *ira Dei, furor Dei &c.*

Irenopolita.

Cap. 33. 9: *Et locutum est Verbum Domini cum Mo-*
se. Ita quoq; Levit. 1. 1: Ita sæpius Verbum Dei dicitur cum aliquo locutum esse. Vide Targum Hieros. *Dixit Verbum ad Moſen.* &c. cap. 13. 18: cap. 14. 15: Ubi optime pro divino Oraculo vel prophetica revelatione sumitur. Sic etiam Deut. 30: *Verbum Domini Dei vestri loquens nobiscum:* videlicet in legislatione. Ita quoq; Hieros. Deut. 32. 48: & 34. 4: cap. 31. 2: & 32. 49: Idem Irenopolita. versu 12. capitis 33. -tii: *Tu locutus es in verbo tuo, scilicet mihi revelato.*

Rittangelius.

Sciat benevolus Lector, In illis locis ubi Chaldæi habent, *Verbum Domini locutum est ad Moſen*, Textum Hebræum habere, *Iehova locutus est ad Moſen vel cum Moſe.* Atq; Chaldæos per *Verbum Iehovæ* neminem alium
 N
 quam.

quam ipsum summum Jehovah exprimere. Egregiè hac de re disputant Esseorum sapientes, Num vox illa, quam audivit Moses in tentorio conventus desuper propitiatorio, è medio Cherubinorum, fuerit res creata: Vide hac de materia Textuarios vel Essæos disputantes, quænam hæc fuerit vox. Idem quid sentiendum sit de sermone divino, de sermone Angelico, de sermone prophetico & prophetico actu. Vide Soharum & magnum illum Schandrum Textuariorum facile principem & alios.

Irenopolita.

Verf. 19: *Invocabo nomen Verbi Domini coram te.* Vide observata supra ad cap. 26. 28: Eadem locutio recurrit cap. 34. 5: *Et invocavit Moses nomen Verbi Domini.* Videtur autem Paraphrastes hic maxime indicare voluisse Nomen Dei Tetragrammaton, quo se Mosi revelaverat.

Rittangelius.

Nugaris quod verf. 19: Moses invocaverit nomen *Verbi Dei*, vel *Deum*. Sed Deus ipse nomen suum *Jehova* coram Mose elocutus est. Interim hic vel invitatus fateri cogaris, per Chaldeorum *Verbum Iehovæ* intelligi debere ipsum *Iehovam*.

Irenopolita.

Verf. 22: *Obtegam te Verbo meo.* Idem etiam Onkelos reddit; Ubi in Hebræo est, *ponam manum meam super te*.

Rittangelius.

Iterum hallucinaris; Textus Hebræus habet *Obtegam te vola mea*, & non ponam manum meam super te. Notari velim Antagonistam huic versui præcox & immaturum.

rum suum iudicium non adjecisse; forsan quia absurdum est dicere: *lege vel litera mortua* obtegam te, quam per te *Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*) vult intelligi.

99

Dicta Levitici.

Irenopolita.

CAp. 5. 21: *Et mentitus fuerit mendacia contra nomen Verbi Iehovæ.* Hoc est contra illud nomen, quod in verbo suo manifestavit. Hebræus habet; *prævaricationem prævaricatus fuerit in Dominum.*

Rittangelius.

De ejus Versione non adeò accuratam subicuri sumus cum eo rationem. Sed audi; Textus Hebræus *contra Iehovam prævaricatus fuerit*: Chaldæus hunc *Iehovam* nōminat *Verbum Iehovæ* dicens, *contra nomen Verbi Iehovæ prævaricatus vel mentitus.* Secundum nostrum interpretem verò *prævaricatus est, contra nomen quod in Verbo revelato revelatum est.* Unde quæso tibi constat per *Verbum Iehovæ* indigitari *Verbum revelatum*? Ubi ratio deest, veritas exulat.

Irenopolita.

Cap. 8. 33: *Et observabitis custodiam Verbi Domini.* Idem extat infra Deut. 11. 1: *Observabitis custodiam Verbi ejus.* Ubi propriè de verbo scripto sive lege accipiendum est. Vide & Num. 9. 19. 23: *Observabitis custodiam verbi Iehovæ.*

Rittangelius.

Miseret me tui, quod te iterum tam enormiter prostituas. Textus Hebræus habet. *Et observabitis custodiam,*

N 2

(cujus

(cujus custodiam? Textus Hebræus) *custodiam Iehovæ*, Chaldæus *Verbi Iehovæ*, non *legis* vel *Verbi scripti*. Nam, nulla hic legis fit mentio, sed hebræorum *Iehovam* Chaldæus nominat *Verbum Iehovæ*.

Irenopolita.

Cap. 9. 23: *Si non habuerit delectationem Verbum Domini in servis*. Quia per Verbum Deus significare solet beneplacitum vel delectationem suam. Simili quoq; modo ibidem sequentia possunt sumi. *Recipiet Verbum Domini cum oblectatione sacrificia Vestra*.

Rittangelius.

Nihil horum habet Chaldæus. Sed hæc sunt ejus verba: *Forte non habet beneplacitum Verbum Iehovæ in operibus manuum mearum*. Hic certè vel optimus inveniet campum patientiam suam exercendi, in lerna ista nostri translatoris plena vitiorum exhaurienda. Primò: *Forte non habet*. (Quid?) *beneplacitum*, Quis non habet beneplacitum? *Verbum Iehovæ non habet beneplacitum*. Hic expresse *Verbum Iehovæ* à *beneplacito* distinguitur, adeoq; non ipsum *beneplacitum* significare potest. Sed quam mirus, secundum tuam interpretationem hic evaderet sensus, si *Verbum Iehovæ* significaret *beneplacitum* vel *delectationem*, nempe *Forte non habet delectatio vel beneplacitum in operibus manuum mearum, delectationem vel beneplacitum*. Quia tu vis *Verbum Iehovæ* significare *delectationem* vel *beneplacitum*. Sed adhuc versio tua sub incudem revocanda est. Nam hæc *Forte non habet*, tu vertisti *Si non habuerit*. Secundò, *in operibus manuum mearum*, transtulisti in *servis*. Tertiò: *Recipiat Verbum Iehovæ*, interpretatus es *Recipiet Verbum Iehovæ*.

Ireho.

Cap. 27. 14: *Miserebor illorum cum Verbo meo: Hoc est, apud me ipsum. Vel intima commiseratione illos prosequar. Vel potest verti per Verbum meum, utpote quod index est hujus miserationis.*

Rittangelius.

Sic perge & gratiam à me obtinebis & tandem ab omnibus rectè sentientibus, nam dum confiteris *miserebor cum Verbo meo*, idem esse, quod *miserebor apud me ipsum*, dicis, quod alibi vel potius ubiq; negas, quod verò Ego, juxta veritatis præscriptum, ubiq; affirmo per *Verbum* intelligi *ipsum Iehovam*. Interim benevolum lectorem mone-re debeo, me hunc paragraphum in Chaldæo, hoc in loco, offendere non potuisse. Similiter quoq; proximè sequentem versum decimum quintum, nempe *Hæc sunt statuta*, &c. ibidem vix quisquam reperiet. Ego certè invito & irritato conatu auxiè quæsi.

Dicta Numer.

Irenopolita.

CAp. 6. 27: *Et ego in Verbo meo benedicam illis, vel per Verbum meum. Ut significetur causa media hujus benedictionis. Huc etiam refer, quæ observata sunt ad Gen. 24. 1:*

Rittangelius.

Ad hæc supra Genes. cap. 24. vers. 1. satis fusè responsum est. Vide ibi.

Irenopolita.

Cap. 10. 35: *Revelatum est Verbum Domini.* Et
N 3 vers.

vers. 36: *Revertere Verbum Domini per misericordiam tuam.*
 De arca fœderis hæc intelligenda esse manifestè indicat
 fons hebræus vers. 35: *Cum proficisceretur arca dixit Moses.*
 Vocatur autem arca Verbum Domini, quia Deus ante il-
 lam responsa vel oracula sua dabat, quando sacerdos in
 dubiis rebus os Domini consulebat.

Rittangelius.

O insignem nugatorem! *Revertere Verbum Domini*, id
 est, *arca Domini revertere*; & hoc iterum est, *Verbum Domi-
 ni coram arca Domini prolato revertere.* Insulsa est hæc
 oratio. Antecedentia lege & meliora disces. Jonathan,
Et erat dum volebat proficisci arca, (non cum jam profici-
 sceretur arca) *erat nubes subleata & stabat & non proficisce-
 batur, usq̃ dum mane ille*, (scilicet Moses) *stabat in oratione
 exorans & petens misericordiam à Deo, & ita dicens; Revela-
 re Verbum Domini* (non revelatum est Verbum Domini)
*in fortitudine furoris tui, & dispergentur inimici populi tui, nec
 erit odio habentibus eum pes ad consistendum coram te.* Si per
verbum Domini intelligenda foret arca, quò factum, quod
 Chaldæus, in antecedentibus à te, (quia tibi contraria
 erant) omisissis, ipsum vocabulum *Arona* (id est arca,)
 non reddiderit per *τὸ Μενρα* (*Verbum?*) Dicam quod
 res est: Per *Verbum Domini* non intelligitur arca ipsa, sed
 ille, qui super arca sese revelabat, id est, *Iehova*. Et hæc
 sequentia ad oculum monstrant, quæ sic habent, *Reve-
 lare nunc Verbum Iehovæ in fortitudine furoris tui.* Hoccine
 de arca vel Verbo coram arca prolato prædicari potest aut
 etiam debet? Siquidem vero id arcæ impropriè tribui de-
 bere statuas: ut ergò id propriè tribuatur ei, quem arca
 præsentabat. Quem vero illum? Num legem? An vero
 eum, qui sese super aut coram arcâ revelabat? Postre-
 mum,

num, ut mecum statuas manifeste veritas coget. Versi-
onem ejus quod concernit, notari velim nostrum inter-
pretem imperativum *Revelare*, vertisse *revelatum est*, per
præteritum. Dein vocem consignificativam *Kedun* (*nunc*)
perperam omisisse.

Irenopolita.

Cap. II. 20: *Quia sprevistis Verbum Domini, quia glori-
sa est majestas ejus inter nos habitans*. Similiter quoq; Onke-
los. Propriè de lege accipi potest; in quam contem-
ptus vel transgressio cadit.

Rittangelius.

Non sic legit Paraphrastes, sed noster Irenopolita-
nus interpres, sic exposuit. Jonathanis verba hæc sunt,
quæ sequuntur: *Quia sprevistis Verbum Domini, cujus Di-
vinitatis majestas habitat inter vos*. Quid tibi hic videtur
de *Verbo* tali, quod Deus ipse est, sicuti & Joannes Evan-
gelista testatur, & cujus divinitatis majestas habitavit inter
Israel in deserto? Nam & Johannes Evangelista dicit, *Vi-
dimus gloriam vel majestatem ejus &c.* Cujus majestatem
vel gloriam? *Verbi*: Quodnam est illud verbum? *Ipsè*
Deus. *Et Deus erat Verbum*. Ecce *Deus & Verbum unum*
sunt. Pudeat te tui commentarii. Hæc sententia fuit
Christi, Apostolorum & omnium seculorum Ecclesiæ
catholicæ. Dein hallucinatur dum dicit: Similiter quoq;
Onkelos: Cum hæc sint Onkelosi verba & quidem cum
aliqua differentia. Onkelos: *Quia sprevistis verbum Do-
mini, cujus Divinitas habitat inter vos*. Ecce & Onkelos di-
cit *Divinitatem Verbi habitasse inter Israelem*. Potest, jam
si tibi fides habenda, ita intelligi, si vero mihi neuti-
quam. Nam quæ legi adscribi possunt, *Majestas divini-
tatis & gloria inter populum suum habitans*? Nisi fortè minus
impropriè

impropriè loqui placuerit, cum tu tamen ita propriè intelligendum id esse audacter asseveres. Audi, lege, iudica; *Quia spreveritis Verbum scriptum vel legem seu literam, mortuam cuius Divinitatis majestas habitat inter vos.* Quod tamen tunc temporis nondum in rerum natura fuit. Nota bene, Chaldaeus habet *inter vos habitat*: hæc noster interpres vertit *inter nos* &c. Nos pro vos &c.

Irenopolita.

Cap. 14. 30: *Non ascendetis in terram, quam juravi in vel cum Verbo meo.* Ita & Onkelos: hoc est, quam juravi apud me ipsum, vel in verbo meo ad patres vestros & vos factò, pollicitus sum. Vide & Gen. 13. 5;

Rittangelius.

Tu quidem in hoc paragrapho ipse fateris, *in vel cum Verbo meo juravi*, idem esse, ac *apud me ipsum juravi*: & hoc verum est. Nam bene sequitur *Ego juravi apud me ipsum; Vel in verbo meo*, (Quis est ille Ego?) *Iehova*, (Et quid significat *in Verbo meo*?) *Apud me ipsum.* Sed hoc statim hic & ubiq; negas. Nam hic statim subjungis, *vel in Verbo meo ad patres vestros & vos factò pollicitus sum* &c. Si juravi *in verbo meo*, idem est, ac *juravi apud me ipsum*; Ubi ergo hoc probabis, quod *Deum apud se ipsum jurasse* significet *in verbo ad patres vestros & vos factò seu prolato polliceri*?

Irenopolita.

Vers. 35: *Ego Dominus decrevi in vel cum Verbo meo.* Sic etiam Onkelos. Hoc est, ita statui apud me ipsum, vel significavi in verbo meo, sic me decrevisse.

Irenopolita. Rittangelius.

Prius verum est, *decrevi in Verbo meo*, idem esse ac
statui

statui apud me ipsum: Vide supra. Posterius falsum est, Chaldaëum per Memra Iehovæ (Verbum Iehovæ) significari velle Verbum scriptum.

Irenopolita.

Cap. 16. 11: *Quia convenistis contra Verbum Domini & Aharonis: Et vers. 26: Quia convenerunt contra Verbum Domini, quo videlicet jusserat, ut principatus penes Moſen, & sacerdotium semper in familia Aharonis maneret.*

Rittangelius.

Vix me à vehementiori animi motu continere possum, quod tam protervè non dicam Chaldaeos, sed ipsam scripturam sacram, mutilare non erubescas. Nam ubi in Textu Hebræo, seu in Chaldaica paraphrasi legisti, quod te legisse innuis, *Quia convenistis contra Verbum Domini & Aharonis?* Ita potius, si rectè tecum inspexeris legendum erit. *Qui (non quia) convenistis contra Verbum Domini: (hic interponendum, quod tu omisisti comma;)* Aharon vero (non, & Aharonis) *quis est, quod vos murmurantes contra ipsum.* Ecce quam longè distent æra lupinis. Tu conjungis sejungenda, ut invito lectori tuum instillare possis errorem.

Irenopolita.

Cap. 20. 21: *Et mandatum acceperunt à Verbo cœli vel cœlesti, id est, ab oraculo Dei: quia cœli nomine Chaldaei & Hebræi indignant ipsum Deum. Hinc illa trita inter eos. Omnia propter nomen cœli, sive ad gloriam Dei referenda sunt. Semper timeat homo cœlum, vel Deum; atq; his alia genuina.*

Rittangelius.

Tu expresse vides, quod infinitè urgeo, *mandatum* distingui ab ipso *Verbo*; Quod tu tamen protervè pro

O

ipso

ipso verbo Dei obtendis. Audi! Mandatum acceperunt, (à quo?) à Verbo cæli. Et quid indignant Hebræi & Chaldæi per cælum? Antagonista dicit ipsum Deum. Sufficit.

Irenopolita.

Verf. 24: *Rebellastis contra Verbum meum.* Idem quoq; Onkelos. Eadem loquendi formula reperitur in utroq; Targum. Deut. i. 43. & 9. 23: *Rebellastis contra Verbum Domini;* Ubi in hebræo est, *contra os Domini.* Nihil autem aliud quam jussum aut statutum Dei hic intelligi potest. Eodem sensu quoq; sumitur in Targum Hieros. Deut. 32. 51. *Propterea quod rebellastis contra nomen verbi mei.* Sic etiam sequente. (Nempe) cap. 21. 6: *Et locuti estis contra verbum Domini.*

Rittangelius.

Hic iterum impingit enormiter: Primò: Chaldæus habet *Propterea quod rebellastis.* Secundò errat tua Excellentia, nam dicis eandem formulam loquendi in utroq; Targum (Deut. i. 43: & 9. 23:) Quod falsum est. Nam in his duobus locis in utroq; Targum alia loquendi formula reperitur.

Irenopolita.

Cap. 21. 7: *Excitavit Verbum Domini serpentes;* quia verbo suo tanquam iræ & vindictæ suæ instrumento, plagas immittit hominibus. Vide supra Gen. 12. 17: & Exod. 32. 35:

Rittangelius.

Arrigat quæso benevolus lector aures. Sacra scriptura in fonte hebræo dicit; *Et immisit Iehova serpentes.* Chald. *Et propterea concitavit Verbum Iehovæ serpentes.* Noster interpres Irenopolitanus: *Iræ & vindictæ instrumentum immisit serpentes.*

Ireno-

Verf. 9. & 10: Si direxerit cor suum ad nomen Verbi Domini; hoc est invocaverit Deum, inq; illo fiduciam suam collocaverit, ut liberet eos ab ignitis serpentibus. Confer Sap. 16. 12. Vide quoq; Exod. 26. 28: & cap. 33. 19: ubi Moses dicitur *nomen Verbi Dei* invocasse.

Rittangelius.

Et hic frugivir esse videris, dum tua sponte verum fateri cogeris. Dicis, quod *dirigere cor ad Verbum Iehovæ* significet, *invocare ipsum Iehovam*. Hoc est: *Verbum Iehovæ*, significare ipsum Iehovam. Quod verissimum est. Sed hoc fermè ubiq; impugnasti. Quod verò dicis Exod. 26. 28: & 33. 19. Moſen invocasse Deum, vel secundum Chaldæum *Verbum Dei*, veritati repugnat,

Irenopolita.

Verf. 36. *Preparavit Verbum Domini vermem vel erucam*: hic ver bo, tanquam providentiæ Dei ministro & executori, tribuuntur passim actiones causæ principalis: Uti cap. 23. 3; *Preparavit Verbum Domini ut occurreret ei*.

Rittangelius.

Quid audio! Jehova ille summus, quem Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt, providentiæ minister & executor est. Verum ausculta paucis; si non minus revelatorem quam interpretem agere conaris & dic. Quisnam ergo ille, cujus Jehova minister à te dicitur? Si enim Jehova, quem, ut diximus, Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt, providentiæ minister est: Necessè est, ut ipso quidam superior sit, cujus ab imperio tale providentiæ ministerium dependeat. Facile est sensum affingere, dif-

O 2

ficile

ficile vero probare. Nec minus peccas capitis vigesimi tertii citando versum tertium; Ubi pro *forte* occurret in futuro; ponis *præparavit* in præterito, omiſſa vocula *forte*. Dein in *occurſum meum*, vertis ut *occurreret ei*. Sed ad rem: Textus Hebræus dicit, Bileamum iſſe in occurſum *Iehovæ*. Chaldæus, in occurſum *Verbo Iehovæ*, non juxta noſtrum Irenopolitam in occurſum providentiæ miniſtro & executori. Hiſce vale.

Irenopolita.

Cap. 22. 9: *Et venit Verbum à Domino*. Idem quoq; verſ. 20: & cap. 23. 4. 16: Ubi de revelatione prophetica facta Bilhamo. Alia huc pertinentia vide ad Gen. 20. 3:

Rittangelius.

Audi; hic locus quidem agit de revelatione prophetica, ſed ideo *Verbum* ſignificare *revelationem propheticam* nunquam monſtrabis. Apud Hebræos *revelatio prophetica* vocatur *Chafon* vel *Machſeb* aut *Marreh*; apud Chaldæus *Chefuah* &c. nunquam vero *Memrah* (*Verbum*.) Hæc ſemel pro ſemper dictum eſto. Universalis enim canon eſt, cui contradicere nullus poteſt.

Irenopolita.

Verſ. 19: *Perrexit Verbum Domini mecum loqui*. Ubi *Verbo Dei*, tanquam cauſæ mediæ tribuitur loquela. Vel poteſt de angelo ſumi Bilhamum alloquente.

Rittangelius.

Hic nudum te exhibes Antagoniſta. Nam quid hoc commentarii eſt? *Perrexit Verbum Domini mecum loqui*; hic *Verbo Dei* tanquam cauſæ mediæ tribuitur loquela. Atqui Textus Hebræus in quem Paraphraſtes Jonathan commentatur habet *Iehova*, & hunc *Iehovam* Jonathan appellat

Ver-

Verbum Iehovæ, non potest igitur intelligi *prolatum verbum*, quia id nullibi apud Paraphrastes Chaldæos, quod toties inculcatum est, per *Memrah Iehovæ* reddi solet. Vel etiam inquis, de angelo hoc intelligi potest. Nimirum poterit, ubi tu probaris *Iehovam*, quem Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt, pro angelo creato sumi, id est nunquam. Prostat adhuc aliquid aliud, quod sub examen, vocetur, nempè illud, quod toties contestati sumus, vulpecularum Scholasticarum præteritum à futuro discernere nescientium consortiis invitos nos ingerere. Chaldæus habet *Quid addet Verbum Domini loqui ad me*, in futuro, noster interpret hæc vertit *Perrexit Verbum Domini loqui ad me* in præterito, omiſſa voce *Quid*.

Irenopolita.

Verſ. 28: *Aperuit Verbum Domini os ejus*, ſcilicet aſinæ. Hoc eſt angelus linguam bruti animalis movens, qui jūſſu Dei venerat; ſive etiam viſ aliqua divina, ne à malo genio profectum hoc eſſe credatur.

Rittangelius.

Hic anguiſ inſtar in gyros ſe vertit, ut quod, hoc in loco ipſi negotium faceſſit, evitare queat. Textus Hebræuſ habet, *Et aperuit Iehova os ejus*, (aſinæ ſcilicet:) Chaldæuſ hunc *Iehovam* nominat *Verbum Iehovæ*. Tu per Hebræorum *Iehovam*, quem Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt, intelligi viſ *Angelum* qui jūſſu Dei venerat vel vim aliquam &c. Quiſ unquam Hebræorum ſcriptorum, ab ipſo tempore quo incepit eſſe gens, tale quid ſomniavit τὸ *Iehova* id eſt, creatorem omnium ſignificare angelum vel vim aliquam creatam,

Ireno.

Irenopolita.

Cap. 23. 19: *Non sicut Verba filii hominis Verbum Domini est.* Hic non opus est à proprio significato recedere.

Rittangelius.

Se ipsum carpit atq; cavillatur noster interpres. Dicit enim *non opus esse à proprio significato recedere*, cum tamen ille ipse, contra omnem juris ordinem, recesserit. Quia in his Jonathanis verbis turbant eum appellationes, ideoq; faustiore significationis voce utitur. Sed audiamus. *Non sicut voces filii hominis.* Nota bene Chaldæus hic habet *Milleh* (voces) non *Memrah* (Verbum.) Hic non opus est à propria significatione recedere, verum est: Nempè à propria significatione verborum Jonathanis, à qua tu tamen recessisti. Verum à tuo significato, quam opus est maxime. Quia in prior parte hæc, *voces filii hominis* Chaldæus non per τὸ *Memra* (Verbum) per quod ipsum Jehovah exprimere solet, reddidit. Sed per τὸ *Milleh* (vocem, loquelam proprie significans.) Et significat τὸ *Milleh*, tam apud Hebræos quam Chaldæos, *voces* per se significativas, & per se nihil significativas sed consignificativas. Posterius vero magis, tam apud eorum Grammaticos, quam Dialecticos & Logicos &c.

Irenopolita.

Vers. 20: *Ecce benedictionem accepi ab ore Verbi sancti.* Indicat, cujus iussu benedixerit populo, quod non proprio instinctu aut suasu alterius id fecerit, sed tantum divino motus mandato.

Rittangelius.

Nugas & hic vendis: Non enim Chaldæus dicit *ab mandato verbi sancti*; nec *ab ore mandati sancti*, aut à *mandato oris*

to oris sancti; Sed ab ore Verbi sancti. Et si per metonymiam causæ instrumentalis pro affectu hoc sumere placet; ita ut per os intelligi debeat *mandatum ore prolatum*, Esto! Sic vera stabit hujus dicti sententia; nempe, *Ecce benedictionem accepi ab ore*, id est, juxta te, *ab mandato & jussu*. Sed jam quæritur, cujus ore, vel secundum te cujus *mandato & jussu? verbi sancti vel Iehovæ*. Vel si mavis *Ecce benedictionem accepi ab ore mandati sancti*: Et hic Davum agis non Oedipum. Cur non potius à manibus vel pedibus &c. mandati?

Irenopolita.

Cap. 25. 4: *Et suspendes illos in ligno coram Verbo Domini*: quo suspendium illorum iussit: vel ut hoc modo placetur ira & vindicta ejus, quæ Verbo Domini denotatur.

Rittangelius.

Abuteris lectoris patientia, invertendo potius genuinum Textus Chaldæi sensum, quam explicando: Et more tuo agis, imo more omnium tuæ sectæ addictorum, ut sensum non efferatis ex scriptura, sed in eam inferatis. Nempè, potest hoc sic vel sic etiam reddi: Ubi non est quæstio, quomodo possit, sed quomodo intelligi debeat, isto vel isto in loco, ubi extat. Ex. gr: Hic dicitur; *Et suspendes illos in ligno coram Verbo Domini*; Posset forsan, nullis circumstantiis consideratis *legem vel Verbum scriptum*, uti Antagonista vult, *Verbum Iehovæ*, contra Jonathanis mentem notare: Sed numne hoc ita, non dicam sit, sed esse possit, quæstio est. Tuq; sudabis antequam hoc præstiteris. Quid enim hoc dictum esset, *Et suspendes illos coram lege vel Verbo scripto*? Imo de suspendio illorum, qui cum Baal Pehor scortati fuerint nondum
exta-

extabat mandatum. An forte putas illam ipsam *Iehovæ*, vel juxta Jonathanem *Verbi Iehovæ*, prolatam in eos sententiam, Mosis digitis illicò descriptam, palo affixam esse, coramq; ea suspensos hos homines fuisse? Noli tantopere ingenio post hac indulgere, ut luci tenebras affundere non verearis. Fatere potius verum, & Deo, quam debes, gloriam tribue. Hoc nempe vult Textus Hebræus & Chaldæus: *Et suspendes illos coram Iehova*. Chaldæus, *Et suspendes illos coram Verbo Iehovæ*, nempe, non scripto, quod nondum, ut antea dictum est, extabat; quia eo ipso momento primum proferebatur, sed essentiali verbo ipso *Iehova*. Cæterum quod Antagonista dicit *Verbum Iehovæ* notare iram & vindictam; extra chorum saltat. Nam audi: *Et suspendes illos*, (coram quo? Textus Hebræus;) *coram Iehova*; Chaldæus *coram Verbo Iehovæ*. Interpres noster *coram ira & vindicta*. O, blasphemum impudensq; os! Quid quæso, à mente Chaldæorum alienius, quam æquè hoc dici potest.

Irenopolita.

Cap. 27.16: *Constituet Verbum Domini, qui dominatur in corpus hominis*. Ita quoq; Targum Hieros. quia jussu vel decreto Dei hoc futurum erat.

Rittangelius.

Tua cum venia, mi Irenopolita, liceat mihi lectorem monere, quos tu citas, seu Jonathanem, seu Targum Hierosolymitanum nunquam vidisse. Ubi enim quæso, sive in hoc, sive in illo, reperitur *in corpus hominis*? Sed paucis; Quater impingis. Primò Chaldæus habet *constituet Verbum Domini*, non *constituet*. Secundò, Chaldæus dicit *Verbum Domini quod dominatur*, non *qui dominatur*. Tertio, *in spiraculum filii hominis*, non *in corpus hominis*. Quarto, falsum.

falsum est, ita quoq; habere Targum Hierosolymitanum; nam & hic aliter habet; nempe, in spiraculum omnis carnis, non in corpus hominis; sicuti tu habes.

113

Dicta Deuteronomii.

Irenopolita.

CAp. I. 1: *Recessistis à verbo ejus, & irritastis antea in Pharan Verbum Iehovæ.* Hoc est, Spiritum ejus, ut alibi Scriptura loquitur Psal. 106. 33. Unde etiam Targumici in locis, ubi Deo tribuitur spiritus, reddunt Verbum Domini. Vide supra.

Rittangelius.

Hic noster Irenopolitanus interpres, Civem Academiae Bompeditanae agere satagit, qui juxta illud Hebræorum proverbium, Elephantem per foramen acus traducere conati sunt. Audiamus Paraphrasten; *Et vos recessistis retrorsum à Verbo ejus, & efferbuiistis coram eo in pharan, propter verbum exploratorum.* Densissimum profecto glaucoma oculis nostri Regii & tam egregii interpretis objectum, fuisse patet, dum quod videt & legit, nec videat, nec videre queat. Nam primò, vocabulum *retrorsum* vel *à retrò* supinè prætermisit. Secundò, dictionem *coram eo*, vertit *antea*. Tertiò, vocem *exploratorum* pluralis numeri; interpretatus est *Iehovæ*. Sed ubinam quæso *explorator* significat ipsum summum *Iehovam*; in quo lexico vel autore hoc legisti? Forte quod vocabulum hoc tibi valde familiare fuerit, qui veritatem prodendi, viam *exploratorum* abis. Quid tandem Irenopolitanus noster interpres dicit? Vult Chaldaicum hoc in loco per *Memra* (*Verbum*) significari velle spiritum, atq; cum in finem Psalmi 106. ti 33. tuum

P

versum

versum, qui in Chaldaico Ideomate ad verbum ita sonat, *Quoniam rebellaverunt contra spiritum sanctitatis ejus*, citat. Et hic vanus es, & fumos vendis. Numne citato in versu invenitur τὸ Memra (*Verbum*), de quo nos agimus, quod eo Vocabulum *spiritus* expressum sit, ut tu nugaris? Inspice textum & contrarium invenies.

Irenopolita.

Cap. 3. 22: *Exterminavit illos Verbum Domini à facie illorum*: Quia Verbum Dei tanquam punitionis minister consideratur.

Rittangelius.

Nimis liberaliter hunc locum vertit noster interpres. Chaldeus habet, *Quoniam Verbum Iehovæ Deus vester pugnat pro vobis*, & non *Exterminavit illos Verbum Domini à facie illorum*. Dein quis quæso sensus existeret, juxta Irenopolitani nostri interpretis & translatoris versionem & explicationem. Textus Hebræus, *Ne timeatis illos, quoniam Iehovæ Deus vester ipse (est) qui pugnat (pro) vobis*, Chaldeus hunc hebræorum Iehovam, nominans *Verbum Iehovæ* dicit: *Quoniam Verbum Iehovæ Deus vester pugnat pro vobis*. Et hic Irenopolita noster interpretem non minus, quam revelatorem agens dicit, Hebræorum Iehovam, quem Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt, esse *punitionis ministrum*. Erue jam sensum si Vires, *Punitionis minister, qui Iehovæ dicitur, ille est qui pugnat pro vobis*. Cæterum notari velim, Textum hebræum & Chaldæum habere *pugnat* in præsentis, & non *exterminavit* in præterito. Neq; Chaldeus habet illos in tertia persona, sed *vobis* in secunda.

Irenopolita.

Cap. 4. 3: *Oculi vestri viderunt, quod fecit Verbum Domini*

mini in Baal Pebor.
exequitur.

Quia mediante verbo actiones suas

115

Rittangelius.

Sæpius diximus nostrum interpretem simpliciter Textum Hebræum, vel Latinam aut Germanicam alicujus versionem (cui unicum tantum voculam *Memra* (*Verbum*) addit, & pro Jonathanis Paraphrasi vendicat) inspexisse. Si enim demes το *Memra* (*Verbum*) habebis Textum Hebræum, vel aliam quamvis versionem. Jonathan vero longè aliud hic proponit, nempe; *Oculis vestris vidistis, quod fecit Verbum Iehovæ in colentes idola Pebor: quoniam omnem filium hominis, qui fornicatus est, post idola Pebor excidit Dominus Deus tuus è medio tui.* Fiat jam comparatio nostri interpretis versionis, cum Jonathanis Paraphrasi, & sinceritas ejus apparebit. Ad hanc porro & similes valde ineptas explicationes jam toties responsum est. Nam Chaldaus hebræorum *Iehovam* vocitat *Verbum Iehovæ.*

Irenopolita.

(Versum septimum in duo distincta membra divisit, Primum est.) *Cui Deus est propinquus, ad quem in nomine Verbi Iehovæ Dei lex illorum.* Privilegium populi Judaici in eo ponit, quod legem à Deo acceperit.

(Secundum membrum est.) Ibidem. *Quia Verbum Domini sedet super solio suo excelsò, atq; audit preces nostras.* Hoc est, majestas divina in verbo revelata, ne quid terreni mens humana concipiat.

Rittangelius,

Nihil quicquam horum utraq; ex parte in paraphrasi Chaldaica inveniri posse, sole meridiano clarius est: Sed

P 2

hæc

hæc quæ sequuntur sunt Jonathanis formalia verba: *Quenam gens hæc tam magna, cui Deus est propinquus, sicut Verbum Iehovæ. Siquidem viæ (id est consuetudo) gentium (est) accipere idolum suum super humeros suos, & imaginantur sibi, illos esse propinquos, cum tamen longinqui sint: Eo quod non audiunt auribus suis: Verbum vero Iehovæ sedet super solio suo excelsò & elevato, & exaudit preces nostras, omni tempore, quo oramus coram eo, & facit petitiones nostras.* Hic quæso Benevolus lector sit attentus. Primò; Hæc Jonathanis verba, cui est Deus propinquus sicut Verbum Iehovæ, Antagonista vertit, cui Deus est propinquus, ad quem in nomine verbi Iehovæ. Secundò committit fallaciam compositionis & divisionis, quia hic debet esse punctum. Ignorantia linguæ Chaldaicæ denuò & nimis secure se hic prodit, dum illa, à prioribus per punctum sejungenda, nempe, *Siquidem viæ gentium (sunt) accipere idolum suum &c.* quæ noster interpres vertit, *Dei Lex illorum*, prioribus annectit, nempe, cui est Deus propinquus, ad quem in nomine Verbi Iehovæ *Dei Lex illorum*; cum hoc deberet esse, cui Deus propinquus sicut Verbum Domini, (Nota Bene, punctum;) *Siquidem viæ gentium sunt &c.* Tertiò, vocem *Elohen (Siquidem)* interpretatus est, *Dei*: cum non nomen sed conjunctio causalis sit. Literarum similitudo decepit hominem, ignorantiamq; adauxit, & quod magis est, Quartò; *Viæ vel consuetudo eorum*, nempe gentium, vertit, *Lex illorum*. Quæ conventio Christo ad Belial? Chaldæus loquitur de maledicta idololatrica consuetudine gentium circa idola sua, & noster interpres, vult hanc illorum maledictam & pessimam consuetudinem idolatricam, significare sanctissimam legem divinam. O sortem! O mortem! vel ipsis hostibus tuis lamentabilem! Sed adhuc est, quod sub examen vocetur in

in secundo membro. Nam Quintò; Vocem *Vmnatel* (& elevato scilicet solio) interpret noster supine neglexit. Chaldæus enim habet, *super solio suo excelso & elevato*; Irenopolita noster *super solio excelso* tantum. Sextò Chaldæus habet, *Verbum vero Domini sedet &c.* & non *Quia Verbum Domini sedet.* Quod tandem vult, hæc de lege divina dicta esse. Ubi quæso, hoc in loco vel minimo apice legis fit mentio? certè minus orbiculares videntur esse oculi nostri Irenopolitæ, imo potius ovalem illos habere figuram, aut instar oculorum pardi propendere. Et quis quæso sensus existeret; *Cui Deus propinquus est, sicuti lex illis propinqua est?* Vel juxta nostri interpretis versionem, nempe: *Cui Deus est propinquus ad quem in nomine legis Iehovæ, Dei lex illorum.* Quis quæso talem interpretem risu non exciperet?

Irenopolita.

Verf. 20: *Vos sumpsit Verbum Domini in sortem suam.*
Quia hæc electio tantum gratiofo Dei decreto facta est.

Rittangelius.

Hic verum dicit, *gratiofo Dei decreto electionem hanc factam esse.* Sed hoc falsum est, Chaldæum per τὸ *Memra* (*Verbum*) significari voluisse *decretum*; Aliàs vel unico in loco scripturæ sacræ, ubi proprio & genuino vocabulo, *decreti divini* mentio fit, id per τὸ *Memra* (*Verbum*) factum fuisset. Sed audi: Tu quidem hic iterum verum dicis, sed tua verba, non secundum veritatis præscriptum vis intelligi. Nam Chaldæus *decernere tuum*, per τὸ *sumpsit* expressit; *electionem* per *sortem*, & *Iehovam*, per *Verbun* *Iehovæ.*

Irenopolita.

Verf. 24: *Quia Domini Dei vestri Verbum est ignis consumens.*

P 3

sumens. Idem cap. 9. 3: Eadem utrobiq; retinet Onkelos. Intelligit autem severitatem iræ & ultionis Dei, quæ momento instar ignis exurit & absumit.

Rittangelius.

Hic noster Antagonista iterum, non solum egregium interpretem, sed etiam valde mirum, contra canonem scripturæ & mentem paraphrastæ, agit revelatorem. Audi, vide, tace; Eò quod *Verbum Iehovæ* vel secundum Textum Hebræum, *ipse Iehova*, in eodem contextu orationis, cum igne consumente occurrit, per *Verbum Iehovæ*, vel hebræorum *Iehovam* intelligi debere ignem & severitatem iræ & ultionis Dei. Quare non potius rō *Quia*, quæ prima vox contextus est iram, severitatem, ultionem & ignem significat?

Irenopolita.

Vers. 33: *Audivit populus vocem verbi Domini ex igne.* Et, vers. 36: & cap. 5. 24: Eadem repetit hic Onkelosus. Intelligunt vocem distinctam cum illo loquentem. Vide Gen. 3. 8, 10;

Rittangelius.

Hunc versum in Textu Hebræo, & in omnibus, quotquot sunt, versionibus de voce distincta agere, clarum est. Sed de cuius voce? Textus Hebræus, & omnes quotquot sunt versiones dicunt, de voce *Iehovæ*. Idem & Chaldæus dicit per *Verbum Iehovæ*, per quod ille Hebræorum *Iehovam*, Germanorum *Gott* vel *Herr* / Gallorum *Eterneul*, Polonorum *Pan* vel *Bog* &c. intelligi vult. Pergit noster interpres & dicit; *Eadem hic repetit Onkelosus.* Iterum nugatur; Onkelosus hæc habet quæ sequuntur: *Num audivit populus vocem verbi Iehovæ loquentis è medio ignis,*

ignis, sicuti tu audivisti & consistet. Jonathanis vero formalia hæc sunt Num possibile est, quod auditur populus vocem verbi Iehovæ Dei viventis loquentis è medio ignis, quem admodum vos audivistis, & consistet. Confer jam hanc Jonathanis paraphrasin cum Onkelosi, vel horum Paraphrasin cum tua versione, & patebit, num eadem hic inter se habeant Chaldæi, & num horum paraphrasis tuæ versioni concordet. Dein in tuam propriam perniciem citas versum trigessimum sextum, qui ita sonat; De cælis excelsis audire fecit vos vocem verbi sui, ad corripiendum vos doctrina sua, & super terram videre fecit vos ignem suum magnum & sermones ejus audivistis è medio ignis. Hic versus pleonasticè loquitur de distincta voce, primo per τὸ fecit vos audire vocem; Ubi Chaldæus etiam habet Kol (proprie & genuine significans Vocem) & non Memra (Verbum) de quo nobis hic sermo est. Secundò, per τὸ & sermones ejus audivistis è medio ignis. Ubi nec hic Chaldæus τὸ sermones per Memrah (Verbum) reddidit, sed per Pithgama (sermonem ore prolatum vel propheticum proprie significans.) Sed examinemus illa dum adhuc penitius. De cælis excelsis audire fecit vos, (Quis? Textus Hebræus.) Iehova, Chaldæus Verbum Iehovæ, non vox articulata aut distincta audire fecit vos, ut tu nugaris. Sed pergamus; Quid audire fecit Iehova, vel secundum Chaldæum Verbum Iehovæ? Verbum Iehovæ, vel Iehova audire fecit vocem suam. Ergo qui audire fecit vocem suam, secundum Chaldæum est Verbum Iehovæ, secundum hebræum vero Iehova, & iterum secundum Latinos est Deus, vel Dominus; secundum Germanos est Gott vel Herr / secundum Hispanos est Dio, secundum Gallos Eterneul &c. Ita res se habet. Interpres vero noster. Vox fecit audire vocem suam.

suam. Nemini prudentiori hoc persvaseris *τὸ vox idem esse* ac Jehova, Quid magis? *Et sermones* (distinctos) *ejus audivistis*, (Cujus sermones? Textus Hebræus) *sermones Iehovæ*; Chaldæus *sermones Verbi Iehovæ*. Interpres noster, *sermones distinctos sermonis*. Nugæ sunt! Et cum jam superius dixerat *cujus vocem*, nempe *Iehovæ* vel *Verbi Iehovæ*, pergit & dicit quare sermones *Iehovæ* vel *Verbi Iehovæ* audire fecerit eos, nempe, *ad corripiendum vos doctrina sua*. (cujus doctrina? Textus hebræus,) *Doctrina Iehovæ*; Vel secundum Chaldæum *doctrina Verbi Iehovæ*. Vide quomodo *doctrinam* seu *legem* & *sermonem ore prolatum*; atq; *vocem distinctam*, ab eo, *cujus lex*, vel *doctrina*, *sermo* atq; *vox distincta* dicitur, nempe à *Iehova*, quem Chaldæus *Verbum Iehovæ* nominat, significanter distinguit. Et certè non sine insigni ratione, Chaldæus vocabula *Kol* (*Vox*,) & *Pithgamah* (*sermonem*, ore prolatum propriè significans,) atq; *Ulphana* (*doctrina*,) deniq; *Oraitā*, (*Lex*) ubiq; retinuit, ut eò distinctius rem significatam, à *Memrah Adonai* (*Verbo Iehovæ*,) *cujus lex*, *doctrina*, *vox*, *sermo* esse dicitur, distingueret.

Irenopolita.

Cap. 5. 5: *Stabam inter Verbum Domini & vos*. Scilicet in legislatione. Sic etiam Onkelos. Hoc sensu & sequentia sumenda. Ibidem. *Quia timor eorum à voce Verbi Domini, quæ audita est è medio ignis*.

Rittangelius.

Et hunc versum noster Irenopolita in duo distincta membra divisit. Hic jam siste pedem, non facilè ictum declinabis, quem ipse minatur textus: *Ego stabam inter Iehovam & inter Vos in tempore isto*. Chaldæus; *Ego stabam inter Verbum Iehovæ & inter vos in tempore isto*. (Quare? Textus

Textus Hebræus) *ad annuntiandum vobis sermonem Domini.* Chaldæus *ad dandum vobis sermonem Domini.* Vide Chaldæus & hic sermonem ore prolatum per *τὸ Pithgamah* expressit; & non per *Memrah Iehovæ* (*Verbum Iehovæ*;) per quod solum *Iehovam* vult intelligi. Verum cur omittis hæc sequentia, quæ sensui lucem afferunt, nempe *ad annuntiandum vobis sermonem Domini?* In posteriori membro Chaldæus habet, *Quia timuistis à voce Verbi Iehovæ;* Interpres noster hæc ita vertit. *Quia timor eorum à voce Verbi Domini.* Vitulinos hic habuit oculos, quia murem farina conspersum pro molitore aspexit. Duos gravissimos, in una, & quidem brevissima voce, commisit errores. Nam verbum præteriti temporis, pluralis numeri, secundæ personæ, nempe, *Dechaltun* (*timuistis*) divisit, ex priori particula elucubravim *nomen* singularis numeri, nempe *timor*; ex posteriori vero affixa particula, *thun* (*vos*), quæ quidem pluralis numeri est, sed secundæ personæ, & hoc in verbis tantum, pro pronomine tertiæ personæ, *eorum* nempe aspexit. O Egregium interpretem! *Timor eorum*, pro *timuistis*.

Irenopolita.

Cap. 6. 21: *Et eduxit vox Verbum Iehovæ ex Ægypto manu forti.* Sic cap. 24. 18: *Et liberavit vos Verbum Domini inde*, scilicet ex Ægypto. Et cap. 32. 50: *Quia antea patribus liberatio hæc promissa erat in verbo;* Vel quia Targumici attributum potentiæ Dei per illud significare solent.

Rittangelius.

Error hic Typographicus occurrere videtur, quem tamen in indice errorum non deprehendo. Prætermitti non debet, quia non tantum *vox*, pro *vos*; Sed *vos*, pro

2

nos

nos ab Antagonista positum est. Chaldæus habet *Aphikna* (*eduxit nos*,) & non *eduxit vox*, vel *vos*.

Irenopolita.

Cap. 8. 3: *Per omne quod creatum fuerit, per Verbum Domini vivit homo.* Onkelos habet: *producit Verbum à Domino.* Significatur autem vis illa Dei conservans & sustentans hominem.

Rittangelius,

Iterum Paraphrasten cœcis aspexisti oculis. Ne vero injuriam tibi fecerimus, quod te paraphrasten nunquam vidisse putemus, subjiciamus formalia Jonathanis; nempe. *Sed per omne quod creatum est per Verbum Iehovæ vivit filius hominis.* Applica; *per omne quod creatum est*, (Per quem omnia creata sunt?) Chaldæus, *Per Verbum Iehovæ.* Primò; priorem hujus versus vocem *Arum* (*sed vel quia*.) præterit. Secundò, præteritum in futurum mutavit. Tertiò, *filius hominis*, vertit *homo*.

Irenopolita.

Cap. 11. 12: *Terra Domini Dei tui, illam quærit cum Verbo suo.* Ut scilicet in illa populo suo benedicat, &c.

Rittangelius.

Ad versionem ejus respondemus illud Talmudicum; *Lupus & canis, canis villaticus & vulpes, quamvis sibi sunt similes, tamen sunt heterogenea* (vel diversi generis) Chaldæus verò habet; *Terra, quam Iehova Deus tuus quærit eam cum Verbo suo.* Sic textus hebræus; *Terra, quam Iehova Deus tuus quærit eam.*

Irenopolita.

Vers. 23: *Ejecit Verbum Domini omnes populos illos.* Quia hoc iuxta Dei ultione aut potentia factum est,

Rittan-

Mi Irenopolita, *Num tandem*, juxta illud Hebræorum & Chaldæorum proverbium *finem facies Verbis ventosis*: Nam ventum & hic pascis. Ubi Jonathan & cœteri Paraphrastę, vel Textus hebręus, aut Latina, Germanica, Polonica, Italica, Hispanica, Gallica, Arabica, Danica, &c. versio habet, *ejecit* in præterito? miror hominis cæcitate, forte uno oculo tantum videt, aut albedo & nigredo oculorum ejus permiscetur; ita ut circuli confundantur; *Ejecit* & *ejiciet* non idem sunt. Paraphrastes habet *ejiciet* in futuro, & non *ejecit* in præterito.

Irenopolita.

Cap. 12. 5; *In terra quam selegit Verbum Domini ex omnibus tribubus*. Idem quoq; vers. 11.: *Sequestratio enim vel electio loci cultui divino destinati, erat facta beneplacito Dei per verbum ejus significato,*

Rittangelius.

Iterum in Paraphrasten Chaldæum injurius es. Hæc sunt Paraphrastę verba. *Sed in terra, in qua placuerit Verbo Iehovæ Deo vestro ex omnibus tribubus vestris*. Textus Hebræus habet, *Sed ad locum quem selegerit Iehova Deus vester ex omnibus tribubus vestris*. Noster interpres habet, *quam selegit Verbum Domini*, in præterito, Chaldæus non *selegit* sed *in qua placuerit* in futuro. Textus hebræus quidem habet, idem verbum *seligere*; Sed etiam in futuro, nempe, *ad locum quem selegerit*. (Quis? Textus Hebræus) *Iehova*, Chaldæus *Verbum Iehovæ*. (Quis est iste *Iehova*? Textus Hebræus) *Deus vester*; Dic tu Chaldæe, quis est iste, quem tu *Verbum Iehovæ* nominas! *Deus vester*. Præterea notari velim nostrum interpretem affixum *Chun-*

22

(*Vestris*)

(*Vestris*) in voce *Schifftechun*, supine neglexisse. Chaldæus & Textus hebræus habent *ex omnibus tribubus vestris*, non *ex omnibus tribubus*. Dein & primam vocem versus *Elohen* (sed) omisit.

Irenopolita.

Cap. 18. 7: *Et serviet in nomine Verbi Domini Dei sui*. Vult ut Levita secundum præscriptum Verbi Dei ministerio suo fungatur non pro suo lubitu, utq; omnia faciat ad gloriam illius Dei, qui se in verbo suo revelaverat.

Rittangelius.

Hic iterum fumos vendis. Nullus unquam Hebræorum scriptorum tale quid somniavit, Chaldæum, hoc in loco ideo *Verbi Iehovæ* fecisse mentionem, quod Deus se in verbo scripto revelaverat; atq; adeo *Verbum Iehovæ* significare *Verbum scriptum*. Sed audi. Deus se revelavit in tempore & tali seculo, quo verbum scriptum nondum in rerum natura fuit; Cur ibi facta est mentio a Jonathane *Verbi Iehovæ*? Adhuc audi: multi fungebantur sacerdotio, ante legislationem, quo tempore lex scripta non extabat, & ibi quoq; fit mentio *Verbi Iehovæ*, quid ergo *Verbum Iehovæ* ibi significat? Dicam quod res est; Textus Hebræus habet; *Et serviet in nomine Iehovæ Dei sui*: Applica; *Et serviet in nomine*, (in cuius nomine? Textus Hebræus) *in nomine Iehovæ*. Chaldæus hunc hebræorum *Jehovam* nominans *Verbum Iehovæ* dicit; *in nomine Verbi Iehovæ serviet*. Jam; Quis est iste *Iehova* Hebræorum, quem Chaldæus *Verbum Iehovæ* nominat? Textus Hebræus & Chaldæus, *Deus Levitarum*. Juxta nostrum Irenopolitanum interpretem, *Et serviet in nomine* (in cuius nomine? Irenopolita) *in nomine Verbi scripti*; (Quodnam est

est illud *Verbum scriptum*? Irenopolita) *Verbum scriptum*,
litera mortua est Deus Levitarum. Circulus est.

125

Irenopolita.

Verf. 19: *Quæ loquetur in nomine Verbi mei, requiram*,
ab illo. Eadem quoq; apud Onkelosum. Fons hebræus
simpliciter habet, *loquetur in nomine meo.* Significant Pa-
raphrastæ Prophetam illum, non ex proprio instinctu,
non ex institutione alterius hominis, neq; ex suggestione
impuri spiritus locuturum esse ad populum, sed tantum,
ex Dei ipsius jussu & revelatione, qui verba prophetiæ
sue inditurus erat ori ejus; quam expositionem utraq;
paraphrasis suppeditat ad illa verba verf. 18: *Et ponam*
verba mea in ore ejus, ubi reddit Et indam Verba prophetiæ
meæ ori ejus.

Rittangelius.

Ignoscat Irenopolitanus noster interpres, quod frau-
dem hic ejus detegam, quam commisit tam in citandis,
quam in vertendis Chaldæis, nempe quod nunquam, ut
sæpius diximus, Chaldæos legisse videatur, sed textui he-
bræo, vel Vatabli, vel aliorum sacræ scripturæ interpre-
tum versioni, loco *Iehovæ* duntaxat addiderit Chaldæo-
rum *Memra Iehovæ* (*Verbum Iehovæ,*) & ita pro Jonatha-
nis Paraphrasi vendiderit. Siccine decet in re seria lecto-
rem ludere? Notari velim quadruplicem illum in tam bre-
vissimo sermone commisisse errorem. Primò ut fallacis
sue causæ patrocinium quæreret, in initio hujus versus
sibi contraria verba omisit, quæ ita sonant; *Et erit vir*
(ille) qui non obedierit sermonibus prophetiæ meæ, quos leque-
tur in nomine meo: Hæc sunt, quæ tuo commentario ap-
plicari possunt: Tu vero illa omittis & horum sensum
impiè posterioribus à te citatis verbis affingere conaris.

Q₃

Hęc

Hæc vero sunt illa, quæ agunt prophetam illum non ex proprio instinctu, nec ex institutione alterius hominis, neq; ex suggestionem impuri Spiritus locuturum esse, sed jussu Dei & revelatione, & non illa, quæ tu inferis. Nam Chaldæus hoc in loco, & ubicunq; mentio fit in sacra scriptura sermonis prophetici vel sermonis ore prolati, reddidit per *Pithgamah*, vel *Dibbura* vel *Millah* &c. (sermonem propriè & genuine ore prolatum significantias;) nullibi vero per *Memra d² Adonai* (*Verbum Iehovæ*), per quod, ut sæpius inculcatum est, Chaldæi ipsum *Iehovam* exprimunt. Quid audio? Chaldæos in omnibus suis, supra scripturam sacram, commentariis, nullo in loco per *Memra d² Adonai* (*Verbum Iehovæ*) expressisse sermonem propheticum? Ita est; in nullo loco totius sacræ scripturæ, sed semper per prædicta vocabula; nempè vel per *Pithgamah*, vel *Dibbura*, vel *Millah*. Sed unde hoc probas mi Rittangeli. Summa cum cura, atq; diligentia omnia illorum, in scripturam sacram scripta percurri, nullum contrarium locum invenire potui. Si tu vel unicum inveneris, vapulabo. Secundo hic iterum committis fallaciam compositionis & divisionis; Chaldæus enim habet *quos loquetur in nomine meo*, hic debet esse, quod tu omisisti comma vel distinctio. Quid sequitur? *Verbum meum vindictam sumet ab illo*, & non *requiram ab illo*, sicuti tu habes. Nam hæc sunt Textus Hebræi formalia, quæ tu pro Chaldæi venditare conaris. Et hæc est tertia nota, quæ adhuc semel sub examen vocetur. Nam & hic aliquo modo Textum Hebræum mutilas, dum τὸ *Anochi* (EGO) supine neglexisti, quod EGO, ipsum *Jehovam* notans, Chaldæus per *Verbum meum* expressit: Ut *Anochi Edrosch Me*. immo; Hoc est. EGO *requiram ab illo* & non simpliciter *requiram ab illo*. Nam semo-

to

to *τὸ Anochi* (EGO), quæ apud hebræos veneranda vox vel potius nomen Dei est, quando Deum respicit;) adhuc manet verbum futuri temporis, primæ personæ *τὸ Edrosch* (*requiram.*) Quarta nota est: dum pronominis possessivi primæ personæ affixam particulam (nempè *Iod*) plane omittit in voce *Bischmi* (*in nomine meo,*) & simpliciter vertit in nomine.

Irenopolita.

Cap. 19. 15: *Quod peccaverit contra Verbum Domini.* Hoc est, contra legem ejus: ut à propria significatione non sit recedendum.

Rittangelius.

Ventum pascis & Chaldæum male vertendo & sensum Verborum evertendo. Nam in his verbis, quæ tu hic citas, nullam Chaldæus verbi scripti vel legis facit mentionem. Nec etiam quicquam horum habet textus hebræus. Jonathanis formalia sunt hæc, sed cum aliqua & quidem maxima discrepantia: nempe *Non consistet testimonium alicujus contra (quempiam) virum, ad omnem iniquitatem & ad omne delictum absconditum & ad omne peccatum quod peccaverit.* (Hic jam arrige aures) *Sed juxta Verbum Ichovæ vindicta sumenda est de absconditis.* Ecce Chaldæus dicit: *Juxta Verbum Domini vindictam esse sumendam de absconditis,* quod certe longe aliud est, quam quod tu in tua versione inferis, nempe *quod peccaverit contra Verbum Domini.* Nunc erue sensum, si vir es, quem obtendis; invanum laborabis. Nam hic Chaldæi sensus est, isq; vel lippis obvi-
nempè *Non consistet testimonium alicujus contra quempiam* (De quo peccato?) *de abscondito.* (Quid ergo?) *Vindicta de abscondito sumenda est;* (juxta quem? juxta legem? Nequaquam. Nam juxta legem omnis consistit ve-
ritas

ritas in ore duorum triumve testium; Et hoc ipsum, de manifestis tantum, quod vel oculis propriis viderunt vel auribus audiverunt. At verò hic de occultis agitur, quæ judicat is, qui renes & corda scrutatur, hoc est, *Iehova*; quem Chaldæus Verbum *Jehovæ* nominans dicit, *juxta Verbum Iehovæ vindicta sumenda est de absconditis*, non juxta legem, literam mortuam.

Irenopolita.

Cap. 21. 5: *Quia iis delectatur Verbum Domini Dei vestri, ut serviant ei.* Significaverat enim Deus in verbo suo, se ex omnibus tribubus selegisse Leviticam, ut ea cultui ejus esset consecrata: hoc modo metonymice Verbo Domini tribuitur delectatio vel beneplacitum; uti quoq; Psal. 68. 17: fit.

Rittangelius.

Hunc locum principaliter agere de selectione Levitarum, falsum est: Sed de eo, cujus autor ignoratur, ruri clanculum occiso. Obiter autem & tantum per accidens, in parenthesi, Levitarum fit mentio; Verbi scripti vero nec unico apice. Sed examinemus hæc adhuc dum penitius: Quid dicit Textus Hebræus? *Et accedent Sacerdotes filii Levi, quoniam illos elegit Iehova Deus vester, ut serviant ei, & ad benedicendum in nomine Iehovæ.* Compara! Si vir es: Textus Hebræus. *Quoniam illos elegit.* (Quis elegit illos? Textus Hebræus.) *Iehova*; Chaldæus hunc *Iehovam* vocans Verbum *Iehovæ* dicit: *Quoniam Verbum Iehovæ habet beneplacitum in illis.* Interpretes noster; *verbum scriptum, litera mortua, lex elegit vel delectatur iis.* Et hoc vult metonymice intelligi. Sed adhuc audi; Quis est iste hebræorum *Jehova*, qui elegit illos? Textus Hebræus *Deus Vester.* Jam dic tu Chaldæe. Quis est iste hebræorum *Iehova*,

Iehova, quem tu *Verbum Iehovæ* nominas? Chaldæus. *Deus vester est hoc Verbum Iehovæ*. Quid amplius? ut *serviant ei*, (cui? *Textus Hebræus*) *Iehovæ*. Chaldæus, ut *serviant Verbo Iehovæ*: (Quid tandem?) ad *benedicendum illis in nomine* (in cuius nomine? *Textus hebræus*) *Iehovæ*; (Chaldæus) *Verbi Iehovæ*. Hinc cadit tua sententia, de lege, Verbo scripto seu litera mortua.

Irenopolita.

Verf. 20: *Et dicent ad sapientes urbis. Fecimus secundum decretum Verbi Domini*. Nihil hic concipi potest extra statutum vel sententiam legis contra filium immorigerum.

Rittangelius.

Pace tua, mi Irenopolita, satis pro imperio & nimis liberaliter hunc locum vertisti. Quo jure nescio. Nam, quia Jonathan forte sic habet? Minimè. Siquidem contrarium habet Jonathan, nempe *transgressi sumus decretum Verbi Iehovæ*; Et hæc Irenopolitanus noster interpret vertit, *fecimus secundum decretum Verbi Domini*. Quid ergo? ut homo est, ita morem geram. Vereor enim, ne & ipsi, quod olim, accidat; qui (juxta illud hebræorum) *eructavit & oscitavit, sternutavit, exspuit & simul animam exhalavit*. Parum & hic sui constans est; dum dicit, *nihil hic concipi posse extra statutum vel sententiam Legis contra filium immorigerum*. Sicut pecus enim loquitur, qui rationem dicti sui nescit. Siquidem, nec minimo apice, in his ab ipso citatis verbis filii immorigeri mentio fit; sed parentum tantum, qui suam propriam, & non filii immorigeri, transgressionem coram senioribus vel sapientibus urbis confitentur. Examinemus Jonathanis verba, in quorum versione Irenopolita ex nimia oscitantia cespitavit, nem-

R

pe.

pe. Et dicent ad sapientes Civitatis; Transgressi sumus decretum Verbi Iehovæ. Hic arrige aures; Et dicent (Quis? Chaldæus) Parentes, (Ad quem? Chaldæus,) ad sapientes Civitatis. (Quid dicent? Chaldæus,) Transgressi sumus decretum, non fecimus secundum decretum, ut tu nugaris. Sed adhuc audi: Cujus decretum transgressi estis? Chaldæus Verbi Iehovæ. Ecce quomodo decretum, vel juxta te, statutum & sententiam legis, ab eo ipso, cujus decretum vel statutum, vel sententia, vel lex est, distinguit: nempe à Verbo Iehovæ. Nam decretum reddunt Chaldæi ubiq; per ejus propriam & genuinam vocem *רֹ* Geserah, sic & statutum, sententiam & legem, &c. quodlibet per proprium & genuinum vocabulum & nullibi per Memrah Iehovæ (Verbum Iehovæ.) Quid audio! Ergo Chaldæi prædicta hæc, ut statutum, decretum, sententiam & legem, &c. nunquam, in omnibus suis, supra scripturam, commentariis per Memra d^o Adonai (Verbum Iehovæ) reddiderunt? Sic est. Si vel unico in loco totius sacrae scripturae, decretum, mandatum, sententiam vel legem per *רֹ* Memra d^o Adonai (Verbum Iehovæ.) redditum ostenderis, Palmam cedam. Hinc ergo per tales Universalissimos, sine omni exceptione, canones cadit Photinianorum sententia? Imo plane concedit.

Ritangelius. Hieropolita.

Cap. 26. 18: Et Verbum Domini selegit vos exaltatione una. Targum autem Hierosol. ad vers. 17. 18: reddit Verbum Domini regnare super vos fecit. Aptè hic intelligitur gratuitum decretum Dei, quo statuerat populum Israeliticum sibi in peculium separare; Vel etiam Verbum, quatenus ad providentiæ divinæ media & executionem, pertinet.

Rit.

De ejus versione non adeo accuratam, cum eo, instituamus rationem. Quod vero addit, *Targum autem Hierosol.* ad vers. 17. 18: *reddit, Verbum Domini regnare super vos fecit*, falsum est. Nam vers. 17: habet Targum Hierosolymitanum, *Verbum Iehovæ regnare fecistis super vos hodie, ut esset vobis in Deum*. Applica; *Regnare super vos fecistis hodie*, (Quem? Textus Hebræus) *Iehovam*, Chaldæus *Verbum Iehovæ*. (Quare? Textus Hebræus) *ut Iehova ille esset vobis in Deum*: Chaldæus *ut (Verbum Iehovæ) esset vobis in Deum*. Tu interim sudabis ostendere, *Iehovam* quem Chaldæi *Verbum Iehovæ* nominant, quemq; ut Moses & Chaldæi hic dicunt, filii Israel regnare super se fecerunt, vel condixerunt, ut esset ipsis in Deum, esse decretum gratuitum & providentiæ divinæ medium & executionem. Secundò notari velim nec vers. 18: Targum Hierosolymitanum ita habere.

Irenopolita.

Cap. 28. 7: *Ponet Verbum Domini hostes vestros contra vos insurgentes ad malefaciendum (in) terrores coram vobis*. Hoc est, conservatio & protectio Dei, quam vobis legis sue cultoribus promisit in verbo suo.

Rittangelius.

Iterum extra chorum saltat; & ut aliquo modo sensum elicere possit, particulam parenthesi inclusam, quæ quidem in Jonathanis paraphrasi non extat, non necessariam annectit. Chaldæus sic legit, *Ponet Verbum Iehovæ insurgentes contra vos ad malefaciendum confractos coram vobis*. Camparemus jam hæc Jonathanis verba & Textum hebræum cum interpretis nostri versione. Textus Hebræus. *Dabit Iehova hostes vestros*, Chaldæus, *Ponet Verbum Iehovæ ho-*

R. 2

stes

stes vestros. Germanica versio, *der Herr vel Gott wird deine Feinde geben.* Vide *Verbum Iehovæ* apud Chaldæos, *Jehovam* apud hebræos, *Dominum vel Deum* apud Latinos, *HERR* vel *GOTT* apud nos Germanos, significare, notare creatorem omnium, non protectionem vel conservationem in Verbo scripto promissam. Nam quis hic existeret sensus; *Conservatio & protectio Dei in verbo scripto promissa ponet inimicos vestros in terrores.* Halitus est. Secundò, notari velim Chaldæum non habere terrores, prout ipsi interpretes noster affingit, sed *confractos.* Ex. gr. *Verbum Iehovæ* ponet *hostes vestros &c. confractos coram vobis.*

Irenopolita.

Verf. 11: *Abundare vos faciet Verbum Domini in bonum cum fructu ventris vestri.* Eodem sensu, quo benedictio tribuitur Verbo Dei. Vide ad Gen. 24. 1: & Num. 6. Intelligitur enim hic vis quædam conservans Verbo Dei conjuncta.

Rittangelius.

Hic iterum hallucinaris. Chaldæus habet, *Et residuos vel superstites vos faciet;* Sic etiam Textus hebræus & Onkelos habent, & non *abundare faciet.* Sed quis est ille, qui residuos faciet eos? Textus Hebræus *Iehovæ;* Chaldæus *Verbum Iehovæ;* Interpret noster; *Vis quædam conservans Verbo scripto, literæ mortuæ conjuncta abundare faciet eos.* Etiam si clavam de manu Herculis extorseris, nullo tamen modo demonstrare poteris Hebræorum *Iehovam;* quem Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt, notare vim aliquam *Verbo scripto, literæ mortuæ conjunctam.*

Irenopolita.

Verf. 25: *Constituet vos Verbum Domini terrores coram hostibus*

hostibus Vestris. Non absimilem loquendi modum vide
ad vers. 7.

133

Rittangelius.

Tua cum venia. Ad hæc jam supra vers. 7. respon-
sum & ostensum est. Chaldæum nec ibi, sicuti nec hic
terrores; sed *confractos* habere. *Vt constituet vos Verbum*
Iehovæ confractos &c. non *terrores*.

Irenopolita.

Vers. 27. *Percutiet vos Verbum Iehovæ ulceribus Ægypti;*
& Targum. Hierosol. Ita quoq; vers. 28. 35: *Percutiet vos*
Verbum Domini.

Rittangelius.

Textum Hebræum vel Latinam aliquam seu verna-
culè redditam versionem noster Irenopolita arripit, nu-
da vocula τὸ *Memrah* (*Verbum*) adjecta. Nam Chaldæus
hæc habet; *Percutiet vos Verbum Iehovæ ulceribus, quibus*
percussi sunt Ægyptii. Non *ulceribus Ægypti*; sicuti Textus
Hebræus, Latina, Germanica, Polonica & aliæ quot-
quot sunt habent versiones, sed, ut dictum est, *ulceribus*
quibus percussi sunt Ægyptii extat in Paraphrasi Chal-
daica.

Irenopolita.

Vers. 48: *Et servietis hostibus vestris, quos concitavit*
Verbum Iehovæ contra vos. Quia Verbum Domini punitio-
nis quasi executor est.

Rittangelius.

Hic iterum futurum in præteritum mutavit. Chal-
dæus habet *quos concitabit Verbum Iehovæ* in futuro, & non
concitavit in præterito. Textus Hebræus etiam habet in
futuro *verbum immetet.* Sed audi, *Et concitabit.* (Quis?

R 3

Textus

Textus Hebræus) *Iehova*. (Quis est hic *Jehova*? **Chaldæus**.) *Verbum Iehovæ*. Dic tu Irenopolita quis est summè bonus & intimè misericors *Jehova*? Irenopolita: *Iehova est punitiois executor*. O impudens & blasphemum os!

Irenopolita.

Vers. 49: *Concitavit Verbum Domini gentem contra Vos à longinquo.*

Rittangelius.

Hic iterum hallucinatur inq; priorem impingit scopulum; **Chaldæus** hic etiam habet *concitabit* in futuro, & non *concitavit* in præterito.

Irenopolita.

Vers. 59: *Et abscondet Verbum Domini à vobis Spiritum Sanctum, ut sint plagæ super vos.* Onkelos habet, *Et mirabiles efficiet Dominus plagas*. Ita quoq; **Textus Hebræus**, quanquam alii hic vertunt. *Et separaverit Dominus &c.* Atq; hoc sensu videtur Jonathan sumpsisse, de remotione vel sublatione gratiosa præsentia Dei à populo suo, quia non tantum arcana sua per Prophetas significabat, sed & omni benedictionum genere illum cumulabat. Hanc benignam populi conservationem dicit sublaturum esse Verbum Domini, tanquam iræ & punitiois instrumentum.

Rittangelius.

Et hic iterum extra chorum saltas, conjunctionem causalem ponendo pro conditionali. Dicis enim *Verbum Domini abscondet &c. spiritum sanctum, ut sint plagæ super vos*, cum **Chaldæus** habeat, *cum venerint plagæ super vos*. **Text. Hebr.** habet, ipso Antagonista nostro teste, *Et mirabiles efficiet, vel separaverit Iehova*. **Chaldæus** hunc *Iehovam* per *Verbum Iehovæ* exprimit dicens, *Verbum Iehovæ abscondet*. Noster inter-

interpres dicit hunc hebræorum *Iehovam*, iræ & punitio-
nis instrumentum esse. Blasphemia est.

135

Irenopolita.

Verf. 63: *Et fiet, quod sicut latatum fuerat Verbum Iehovæ super vos, ad benefaciendum vobis & multiplicandum vos, sic quoq; exultabit super vos Verbum Domini &c.* Lætitia hic tribuitur Verbo Dei, ne quis cogitet humanam affectionem aut mutationem in ipsum cadere Deum. Sicuti ubiq; hoc religiose cavisse videntur Paraphrastę, ne quid indignum divina maiestate mens humana concipiat. Simili ratione quoq; Psalm. 68. 17: Onkelos Verbo Domini tribuit voluptatem vel delectationem.

Rittangelius.

Cave, quod est nimium, & sume quantum capis, non quantum velis: Atq; id, quod vis facere sæpius, fac moderate. Jam enim aliquoties diximus, quod nos scholasticarum vulpecularum, conjugationes grammaticas discernere nescientium, nugis implicari non amemus. Ne autem tecum iniquius agere existimemur, audiamus Paraphrasten. *Et fiet, quemadmodum latatum est Verbum Iehovæ super vos ad benefaciendum vobis, & multiplicandum vos; Sic letari quoq; faciet Verbum Iehovæ super vos peregrinas gentes, ad perdendum vos & ad consumendum vos.* Vides Chaldæum hic habere, *Sic letari faciet verbum Iehovæ super vos peregrinas gentes; & non ipsum Verbum Iehovæ exultabit super vos &c.* ut tu nugaris. Ad cœtera supra jam toties responsum est.

Irenopolita.

Cap. 29. 1: *Vos vidistis omnes plagas, quas fecit Verbum Domini coram oculis Vestris in Ægypto: Quia Verbum Domini non tantum iudicis, sed & executoris vices obtinet in*

in divina ultione. Vide similem loquendi modum ad
Gen 12. 17:

Rittangelius.

Chaldæus simul & Textus Hebræus habent *in terra
Ægypti*, & non *in Ægypto* simpliciter. Ad cætera in pro-
ximo præcedente versu jam responsum est.

Irenopolita.

Vers. 3: *Non dedit vobis Verbum Iehovæ cor ad cognoscen-
dum Deum.* Solet enim Deus per verbum cognitionem
sui hominibus largiri, ut metonymicè causæ mediæ tri-
buatur, quod convenit efficienti principali.

Rittangelius.

Tua cum venia Chaldæus habet contrarium, nem-
pe Deum illis dedisse cor ad cognoscendum. Ad reliqua
supra responsum est; nempe Hebræorum *Iehovam* Chal-
dæum nominare *Verbum Iehovæ*.

Irenopolita.

Vers. 22: *Quia Sodomam & Gomorrhæam & terram Zeboim
convertit Verbum Iehovæ in furore & consumptione sua.* Ver-
bum enim Dei sicuti clementiæ & benedictionis, ita & se-
veritatis ac punitionis divini attributum passim statuunt
paraphrastæ. Vide supra aliquoties.

Rittangelius.

Et hæc Calx sine arena est. Chaldæus sic habet, *in-
teribit sicuti everfio Sodomæ, Gomorrhæ, Adamæ & Zeboim*,
quas evertit Verbum Iehovæ in ira sua & in consumptione sua.
Primum vitium est: Chaldæus habet *interibit non conver-
tit.* Secundum est, quod nostro Irenopolitano interpre-
ti, juxta illud hebræorum proverbium, *Iod* (quæ litera est
omnium minima) amplissima urbs visa sit. Nam hæc Tex-
tus

tus Hebræi & Chaldæi verba *Adama* & *Zeboim*.; Latina vel Germanica versione non inspecta, interpretatus est, *terram Zeboim*. Hoc est, vocabulum *Adama* (quod alias *terram* quoq; significat, & hoc in loco nomen proprium, tertix in ordine civitatum Sodomitarum est, noster interpres pro tota terra & regione aspexit.

Irenopolita.

Cap. 30. 3. *Et recipiet verbum ejus cum delectatione resipiscientiam vestram*: tum quia verbo suo illam postulat; tum quia voluptatem & delectationem suam eodem significare solet: maximè vero ne quid humani in hac voluptate Dei concipiatur,

Rittangelius.

Hic torturæ exponitur & Textus Hebræus & Chaldaica, paraphrasis, simul & nostri Ireopolitani interpretis præconcepta opinio. Textus Hebræus sic sonat: *Et convertet Iehova Deus tuus captivitatem tuam & miserebitur tui*. Chaldæus; *Et recipiet Verbum ejus cum beneplacito resipiscientiam vestram & miserebitur vestri*. Irenopolitanus noster interpres; *Lex vel delectatio atq; voluptas recipiet, cum lege, delectatione & voluptate resipiscientiam vestram*. Mera præoccupatæ mentis figmenta.

Irenopolita.

Verf. 4: *Inde congregabit vos Verbum Domini per manus Elie magni Sacerdotis; atq; inde adducet vos per manus regis Messie*. Liberationem Judæorum ex ultimo hoc exilio tribuit Jonathan Verbo Dei, sensu eodem; quo & vindicationem ex Ægyptiaca servitute eidem assignat supra cap. 6. 21: Vel etiam quia Judæus hic somniat in hoc aliisq; vaticiniis illam esse promissam.

S

Rittan-

Eandem ubiq; cantilenam canis. Numnè verò hæc liberatio *Verbo*, (ut tu semel, adeoq; & semper, inculcas,) scripto; an vero *Verbo ipsi Iehovæ* à Jonathane adscribatur vel lippis patet? Nam quomodo hæc quadrarent; *Inde congregabit vos lex vel Verbum scriptum, litera mortua per manus Eliæ magni sacerdotis, atq; inde reducet vos lex, litera mortua, per manus regis Messie?* Crede mihi, hæc si Chaldæi sententia fuisset, ipse dilucidationis ergo, non *Memra (Verbum,)* per quod Chaldæus ipsum *Iehovam* exprimit, sed vel *Oraitah*, vel *Pithgama* vel *Dibbura* vel *Millah*, quibus ille solis, & nullo alio, ubiq; per scripturam totam *Verbum scriptum* vocare sivevit, posuisset. Lectori ergò hoc firmum fixumq; hæreat, Chaldæum ubiq; per *Verbum Iehovæ* intelligi velle Hebræorum *Iehovam*; & non *Verbum scriptum* sed *substantialē*.

Irenopolita.

Verf. 5: *Adscendere vos faciet Verbum Domini Dei in terram quam possiderunt patres Vestri*; Quia reductio hæc in terram promissam in verbo Dei promissa fuerat populo ad meliorem frugem reverso; ut significetur fidelitas in præstandis promissis, vel si mavis, potentia in exequendis.

Rittangelius.

Chaldæus quidem tua cum venia, hoc in loco non habet *Verbum Domini Dei*, sed *Verbum Iehovæ Deus Vester*. Cui bono hæc lacuna. Compara jam hæc cum tua versione & textu hebræo. Textus Hebræus *Et adducet te*. (Quis? Textus Hebræus) *Iehova*. (Quis est iste Iehova? Textus Hebræus) *Deus Vester*. Chaldæus dicit; *Et adducet te*, (Quis? Chaldæus) *Verbum Iehovæ*. (Quodnam est

est hoc Verbum Jehovæ? Chaldæus) *Deus Vester*. Audiamus nunc nostrum interpretem. *Et adducet te.* (Quis? Irenopolita.) *Fidelitas in præstandis promissis & potentia in exequendis.* (Quæ est ista fidelitas &c. & potentia? Irenopolita) *fidelitas & potentia est Deus Vester, qui ascendere vos faciet.* Neq; cœlum neq; terram attingit.

Irenopolita.

Verf. 9: *Revertetur Verbum Domini exultando in bonum vestrum.* Quomodo gaudium & exultatio Verbo Dei tribuatur; Vide supra cap. 28. 63.

Rittangelius.

Pudet me toties interpretem nostrum monere neglectarum in interpretando particularum, vitiosæq; interpretationis. Nam Chaldæus habet, *quoniam revertetur & non simpliciter revertetur.* Dein *Exultando propter vos ad benefaciendum vobis, & non exultando in bonum vestrum.*

Irenopolita.

Cap. 31. 8: *Et Verbum Domini majestatis ejus ducens coram te, & Verbum ejus erit in auxilium.* Hic unicus est locus apud Targumistas, ubi Schechina, Majestas vel Spiritus Dei cum ejus verbo jungitur; alias hæc tria, *Memra Iehovæ, Schechina & Iekara* Targumicis diversa sunt, quamquam Rabbi Majemon More Neboch. part. 1. cap. 21. statuat Onkelosum indifferenter has tres voces usurpare, ubi ellipsin relativi alicujus Deo tribuendi vult supplere, uti in illo Exod. 34. 6: *Et transivit Dominus super faciem suam: Onkelos reddit; Et transire fecit Dominus Schechina vel majestatem suam ante illum.* Hic autem Majestas Verbi Iehovæ, dicitur vices ducis obire ante Josuam, quia columna ista *ידן*, vel potius angelus, externum erat

S 2

sym.

symbolum Majestatis seu præsentiæ Dei gratiosæ, ut non immerito hujus ducis & gubernatoris partes deferat.

Rit tangelitus.

Densæ hic ignorantix nubes benevolo Lectori obveniunt. Num vero ita habeat Chaldæus ex subsequenti-
bus ejus formalibus verbis videbimus; *Et Verbum Iehovæ, cujus divinitas ducet te, & cujus Verbum in auxilium tuum, (vel tecum) erit, non derelinquet te, neq; abominabitur te, ne timeas, & ne sis auxilius.* Conferatur jam utrumq; & patefcet. Primò: interpretationis vitium, dum *Schechina* vertit *Majestatem*, quod Chaldæi nunquam ipsum docuerunt. Secundò, sine testibus hoc probare vult; citando Majmonidem, quem forte nunquam vidit, ideoq; Majmonidis formalia studio neglexit, similans illud hebræorum dictum, *Qui vult mentiri elongat testes.* Tertio, prodigit suam auctoritatem, ea asserens, quæ seu ignorantix seu audaciæ arguunt: Tu ne legisti Targum & hunc locum haud secus quam semel obviam habuisti? Inspice tuam ipsius hanc scripturæ locorum sylvam, & plus quam semel invenies, ubi *Schechina majestas vel spiritus Dei cum Verbo ejus jungitur.* Quartò; Malam (quod hæc contra mentem auctoris interpretatus es) à Targumicis inibis gratiam, verbis enim illorum affingis sensum, quem non illi intendunt; Sed tu invito labore tibi imaginaris, nempe hæc tria *Memrah Iehovæ, Schechina & Iekarab* Targumicis diversa esse. Sed hoc falsum est; licet ex parte diversa esse non negem.

Irenopolita.

Vers. 12: *Et trepidabant omnes illi coram Verbo Domini Dei Vestri.* Loquitur de legis divinæ auscultatione
&

& observatione, summa cum animi reverentia præstan-
da.

141

Rittangelius.

Vah crassum, eumq; varium errorem! Primò, verba
Textus Hebræi *coram Iehova*, Chaldæus vertit *coram Verbo*
Iehovæ. Dein habet Chaldæus *coram Verbo Iehovæ Deo Ve-*
stro, & non *coram Verbo Iehovæ Dei Vestri*. Noster inter-
pres vero Hebræorum *Iehovam*, quem Chaldæi per *Ver-*
bum Iehovæ exprimunt, vult esse Legis divinæ auscultatio-
nem; Atq; adeo sequetur, ubi Textus hebræus habet *Ie-*
hova, ibi intelligendum est *legis divinæ auscultatio & obser-*
vantia. Erue jam sensum; Et trepidabunt omnes illi (*coram*
quo? Irenopolita) *coram legis divinæ auscultatione & obser-*
vantia. (Quænam est illa legis divinæ auscultatio & ob-
servantia? *Irenopolita*) *legis divinæ auscultatio & obser-*
vantia est Deus Vester. Hem egregium non minus inter-
pretem quam revelatorem! Ita potius legendum erit, si
recte tecum inspexeris *trepidabunt*, (*coram quo? Textus*
Hebræus) *coram Iehova* (Quis est ille *Iehova? Textus*
Hebræus) *Deus Vester*. Dic tu Chaldæ; Quis est, quem
tu *Verbum Iehovæ* hic & ubiq; nominas? Chaldæus, He-
bræorum *Iehova*. (Et quis hebræorum *Iehova? Chaldæus*.)
Deus Vester.

Irenopolita.

Cap. 32. 6: Fieri ne potest ut nomini Verbi Iehovæ istud
rependatis, popule stulte? Quale verbum Domini intel-
ligat paraphrastes, mox addit: *Acceperunt legem & non*
evaserunt sapientes. Itaq; vult populum hac legis oblivio-
ne vel transgressione, foedissimè ingratitude se reos fa-
cere apud Deum, sicuti ultima verba hujus versus mani-
festo evincunt.

S 3

Rittan-

Rittangelius.

Mira hæc & intolerabilis Verborum textus ipsius & Chaldæorum mixtura. Nam verba Textus Hebræi vel cujusvis versionis sumit, & pro Chaldæorum vendit, asuta unica vocula τὸ *Memrah* (*Verbum.*) Ex. gr. *Popule stulte*, sunt verba Textus Hebræi, vel alius cujusvis versionis, quæ tamen ab Irenopolita introducuntur, ac si essent verba Chaldæi, cum Chaldeus habeat; *popule qui fuerunt stulti*. Ejusdem farinæ est quid sequitur; *Quale Verbum Domini intelligat Paraphrastes*, mox addit. *Acceperunt legem & non evaserunt sapientes*. Quasi vero, quia *Verbum Iehovæ* vel hebræorum *Iehovæ* cum *lege*, in uno orationis contextu vel periodo invenitur. *Iehovam*, quem Chaldæi per *Verbum Iehovæ* exprimunt, significare *legem*.

Irenopolita.

Verf. 9: *Aperuit Michael os suum dixitq;: Quia sors bona nominis Verbi Iehovæ populus ejus*. Respicit ad segregationem hujus populi, ex omnibus gentibus in peculium Dei, ejus verbo significatum: cujus privilegii ratione nomen Dei illi impositum fuit, ut populus Dei vocetur.

Rittangelius.

Paucis hic tantum opus est. Numne mi Irenopolita per *Verbum Iehovæ* hic *legem* intelligi alicui te persuasurum putas? Ubi enim tunc litera mortua, vel verbum scriptum in rerum natura latebat, dum Chaldæus Michael hoc dixisse (*quia sors bona nominis Verbi Iehovæ populus ejus*) nos docet?

Irenopolita.

Verf. 12: *Verbum Iehovæ illos solos habitare faciet in ipforum*

ipsorum terra. Quia ab omni idololatria eam purgaturus erat, uti mox explicat Targum, Videtur autem respicere ad Zach. 13. 2.

143

Rittangelius.

Hæc pro nobis dicis, quod ille, quem Textus Hebræus *Iehovum* nominat, dum dicit *Iehova ducet eum*, & quem Chaldæus per *Verbum Iehovæ* expressit, *terram Israel ab omni idololatria purgaturus erat.* Et concedimus gratis, forte Jonathanem respexisse ad Zach. 13. 2: Nullo enim modo hæc, hoc in loco, de lege seu *Verbo scripto* intelligi possunt. Aut Chaldæus interpres nugas egit, dum ea hic *Verbo scripto* adscribat, quæ Textus Hebræus ipsi *Iehovæ* adscribit.

Irenopolita.

Vers. 23: *Dixi in vel cum Verbo meo, quod congregaturus sum mala.* Sic & Targum Hieros. Hoc est, statui vel decrevi apud me ipsum. Eadem phrasis recurrit vers. 26: Vide de his ad Gen. 6. 5:

Rittangelius.

Pace tua mi Antagonista, non ita habet Chaldæus; sed hæc, quæ sequuntur, sunt ejus verba formalia: *Cum illi irent in Babyloniam, servierunt eorum idolis; Propterea dixi cum verbo meo ad congregandum super eos malum &c.* Hic iterum impingit, & quidem enormiter. Primò, omittit vocem significativam *propterea*: Secundò, Chaldæus habet *ad congregandum malum*, non *quod congregaturus sum mala*. Tertiò, vocem *Alehun* (*Super eos*, nempe Israelitas) perperam omisit. Quod tandem dicit, *Sic & Targ. Hieros.* Et hoc falsum est.

Irenopolita.

Vers. 36: *Siquidem Verbum Iehovæ secundum misericordiam*

diam iudex est populi Israelis. Sicuti severitatis ita & misericordiae Dei attributum statuitur Chaldaeis Verbum Domini. Exempla supra passim sunt obvia.

Rittangelius.

Audiamus Chaldaicum & textum hebraicum. Textus Hebraeus; *Quoniam iudicabit Iehova populum suum & de servis suis consolabitur.* Chaldaeus hæc ita vertit. *Quoniam iudicat Verbum Iehovæ cum misericordia sua iudicium populi sui Israelis.* Applica jam: *Quoniam iudicabit,* (Quis? Textus Hebraeus) *Iehova.* Chaldaeus Hebraeorum *Iehovam*, nominans *Verbum Iehovæ* dicit; *Verbum Iehovæ iudicabit.* Latini; *Deus iudicabit.* Germani; *GOTT* vel *HERR* wird richten, Ecce hunc *Iehovam* quem Chaldaei *Verbum Iehovæ*; Germani *GOTT* vel *HERR*; Latini *Deum*, nominant; noster interpretis vult esse *severitatis vel misericordiae attributum.* Fumos & hic vindis. Hinc video te nescire, quid sit attributum.

Irenopolita.

Verf. 39: *Postquam revelatum est Verbum Domini ad liberandum populum suum.* Et mox; *Ego Verbo meo morte afficio & vivifico populum Domus Israelis.* De priori membro vide ad Gen. II. 8: Secundæ partis sensus est, Deum verbo suo vel potentia sua uti posse in populi salutem & perniciem.

Rittangelius.

Hunc versum à nostro interprete noctu, dum somnus ipsi obrepfit, lectum & expositum esse constat, ita ut non immeritò dicere cogar, audaciæ parens, rerum ignorantia est. Nam hic fallacis suæ causæ subsidium in audacia sua quærit. Sed in rem præsentem te deducam. Jonathan habet in priori membro huius versus sic, *Cum reve-*
labitur

labitur Verbum Iehovæ, ad liberandum populum suum, in futuro; & non postquam revelatum est Verbum Iehovæ in præterito. Quis revelabitur? Textus Hebræus Deus, Chaldæus Verbum Dei. Interpres noster vult hunc hebræorum Deum, quem Chaldæi Verbum Dei vocant, esse Verbum scriptum. In posteriori membro Chaldæus habet; Ego Verbo meo morte afficio, & vivifico: Ego vulneravi populum Domus Israelis, & Ego sano eos. Hæc noster interpres per contractionem vertit, nempe Ego Verbo meo morte afficio, & vivifico populum Domus Israelis. Fiat jam comparatio. Textus Hebræus. Ego Iehova morte afficio &c. Chaldæus, Ego cum Verbo meo morte afficio. Interpres noster Irenopolitanus, Ego litera mortua vel potentia, morte afficio (Jehovam, literam vocans mortuam vel potentiam).

Irenopolita.

Verf. 43: Et ipse Verbo suo oras terra & populum suum expiabit. Quia mediante verbo mundatio hæc futura erat.

Rittangelius.

Omnes quotquot sunt in universo terrarum Orbe, & quot unquam omnibus seculis fuerunt versiones, habent, Iehova ipse terram & populum suum expiabit. Chaldæus hunc Iehovam vocat Verbum Iehovæ. Interpres vero noster nominat illum hic iterum literam mortuam vel Verbum scriptum.

Irenopolita.

Verf. 50: Eduxisti illos Verbo tuo ex Ægypto, Vide supra ad cap. 6.21:

Rittangelius.

Proh dolor! quoties inculcatum est, non libenter

T

nobis

nobis, cum illis de schola homuncionibus, qui nondum primam à secunda persona discernere norunt, rem esse. Nam certè crassus est hic error grammaticus, qui totum textus ipsius sensum corrumpit. Dicit enim *eduxisti*, quasi Moses ad Deum, de Deo hæc locutus fuisset; cum Moses ad Deum, de se ipso locutus fuerit; nempe *Eduxi illos Verbo tuo ex Ægypto*. Ad cœtera supra responsum est.

Irenopolita.

Cap. 33. 29: *Qui servantur in nomine Verbi Iehovæ*. Quia conservatio populi non proficiscebatur à falsis numeribus, sed à Deo Israelis in verbo suo patefacto.

Rittangelius.

Miseret me tui, quod te hic iterum, & quidem valde enormiter prostituas atq; in grammaticam impingas. Chadæus non habet *servantur* in præsentī, sed *salvati sunt* in præterito. Dein longè aliud est *servari*, quàm *salvari*. Filii enim Israel in hodiernum usq; diem inter nos, in hac captivitate dispersi, per singularem Dei gratiam & providentiam *servantur*, sed non propterea *salvantur*. Equidem fateor sano forte sensu *servare* idem esse posse, quod *salvare*, sed hoc in loco, id locum habere non potest. Deniq; scias emphasin vocum & verborum proprietatem sincero & perspicuo interpreti magis esse attendendum, quam sermonis nitorem & verborum elegantiam, præsertim in rebus fidei tam arduis, & vocibus πολυσήμοις. Cum & impii sæpissimè & inter pios & propter pios *serventur*, sed non propterea *salvantur*. Vides ergo mi Irenopolita, necesse fuisse ut intentionem sacræ scripturæ, circa hanc vocem *Nofcha* (*salvatus est*,) melius considerasses. *Salvare* enim, hoc in loco, significat de servitute in libertatem restituere, sive id sumatur spiritualiter

ter sive corporaliter. Corporaliter Israel in Ægypto quadringentorum annorum spatio *servati sunt*, sed sub durissima servitute; Donec tandem per Dei gratiam in manu Moſis & Aharonis *ſalvati*, & in libertatem vindicati ſunt. De hiſce ſalvandi modis Moſes hic loquitur. Quorum primus *corporalis*, nempè ex Ægyptiaca ſervitute, ſalvationis poſterioris *Spiritualis*, per Chriſtum Jeſum Dominum & Salvatorem noſtrum factæ, typus fuit. De quibus pulcherrimè differit Rabbi Simeon filius Jochoæ in libro Splendoris.

Irenopolita.

Cap. 34. 1: *Et oſtendit ei Verbum Domini omnes tractus terræ.* Quia interventu oraculi Divini hoc factum eſt.

Rittangelius.

Pudet me tui, quod & hic tuam prodas Hebraicarum & Chaldaicarum rerum inſcitiam, quam toto hoc libro venditare cupis. Ubi quæſo Chaldæus habet *tractus terræ*? *Et oſtendit ei Verbum Domini omnes fortes terræ* habet Chaldæus. Sed audi, *Et oſtendit ei.* (Quis? Textus Hebræus) *Iehova*; Chaldæus hunc Jehovam nominans *Verbum Iehovæ* dicit; *Et oſtendit ei Verbum Iehovæ.* Interpretes noſter, *Oraculum oſtendit ei.* Unde hoc probabis Hebræorum *Iehovam* ſignificare *Oraculum*. Quid oſtendit ei? Chaldæus *omnes fortes terræ*, non *tractus terræ*.

Irenopolita.

Verſ. 5. *Collectus eſt ibi Moſes ſervus Domini in terra Moab per oſculum Verbi Domini.* Onkelos reddit: *Secundum Verbum Domini.* Targum Hieroſol. *Secundum os decreti Verbi Iehovæ.* Atq; hic ultimus genuinus eſt ſenſus. Ex Jonathanis paraphraſi eſt orta fabella de miraculoſa animæ Moſis ſeparatione.

T 2

Rittan.

Non possumus satis mirari, quam difficiles interpretatu sint nostro interpreti, voces conjunctivæ, disjunctivæ, rationales &c, cum fermè, ut supra diximus, semper eas omittat, sicuti hoc in loco vocem *propterea* transiit: Irenopolita habet *collectus est*; Chaldæus verò *Propterea collectus est*. Dein posteriorem hujus sermonis partem, ad *osculum Verbi Iehovæ*, perversè contra autoris mentem interpretatus est, per *osculum Verbi Domini*. Applica jam hic ultimum tuum genuinum sensum, & te pudebit tui commentarii.

Irenopolita.

Verf. 6: *Apparuit Abrahamo in visione Verbi sui &c.* Paulò post: *Qui apparuit ei (Mosi) in vel cum Verbo suo &c.* Hæc de revelatione prophetica esse accipienda, nulla ratio finit dubitare.

Rittangelius.

Somnias hic, hæc de revelatione prophetica in somnio vel visione facta, esse accipienda. Cum hic versus de sepultura Mosi agat. Proximè antecedens versus quintus de morte Mosi. Deus vero nulli unquam mortuorum corpori apparuit. Est enim contra canonem scripturæ. Vide Lucæ cap. 16: Idem sentiendum est de antecedentibus verbis, quæ de Abrahamo agunt, cum hæc in re & veritate facta sint, & non in visione vel somnio prophetico. Si tu differentias prophetarum, quibus alter alterum excelluit, & differentias quoq; illorum, per quos spiritus Domini locutus est, scires; multò cum meliori fructu sacram scripturam legeres. Interim lege de hac materia Magnum illum Schandrum, Essæorum principem Annanum, Josephum, Cargos vel textuarios.

Inter

Inter Phariseos Rabbi Simeonem filium Jochoæ in libro
Soharis & Elucidationes ejusdem, Doctissimum Chasda-
num, Kischkis. &c.

149

Irenopolita.

Vers. 10: *Qui sapiens erat, loquens univrsus Verbum*
Domini: Sic & Targum Hierosol. Hic proprius retinen-
dus est sensus.

Rittangelius.

Duplex hic iterum, tam versionis, quam interpre-
tationis committitur vitium. Hic enim sermo ne per
somnia quidem Paraphrastis in mentem venit, multo
minus quod tale quid in scriptis eorum reperitur. Ut
autem pateat, quantum commiserit errorem, totum pa-
raphrastę sermonem formaliter subjungemus. *Et non*
surrexit ultra propheta in Israel sicut Moses, quia cognovit illum
Verbum Iehovæ, Verbo ad Verbum. Ne nimis accuratam cum
eo instituamus rationem, versionis vitium, per quatuor
saltem exponemus membra. Primum *Arum Chakim.*
(*Quia cognovit*) interpret noster vertit. *Qui sapiens erat:*
Qui, pro *quia*; *Sapiens erat*, pro *cognovit*. Secundum
vitium est, dum vocem *Iateh* (illum, scilicet Moſen) planè
omittit. Tertium est; quod hunc modum loquendi,
Mamlel Kullo Kabel mamlel. (Verbo ad Verbum) reddiderit
loquens univrsus Verbum Domini. Quam hæc ejus versio
cum Jonathanis concordet paraphrasi non video. Quar-
tum dum dicit: *Sic & Targum Hierosol.* Vult dicere Hie-
rosolymitanum paraphrasten iisdem reddidisse verbis. Ve-
rissimum quidem esse fateor Hierosolymitanam cum Jo-
nathanis paraphrasi consentire, excepto hoc, quod Jo-
nathanis *Arum* (*quia.*) Hierosolymitanus per *to Di* (*quem*)
expressit. Sed alterutram harum cum Irenopolitani no-

T 3

ftri

stri interpretis versione, & intentione, si non per omnia, saltem aliqua ex parte, quadrare, falsissimum est. In priori Caiphā mihi imitari videtur, qui in suam propriam perniciem, contra ac intendit, vaticinatus est. Admiror sane, tanti in linguis Orientalibus versatissimi viri stupendam inscitiam & dementiam summè flagitiosam. Hisce tamen in futili & injurio suo scripto gloriatur, nempe *Habebis hic quoq; argumentum, in quo acumen tuum caballisticum exercere poteris &c.* Interpretationis vitium consistit in his Antagonistæ verbis; *Hic proprius retinendus est sensus.* De quo illud tritum dicimus. *Turpitudinem suam allegans non est audiendus.* Si enim proprius, quem tu hic innuis, retineretur sensus, vah! quantum hic monstri nasceretur, nempe, *Quia cognovit illum (scilicet Moſen) Lex, litera mortua, Verbum scriptum. Verbo ad Verbum.* Vel potius secundum tuam Irenopolitanam seu Photinianam versionem; *Qui sapiens erat loquens universam literam mortuam legis.* Quæ sapientia? Vah! & iterum vah! Audi impium Bileamum qui dicit: *Si dederit mihi Balak plenitudinem domus suæ, argentum & aurum, non potero transgredi os Iehovæ Dei mei ad faciendum parvum vel magnum.* Et alibi: *Et dixit Bileam ad Balak. Ecce veni ad te; Si potero nunc loqui quicquam; Sermonem quem posuerit Deus in os meum illum loquar.* Quænam est hæc sapientia tam admiranda? Tua igitur cum venia, scriptura hic non loquitur de sapientia Moſes.

Irenopolita.

Verſ. II: *Secundum omnia signa & prodigia, cum quibus illum miserat Verbum Iehovæ, ut faceret in Ægypto.* Quia ablegatio hæc facta fuit, interventu mandati divini: Alia vide supra Exod. 13. 8:

Rittan-

Et hic quoq; duplex ab eo committitur vitium, tum translationis, tum interpretationis. Translationis vitium ex ipsa collati textus inspectione apparet. Idq; ipsum duplex. Primum, ubi prior hujus versus composita dictio *Lekullehun* (ad omnia ista, ab eo simpliciter redditur *secundum omnia*, affixo *Hun* (ista) supine neglecto, quo tamen totus sequens paraphrastæ discursus collimat. Secundum, ubi dictio *Perischtah* (*stupendum*) incuriosè præteritur. Aut quod interpres noster difficiliorem captu hic offenderit interpretationem, aut rem ipsam & autorem mutilare parvi æstimarit. Utrumq; levitatis argumentum est. Neq; enim par est, in rebus fidei, tam arduis adeo secure agere; & vix crimen falsi effugiet, qui pro lubitu boni autoris verba vel augere vel minuere sustinet. Vitium malæ interpretationis, quod ab Irenopolita hic committitur, itidem duplex est. Primum quod putet paraphrasten hic ideò *Verbi Iehovæ* fecisse mentionem, quod ablegatio hæc mandati divini interven-
tu facta fuerit. Quo fundamento id probet non video. Forte respexit ad τὸ *Verbum* cum το *misit*, in uno & eodem orationis contextu constructum. Sed quam inepte hoc dictum sit, quis non animadvertit? Quasi verò corvum & cygnum uni asseri assidentes, duos esse cygnos. Vana igitur hæc tua interpretatio est, & meris humani commenti opinionibus innititur. Secundum vitium interpretationis est, dum noster interpres nos ad Exod. 13. 8: remittit. Vide ibi. His erratis omnibus omissis, in rem præsentem te deducam. Applica: Si vir es, quem obtinebis sensum. *Secundum prodigia cum quibus illum miserat.* (Quis? Textus Hebræus) *Iehova*. Dic tu Chaldæe quomodo

modo voces *Iehovam* hunc? Chaldæus) *Verbum Iehovæ*.
 Dic tu Irenopolita. Quis est hic *Iehova*? Irenopolita, He-
 bræorum *Iehova*, quem Chaldæi per *Verbum Iehovæ* ex-
 primere solent, est *ablegatio*. Pudeat te tui commenta-
 rii. Et hic est Cathalogus errorum tuorum. Inposte-
 rum vanam gloriolam popularem nec affectes, nec mo-
 re puerorum argutas sententiolas, in clausulis struas.
 Hæc perlegens tantum tetergi, ut eruditis auribus con-
 tentus, non cures, quid imperitorum tuorum asse-
 clarum rumusculi de miserrimi tui cerebelli
 ingenio jactitent.

Fg 107i

f

D.

1077

1077

